ELTE MÁSz Annales

Annales VI.

Az ELTE Márton Áron Szakkollégium évkönyve

2023

ELTE Márton Áron Szakkollégium

Budapest · 2024

ELTE MÁSZ
ANNALES
2023

ELTE MÁSz Annales

Annales VI.

Az ELTE Márton Áron Szakkollégium évkönyve

2023

Szerkesztette
Mészáros Tamás

ELTE Márton Áron Szakkollégium
Budapest · 2024

Kulturális és Innovációs
Minisztérium

ELTE Márton Áron Szakkollégium

© ELTE Márton Áron Szakkollégium
és a szerzők, 2024

A kötet borítója Justus van der Nypoort 1686-os, Nagyváradot ábrázoló metszetének és egy ismeretlen mester 1664 után készült metszetének felhasználásával készült.
Forrás: Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára
https://regiritka.oszk.hu/apponyi-metszetek/nagyvarad-latkepe-2/
https://regiritka.oszk.hu/apponyi-metszetek/nagyvarad-latkepe/

Felelős kiadó

Dr. Mészáros Tamás, az ELTE Márton Áron Szakkollégium szakmai igazgatója
ELTE Márton Áron Szakkollégium, H–1037 Budapest, Kunigunda útja 35.

HU ISSN 2676-8518

Nyomdai előkészítés

Sára Balázs

Nyomdai munkálatok

CC Printing Szolgáltató Kft.
1118 Budapest, Rétköz u. 55/A, fsz. 4.
Törvényes képviselő: Szendy Ilona

Előszó

Az ELTE Márton Áron Szakkollégiumának hatodik évkönyvét kezében tartó tapasztaltabb olvasó aligha lepődik meg azon, hogy a mindenkori előző naptári év szakmai tevékenységét illusztráló *Annales* most is – akárcsak a korábbi években – nagyjából a szokásos tartalmi egységekből építkezve próbál betekintést nyújtani abba a munkába, amit a szakkollégisták saját kutatási területükön végeztek, vagyis a szakmai igazgató beszámolóját követően néhány, ezúttal szám szerint hat hallgató dolgozata olvasható a kötetben.

A válogatás tényéből természetszerűleg következik, hogy vállalásunk most is – akárcsak a korábbi években – kivitelezhetetlen: egyetlen átlagos terjedelmű kiadványban ugyanis pusztán már annak felsorolása is nehéz, hogy a tíz szakmai műhely összesen száz hallgatója hány rendezvényen, konferencián, műhelytalálkozón, tanulmányi versenyen, szemináriumon mutatta be kutatását, hogyan fejlődött a tanév során, milyen tudományos eredményekről tudott számot adni, és így tovább.

Némiképp árnyalja a helyzetet, hogy a szerteágazó szakmai tevékenységünk közvetett bemutatására társkiadványunkban, az Eötvös Collegiummal közösen megjelentetett *Ingenia Hungarica* című sorozatban is módunk nyílik. Még jobb, hogy a leginkább elhivatott, tanulmányaik vége felé járó szakkollégisták már önállóan is képesek elősegíteni – a szokásos szakzsargonnal élve – „tudományos eredményeik disszeminációját", más szóval megtalálják a megfelelő fórumot dolgozataik közlésére.

Ami jelen kötet tartalmát illeti, most is – akárcsak a korábbi években – egyetlen szakmai csoport, mégpedig a Nemzetstratégiai műhely tagjainak tanulmányai alkotják kiadványunk magját. Az ABC-sorrend úgy hozta, hogy első két szerzőnk, az erdélyi Benedek Zsuzsánna és a felvidéki Jeso Eszter új tagjai a műhelynek, nekik ez a dolgozat az első „hivatalos fellépésük". Lőrinc Ingrid, Lukács Bálint és Szopos Edina-Cecília viszont már korábban bemutatkoztak, tanulmányaik így az előző év közleményének folytatásaként is értékelhetők. Érdemes talán fel is lapozni – ezt az ingyenesen elérhető online vál-

tozatnak köszönhetően az is megteheti, akinek nincs nyomtatott példány a keze ügyében –, hogy az előző évek szárnypróbálgatásához képest hogyan gondolták tovább, hogyan egészítették ki mondanivalójukat. Mindebben nélkülözhetetlen segítséget nyújtott a kötet elkészítésében közreműködő műhelyvezető, Fedinec Csilla: most is – akárcsak a korábbi években – hálásan köszönöm áldozatos munkáját.

A kötet utolsó tanulmánya a többinél jóval terjedelmesebb. Papp Edinának, a Pécsi Tudományegyetem vajdasági születésű hallgatójának ugyanis – és ez most újítás – a szakdolgozatát, vagyis eddigi tanulmányainak összegzését közöljük. Reményeink szerint a következő években lesz még módunk hasonlóra.

Hogy a háború nyomán megváltozott gazdasági helyzetben változatlanul részesülünk a működésünkhöz, így jelen kötet kiadásához is szükséges anyagi támogatásban, a Kulturális és Innovációs Minisztérium érdeme – köszönet érte.

A rövidke előszót pedig hogyan is zárhatnám másképpen, mint a szokásos mondattal: „A jelenleg zajló tanév tapasztalatai alapján már előre is biztosan állíthatjuk, hogy az ideihez hasonlóan a következő évben szintén a bőség zavarával kell majd megküzdenünk, kiváló tanulmányokban legalábbis nem lesz hiány. Addig is jelen kötet kínál jó szórakozást és hasznos időtöltést."

Mészáros Tamás

Tartalomjegyzék

Mészáros Tamás
Az ELTE Márton Áron Szakkollégium szakmai beszámolója (2023. január 1. – 2023. december 31.) 10

Tanulmányok

Benedek Zsuzsánna
A Magyarországon született magyarok viszonyulása az erdélyi származású magyarokhoz az anyaországban. Kísérleti felmérés 22

Jeso Eszter
A magyar pártok szereplése a 2023. évi szlovákiai parlamenti választásokon a helyi online sajtó anyagai alapján 33

Lőrinc Ingrid
Az EBESZ és a kooperatív biztonsági együttműködés: a múlt és a jelen kihívásai 60

Lukács Bálint
A koszovói nemzeti identitás a geopolitikai tényezők tükrében 77

Szopos Edina-Cecília
A székelyföldi emberek külföldi munkavállalása személyes történeteken keresztül 101

Papp Edina
Vulnerábilis nárcizmus és kodependencia az érzelmi szükségletek tükrében 122

A kötet szerzői 181

Mészáros Tamás

Az ELTE Márton Áron Szakkollégium szakmai beszámolója (2023. január 1. – 2023. december 31.)

Az alábbiakban kronológiai sorrendben mutatom be az ELTE Márton Áron Szakkollégiumának (továbbiakban: Szakkollégium) a 2023-as naptári évben végzett szakmai munkáját, a hatodik tanév (2022/23) tavaszi félévét, a hetedik tanév (2023/24) felvételi eljárását, valamint a hetedik tanév (2023/24) őszi félévében történt eseményeket.

A 2022–2023-as tanév tavaszi félévének eseményei

2023. február 10-én tartotta félévzáró műhelygyűlését az Orvos-, Egészség- és Sporttudományi műhely. Víg Julianna műhelyvezető Ábrahám Ágnes: *Parkinson-kórban alkalmazott levodopa-carbidopa intesztinális gél bevezetése előtti dopaminagonista kezelés összehasonlítása egy magyarországi és egy romániai klinika között*; Alexandru Andrea: *A primer lokalizált bőrmelanoma*; Gidró Barbara-Tímea: *A hosszútávú centrális vénás kanül szövődményeinek vizsgálata a gyermek betegellátásban*; Grebur Kinga: *A jó bal kamrai noncompactatio genetikai és klinikai jellemzői*; György Attila-Tamás: *Génexpresszió vizsgálata tápcsatornai daganatokban*; Mátis Dóra: *Metabolikus zsírmájbetegséghez kötődő morbiditás akut pankreatitiszes betegeknél*; Papp Daniella: *Biológiailag aktív peptidek szilárd fázisú szintézise, tisztítása és minőségi ellenőrzése* című kutatási beszámolóit hallgatta meg.

2023. február 26-án tartotta félévzáró műhelygyűlését a Természettudományi műhely. A szakkollégisták a szokott módon, három külön kabinetben tartották meg beszámolóikat, tizenhét fő személyesen jelent meg, hárman online kapcsolódtak be. A Biokém (kabinetvezető Illés Anett), a Geo (műhelyvezető Gyuris Ferenc) és Matfiz (kabinetvezető Fancsali Szabolcs) kabinetek önálló üléseit követően valamennyi műhelytag részt vett a közösségépítő be-

szélgetésen, ahol ki-ki kötetlen formában elmesélte, milyen szakmai tapasztalatokkal és személyes élményekkel gazdagodott az elmúlt időszakban.

2023. március 4-én került sor az Informatika műhely félévzáró találkozójára. A délelőtt során Lócsi Levente műhelyvezető és Csörnyei Zoltán tanár úr Szvoreny Viktor: *Szemantikai elemzések összehasonlítása természetesnyelv-feldolgozásban*; Kacsó Péter Gábor: *Játékfejlesztés procedurális geometriával*; Mátyás András: *Speech-Emotion Recognition with MAX MSP*; Balázsi Andrea: *CLT-méretezési statikai program*; Nagy Viktor: *ELENA (Leltározási program fejlesztése)*; Bőjte Csongor: *A blokklánc technológia*; Galiger Gergő: *Termografikus képrekonstrukció hibrid tanuló algoritmusok segítségével*; Lukács Hunor István: *Fuzzy szabályalapú rendszer optimalizálása bakteriális memetikus algoritmussal* című beszámolóját hallgatták meg. A műhelytagok délelőtti előadását követően délután kezdődött a IV. ISzIK (Ifjú Székely Informatikusok Kollokviuma), ahol Lócsi Levente műhelyvezető felkérésére ezúttal két gyergyói doktorandusz hallgató mellett egy Eötvös-collegista kutató számolt be munkájáról: Gencsi Mihály: *Álhírfelismerő alkalmazás informatikai kérdései*; Kopacz Anikó: *Sztochasztikus multi-ágens problémák optimalizálása mély Q-hálók segítségével*; Horcsin Bálint: *Adatbáziskezelés-feladatok automatikus értékelése virtualizáció segítségével*.

2023. március 6-án és 7-én a bölcsészek tartották félévzáró találkozójukat. A hibrid formában megrendezett műhelygyűlésen Egedi-Kovács Emese műhelyvezető tíz hallgatót személyesen, kilenc műhelytagot pedig online formában hallgatott meg.

2023. március 23-án online formában mutatták be a Gazdaságtudományi műhely tagjai kutatási beszámolóikat. Pál Tamás műhelyvezető és Hlédik Erika kabinetvezető az alábbi előadásokat hallgatta meg. Bukur Tamás: *Az internetszolgáltatók lokális versenye és a szolgáltatás minősége*; Csíki Ottó: *Az ipar 4.0 technológiák hatása a termelővállalatok humán erőforrására*; Magyari Tünde: *Inflation targeting – Biztos kulcs az infláció csökkenésének elérése érdekében?*; Molnár Gergely: *Makroprudenciális szabályozás, lakossági hitelezés és az ingatlanárak kapcsolata Magyarországon*; Pop Rebeka: *To be sustainable or financially stable? The impact of consumer confidence on green purchase intention*.

2023. április 9-én a portfolio.hu oldalon „*Miért magasabb az infláció Magyarországon még a szomszéd országokhoz képest is?*" címmel megjelent a Gazdaságtudományi műhely tagjainak közös tanulmánya. Magyari Tünde, Bukur

Tamás, Csíki Ottó, Molnár Gergely és Pop Rebeka-Anna munkáját Pál Tamás műhelyvezető irányította.

A 36. OTDK Fizika, Földtudományok és Matematika szekciójában (Veszprém, 2023. április 11-13.) Társadalomföldrajz alszekciójának Történeti- és politikai földrajz tagozatán Magyari Mátyás: *Erdély és a Részek településtára – A középkori Erdély* című dolgozatával második helyezést ért el.

A 36. OTDK Társadalomtudományi szekciójában (Debrecen, 2023. április 13.) Vojtek Lili (ELTE): Szubverzív gyermekkultúra? – A „Hull a pelyhes dinamit" kezdetű dal regionális változatai a Kárpát-medencében című előadásával második helyezést szerzett.

A 36. OTDK Pedagógiai, Pszichológiai, Andragógiai és Könyvtártudományi Szekciójában (Pécs, 2023. április 14.) Kognitív pszichológia II. tagozaton Papp Edina (Bölcsészettudományi műhely) *Az implicit időbeli felkészülés hatása a kognitív gátló folyamatokra konfliktus feladatban* című dolgozatával első helyezést ért el.

A 36. OTDK Informatikatudományi szekciójában (Marosvásárhely, 2023. április 16–19.) Mesterséges intelligencia 5. tagozaton Galiger Gergő (Informatika műhely) második helyezést ért el.

2023. április 27-én Pál Tamás műhelyvezető felkérésére Madár István, a Portfolio vezető elemzője tartott online szemináriumot a Gazdaságtudományi műhelyben. Az előadás a hazai infláció természetével, az ebből fakadó gazdaságpolitikai kihívásokkal foglalkozott. Szóba kerültek az infláció belső tényezői, a dezinflációs szakasz kihívásai, illetve a gazdaságpolitikai előtt álló feladat nehézségei, lehetőségei.

2023. május 4-én tartotta minikonferenciával összekötött találkozóját a Jogi- és Társadalomtudományi műhely. Kóczián Lilla műhelyvezető a kötetlen beszélgetést követően az alábbi kutatási beszámolókat hallgatta meg: Vizeli Ibolya: *A Kína-kép átalakulása az elmúlt évtizedekben*; Petres Botond-Zoltán: *Választott bíróságok és kártérítési kamatlábak*; Kovács-Magosi Orsolya: *A klímaváltozás médiareprezentációi*.

2023. június 21-én tartotta évzáró konferenciáját a Műszaki műhely. Andó Mátyás műhelyvezető az alábbi előadásokat hallgatta meg: Fazekas Roland: *Szolenoid motor kivitelezése*; Kovács Róbert-Jenő: *Smart Police intelligens rendőrautó-vezérlő elektronika*; Molnár Albert: *A gazdasági válságok előrejelzése Magyarországon a Markov-féle regressziós modell segítségével*; Nagy Örs: *Összetett keresztmetszetű acélelemek merevségének vizsgálata*; Szabó Alexandár: *Robotautó vezérlése*; Szabó Beatrix: *Arcfelismerő alkalmazás fejlesztése*;

Kocsis Krisztina: *Alakzatfelismerés a nyilvántartó rendszernél*; Fülöp Boróka Boglárka: *Szendvicspaneleken végzett kísérleti eredmények megközelítése numerikus módszerekkel*.

2023. június 26-án évzáró találkozót tartott a Gazdaságtudományi műhely. Pál Tamás műhelyvezető, Dombi Ákos és Hlédik Erika kabinetvezetők meghallgatták a műhelytagok kutatási beszámolóit, majd a tagság közösen búcsúztatta végzős kollégistáinkat, Csíki Ottót és Pop Rebeka-Annát.

2023. július 3-án zárta a tanévet az Orvostudományi műhely. Víg Julianna műhelyvezető az alábbi kutatási beszámolókat hallgatta meg és véleményezte: Gidró Barbara: *A tartós centrális vénás kanülökkel kapcsolatos szövődmények vizsgálata a gyermekgyógyászati ellátásban*; Papp Daniella: *Biológiailag aktív peptidek szilárd fázisú szintézise, tisztítása és minőségi ellenőrzése*; Grebur Kinga: *Kutatási beszámoló*; György Tamás: *ARSB és VSIG1 génexpresszió vizsgálata vastagbél daganatban*; Komáromi Anna: *A vashiányt jellemző paraméterek változása a szívelégterlen betegek hosszútávú követése során*; Mátis Dóra: *Metabolikus zsírmáj-betegséghez kötődő morbiditás akut pankreatitiszes betegeknél*; Ábrahám Ágnes: *Előrehaladott Parkinson-kórban alkalmazott levodopa-carbidopa intesztinális gél bevezetése előtti dopaminagonista kezelés összehasonlítása egy magyarországi és egy romániai klinika között*.

2023. július 26-án a központi megnyitót követően az ELTE Márton Áron Szakkollégiumának évzárójával megkezdődött a IX. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencia. Előbb Mészáros Tamás szakmai igazgató ismertette a tanév főbb eseményeit és eredményeit, majd átadásra kerültek a Márton Áron Emlékérmek, végül Horváth László kurátor mutatta be az *Annales V.* és az *Ingenia Hungarica VIII.* című kiadványokat. Közben Csőke Noémi, a Művészeti műhely tagja adott elő zongoradarabokat.

A Szakkollégium a 2022-2023-as tanévben Márton Áron Emlékérmet adományozott Kész Rékának, a Bölcsészettudományi műhely tagjának. Kész Réka a Debreceni Egyetem Néprajzi Doktori Iskolájának végzős hallgatója, 2018-ban tett sikeres felvételi vizsgát a Szakkollégiumba, ösztöndíjas tagságát azóta csak egy tanévre függesztette fel a Collegium Talentum ösztöndíj elnyerése miatt, de önkéntesként ebben az időszakban is részt vett a műhely munkájában. 2019-ben a 34. OTDK Humántudományi szekciójában Néprajz I. Társadalomnéprajz tagozaton második helyezést ért el *Mikrovilágok találkozása: Magyarországon idősápolási munkát vállaló kárpátaljai nők táplálkozáskultúrájának sajátosságai* című munkájával. A 18. Vajdasági Magyar TDK (2019. november 22–24., Újvidék) Néprajz és kulturális antropológiai tanulmányok

szekciójában első helyezést ért el *„Amit csak óhajt, velem meg tudja oldani”* című előadása. Rendszeresen publikál magyar és idegen nyelven, változatos tárgyú előadásaival fellép konferenciákon. Csak ebben a tanévben négy tudományos közleménye jelent meg, valamint megjelenés előtt áll a *„Ha betérek, tojást kérek”. Viaszos hímesek Salánkon* című könyve is a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének gondozásában. Emellett folyóiratot szerkeszt, egyetemi órákat tart, közreműködik néprajzi kiállításokon és könyvbemutatókon, és főszervezője a kárpátaljai iskolások számára rendezett Mikes Kelemen Hagyományőrző Alkotótábornak. Szorgalmát és kedvességét az évek során magunk is számtalanszor megtapasztalhattuk a műhelyrendezvények, szakkollégiumi konferenciák, nyári egyetemek alkalmával. Az Emlékérem szerény köszönet eddigi munkájáért.

A Szakkollégium a 2022-2023-as tanévben Márton Áron Emlékérmet adományozott Nagy Hildának, a Bölcsészettudományi műhely tagjának. Nagy Hilda az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának végzős hallgatója, a kezdetektől fogva a Szakkollégium tagja. 2018. december 12-én a MÁSZ-szakestek történetében először szakkollégista hallgatóként tartott előadást *Medikalizált nézőpontok Csáth Géza novellisztikájában* címmel. 2019-ben a 34. OTDK Humántudományi szekciójában A 20. század első felének irodalma tagozaton *Nevetés, hatalom és erotika a Johannában* című dolgozata második helyezést ért el és elnyerte a Literatura folyóirat különdíját. 2022-ben a Kutatók éjszakája rendezvénysorozat keretében *Kultúrorvostan / Orvosbölcsészet és a modern magyar irodalom* című előadását töltöttük fel youtube-csatornánkra. Csak ebben a tanévben tíz tudományos közleményt jelentetett meg. Emellett kritikus, kerekasztalok moderátora, konferenciák szervezője és előadója, nem túlzás azt állítanunk, hogy a kortárs magyar irodalmi élet, irodalomkritika egyik motorja. Valószínűleg végtelen energiával rendelkezhet, legalábbis más magyarázatot nem tudok arra, hogy mindig mindenhol jelen van. Nem emlékszem olyan esetre, legyen szó bármilyen konferenciáról, rendezvényről, videókészítésről, vagy éppen színházlátogatásról, amikor nem állt azonnal készségesen a rendelkezésünkre. Az Emlékéremmel eddigi munkáját kívánjuk elismerni.

2023. július 26-án bölcsészettudományi ülésszakkal vette kezdetét a IX. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencia. Egedi-Kovács Emese műhelyvezető elnöklete mellett a következő előadások hangzottak el: Fehér Viktor: *A jugoszláviai nyolcvanas évek „sűrűsödő” identitás- és emlékezetpolitikái*; Finta Klára: *Virtuális léziók nyelvészeti alkalmazása*; Kész Réka: *„Innén oda, onnén*

ide": Határon átívelő kereskedelmi gyakorlatok az ukrajnai rendszerváltás éveiben; Király Evelin: *A Schönborn család és birtokaik a Magyar Királyság területén*; Nagy Krisztina: *Páncéltest és lovagi identitás Italo Calvino A nemlétező lovag című kisregényében*; Nagy Hilda: *Hol maradnak a bolond nők a Thury-novellákból?*

2023. július 27-én a Biológia/Kémia szekcióval folytatódott a IX. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencia. Illés Anett kabinetvezető elnökletével az alábbi előadásokra került sor: Antal Balázs: *Gallium-nikkel klaszterek szerkezete és stabilitása*; Bodó Kinga: *A fekete ribizli kivonat antioxidáns hatásának tanulmányozása Briggs-Rauscher oszcillációs reakció alkalmazásával*; Szécsényi Kata: *Az ideális hozam elérése minimális vegyszeres kezelés mellett a Rosa canina fajtáknál a feketefoltosság függvényében*; Boga Bíborka: *Mesterséges fotoszintézis $SrTiO_3$-alapú katalizátorok felhasználásával*; Dán Kinga: *Antifungális proteinek célmolekuláinak vizsgálata új terápiás megközelítésekhez*; Kiss Etelka: *Biológiai képalkotásban felhasználható fotokapcsoló spektroszkópiai vizsgálata*; Reéb Zsófia: *A bazolaterális amygdala funkcionális alegységeinek vizsgálata*; Réthi-Nagy Zsuzsánna: *A PP4 foszfatáz és a Centrobin fehérjék együttműködése a DNS-hibajavításban*.

2023. július 27-én két ülésszakkal folytatódott a IX. KmSzK bölcsészettudományi alszekció munkája. Egedi-Kovács Emese műhelyvezető és Horváth László kurátor elnökölte a következő előadásokat: Csőke Márk: *A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség az évkönyvek tükrében;* Nyilas Sára: *Jugoszláv nyelvpolitika a XX. században – különös tekintettel a „horvát tavaszra" és a hetvenes évek nyelvpolitikai törekvéseire*; Vojtek Lili: *Hull a pelyhes dinamit. Szubverzív gyermekdalok a Kárpát-medencében*; Peckó Egon: *A pedagógusok szakmai tanulása és fejlődése egy kisiskolában*; Bán Balázs-Barna: *Alice a hősnő útján, Joseph Campbell elmélete Lewis Carroll Alice Csodaországban című művére alkalmazva*; Sebestyén Dorottya: *Kreatív módszerek az angol nyelv elbeszélő igeidőinek tanítására*; Bóna Friderika: *A pilótafazonú napszemüveg mögött (Szaknyelv és szakzsargon a légi közlekedésben)*; Marton Andrea: *A nyelvi szorongás jelensége és megnyilvánulása erdélyi kétnyelvű beszélők körében*; Tóth Szilárd: *A jó, a rossz és a csúf: palatalizációs folyamatok a szerbben*.

2023. július 27-én délután matematikai, orvostudományi és földrajzi tárgyú előadásokkal folytatódott a IX. KmSzK természettudományi ülésszaka. Gyuris Ferenc műhelyvezető és Fancsali Szabolcs kabinetvezető az alábbi előadásokat elnökölte: Mészáros Botond: *Nemlineáris leképezések diagramjainak kiegészítése és alkalmazása*; Miklósi Roland Botond: *Cayley-gráfok és átmérő-*

jük; Kovács Alex: *Gráfszínezési problémák*; Gidró Barbara: *A hosszú távú centrálvénás kanül (port-a-cath) perioperatív szövődményeinek vizsgálata a pediátriai onkológiai ellátásban*; Ábrahám Ágnes: *Előrehaladott Parkinson-kórban alkalmazott levodopa-carbidopa intesztinális gél bevezetése előtti dopaminagonista kezelés összehasonlítása egy magyarországi és egy romániai klinika között*; György Attila Tamás: *ARSB és VSIG1 génexpresszió vizsgálata vastagbél daganatban*; Kacsó Péter: *A 2022-es aszály médiareprezentációja*; Magyari Mátyás: *Erdély és a Részek településtára*; Nagy Gabriella: *Turisztikai célú menedzsment szerveződések döntési folyamatainak vizsgálata SEM módszerrel.*

2023. július 28-án két informatikai ülésszakkal zárult a IX. Kárpát-medencei Szakkollégiumi Konferencia. Lócsi Levente műhelyvezető elnöklete mellett az alábbi előadások hangzottak el: Balázsi Andrea: *CLT méretezési statikai program*; Bilibók Bence: *3D Bounding Box Detection*; Galiger Gergő: *Hisztopatológiai szövetvizsgálat interpretálható mély neurális hálók és adat-augmentációs módszerek segítségével*; Sagyebó István Dávid: *A passzhálózatok és játékstatisztikák szerepe a futballmérkőzések kimeneteleiben*; Kacsó Péter Gábor: *Procedurális városgenerálás és -szimuláció*; Bőjte Csongor: *A blokklánc technológia*; Mátyás András: *Speech-Emotion-Recognition felhasználása képalkotásra*; Köllő Magor Örs: *Mobil robotkar felhasználása a mezőgazdaságban*; Lukács Hunor: *Anomália detekciós feladatok és megoldásaik áttekintése termékgyártási és termékfejlesztési környezetben*; Szvoreny Viktor: *Magyar nyelvű szövegek generálása és elemzése NLP módszerek segítségével*; Nagy Viktor: *Mobilalkalmazás leltározási rendszerhez.*

A 2023–2024-es tanév felvételi eljárása

A Szakkollégium a jelentkezők számára a Felvételi Szabályzatban foglaltaknak megfelelően 2023. július 21-én többfordulós felvételi eljárást hirdetett 2023. augusztus 21-i jelentkezési határidővel. A jelentkezés benyújtásához az Informatikai Igazgatóság munkatársai által fejlesztett elektronikus űrlapot használtuk. A Pályázati kiírás itt olvasható:

https://martonaron.elte.hu/masz/szakkollegium/palyazat?m=442

A szóbeli felvételi vizsgára testületi döntés alapján behívott hallgatók névsorát a Szakkollégium honlapján 2023. augusztus 28-án tettük közzé. A szóbeli felvételi vizsga online formában, az egyes műhelyeknek megfelelően létrehozott Microsoft Teams csoportokban zajlott. A szóbeli eljárás során a pályázók a

műhelyüknek megfelelő szakmai bizottság előtt mutatták be kutatási tervüket. Valamennyi jelentkező a szakmai igazgatóval folytatott személyes beszélgetésen is részt vett.

A tavalyi tanévben szakkollégista tagsággal rendelkező hallgatók a felvételi eljárásban nem vettek részt, de műhelyvezetői támogatás esetén kérvényt nyújthattak be tagságuk meghosszabbítására. A kérvény elbírálásával kapcsolatos eljárást a Tanulmányi Szabályzat 6. § (1)–(4) pontjai szabályozzák. A 73 kérvény mindegyikét támogattak a műhelyvezetők. A pályázati kiírásra 125 jelentkezést regisztráltunk. A műhelyvezetők a beérkezett kutatási tervek előzetes szűrését követően 28 pályázót tartottak érdemesnek a szóbeli felvételin való részvételre. A szakmai és igazgatói beszélgetések után a Felvételi Bizottság 27 fő esetében javasolta, 1 fő esetében nem javasolta a szakkollégiumi tagság és az ezzel járó ösztöndíj megítélését. Az egyes műhelyek taglétszáma a tanévben a következő:

- Bölcsészettudományi műhely: 24
- Gazdaságtudományi műhely: 5
- Informatika műhely: 14
- Jogi és Társadalomtudományi műhely: 5
- Műszaki műhely: 6
- Művészeti műhely: 4
- Nemzetstratégiai műhely: 6
- Orvos-, Egészség- és Sporttudományi műhely: 10
- Természettudományi műhely: 26

A tagságot kérvény és felvétel útján nyert nyert hallgatók részletes statisztikája:

Újonnan felvételt nyert hallgatók (27 fő):

Magyarországon tanuló: 12 fő
ebből ELTE: 8 fő; BME: 1 fő; SzTE: 1 fő; PPKE: 1 fő; LFZE: 1 fő; EKE: 1 fő.
Erdély: 9 fő; Vajdaság: 1 fő; Kárpátalja: 1 fő; Felvidék: 2 fő.

Külhonban tanuló: 14 fő
ebből: Sapientia: 5 fő; BBTE: 3 fő; Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem: 3 fő; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola: 1 fő; Szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar: 1 fő; Kolozsvári Műszaki Egyetem: 1 fő.
Erdély: 12 fő; Kárpátalja: 1 fő; Vajdaság: 1 fő.

Hosszabbítási kérvénnyel tagságukat megőrző hallgatók (73 fő):

Magyarországon tanuló: 47 fő
ebből ELTE: 22 fő; SzTE: 7 fő; SE: 3 fő; BME: 3 fő; PTE: 2 fő; Corvinus: 2 fő; Nemzeti Közszolgálati Egyetem: 2 fő; DE: 2 fő; Állatorvosi Egyetem: 1 fő; Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem: 1 fő; Pannon Egyetem: 1 fő; Óbudai Egyetem: 1 fő.
Erdély: 24 fő; Vajdaság: 16 fő; Kárpátalja: 5 fő; Felvidék: 2 fő.

Külhonban tanuló: 26 fő
ebből: BBTE: 6 fő; Kolozsvári Műszaki Egyetem: 4 fő; Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem: 4 fő; Ungvári Nemzeti Egyetem: 3 fő; Sapientia EMTE: 3 fő; Szabadkai Műszaki Szakfőiskola: 1 fő; Újvidéki Egyetem 1 fő; Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem: 1 fő; Queen Mary University of London – Paris Sorbonne: 1 fő; Universität Wien: 1 fő.
Erdély: 19 fő; Kárpátalja: 4 fő; Vajdaság: 2 fő; Felvidék 1 fő.

Összesen (100 fő)

Magyarországon tanuló: 60 fő
ebből ELTE: 29 fő; SzTE: 8 fő; BME: 4 fő; SOTE: 3 fő; Corvinus: 2 fő; Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem: 2 fő; Nemzeti Közszolgálati Egyetem: 2 fő; PTE: 2 fő; DE: 2 fő; Állatorvostudományi Egyetem: 1 fő; PPKE: 1 fő; Óbudai Egyetem: 1 fő; EKE: 1 fő; Pannon Egyetem: 1 fő.
Erdély: 33 fő; Vajdaság:17 fő; Kárpátalja: 6 fő; Felvidék: 4 fő.

Külhonban tanuló: 40 fő
ebből: BBTE: 9 fő; Sapientia EMTE: 8 fő; Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem: 7 fő; Kolozsvári Műszaki Egyetem: 5 fő; Ungvári Nemzeti Egyetem: 3 fő; Szabadkai Műszaki Szakfőiskola: 1 fő; Újvidéki Egyetem 1 fő; Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem: 1 fő; Queen Mary University of London – Paris Sorbonne: 1 fő; Universität Wien: 1 fő; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola: 1 fő; Szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar: 1 fő.
Erdély: 31 fő; Kárpátalja: 5 fő; Vajdaság: 3 fő; Felvidék 1 fő.

Összesen: Erdély: 64 fő; Vajdaság: 20 fő; Kárpátalja: 11 fő; Felvidék: 5 fő.

A felvételi értekezlet testületi döntése alapján szakkollégiumi tagságot nyert hallgatók névsora 2023. szeptember 4-én került fel a Szakkollégium honlapjára.

A 2023–2024-es tanév őszi félévének eseményei

2023. szeptember 29-én a Kutatók éjszakája rendezvénysorozat keretében az alábbi négy videó került fel youtube-csatornánkra:

- Magyari Mátyás (Természettudományi műhely): *Erdély és a Részek településtára*
  https://youtu.be/YEQ0s1bKIJk
- Marton Andrea (Bölcsészettudományi műhely): *Idegennyelvi szorongás. Kommunikáció a komfortzónán kívül*
  https://youtu.be/lzjQJoC6Bmw
- Molnár Csongor (Bölcsészettudományi műhely): *A végtelen búzamezőkön túl? Térképzetek a Bánátról a második világháború végéig*
  https://youtu.be/Vm572V5BbSk
- Vojtek Lili (Bölcsészettudományi műhely): *„Krétapor és sikolyok." A Kárpát-medence szubverzív gyermekkultúrája*
  https://youtu.be/rL2xEnrWCLw.

2023. október 30-án Jeso Eszter (Nemzetstratégiai műhely) első helyezést ért el a XIII. Országos Nemzetközi Jogi Jogesetmegoldó Versenyen. A háromfordulós verseny első két fordulójában komplex jogesethez kapcsolódó kérdéssort kellett megválaszolni írásbeli beadvány formájában. A kalózkodásról, vesztegetési és menekült ügyekről szóló jogeset két, szomszédos tengerparti ország konfliktusát elemezte. A második rostán is továbbjutó hallgatóknak a döntőben már szóban kellett számot adniuk nemzetközi jogi ismereteikről a kilenctagú zsűri előtt. Jeso Eszter a második fordulós beadványával maximális pontot ért el, emellett pedig a szóbeli döntőt is megnyerte. Összesítve az eredményeket, a zsűri egyértelmű döntése alapján Eszter nemzetközi tanulmányok szakos hallgatóként lett a verseny első helyezettje az egyébként jórészt joghallgatókból álló mezőnyben.

2023. november 2-án a Gazdaságtudományi műhelyben Molnár Márk, az ELTE GTK Összehasonlító Gazdaságtan Tanszékének egyetemi docense tartott online műhelyszemináriumot a klímaváltozásról és az arra adott szakpolitikai válaszokról. Ennek során a műhely tagjai megismerkedtek az éghajlatváltozásra vonatkozó legújabb előrejelzésekkel és forgatókönyvekkel, a társadalmi és gazdasági következményekkel, valamint a szakpolitikai válaszokkal, aktuális fejleményekkel.

2023. november 10-én vette át az ELTE Bölcsészettudományi Karának Hallgatói Kiválósági Díját Vojtek Lili (Bölcsészettudományi műhely).

2023. november 23-án *A Magyar Tudomány Ünnepe a MÁSZban* címmel interdiszciplináris konferenciát rendeztünk a Márton Áron Kollégium és Szakkollégiumban. Az eseményen a Szakkollégium nyolc hallgatója mutatta be rövid előadásban kutatási eredményeit: Molnár Csongor: *Vissza a történelmi szerephez? Diskurzusok a középkorról a Torontál napilapban a második világháború alatt*; Galiger Gergő: *Neurális hálózatok döntési logikája ráksejtek azonosításában*; Csőke Márk: *A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség*; Papp Daniella: *Peptidlánc alapú „molecular walker" rendszerek előállítása, tisztítása és minőségi ellenőrzése HPLC-MS módszerrel*; Mészáros Botond: *Euklidészi terekbe ágyazható topologikus sokaságok közötti leképezési diagramok kiegészítése és alkalmazása*; Vojtek Lili: *A „ház gyöngyei" – Magyar és német lánynevelő regények a XX. század elejéről*; Szanyi István: *Egyszeres diffraktív disszociáció LHC energiákon*; Nyilas Sára: *Jugoszláv nyelvpolitika a XX. században – különös tekintettel a horvát tavaszra és a hetvenes évek nyelvpolitikai törekvéseire*.

Tanulmányok

Benedek Zsuzsánna

A Magyarországon született magyarok viszonyulása az erdélyi származású magyarokhoz az anyaországban. Kísérleti felmérés

Elméleti keretek

Számos kutatás foglalkozik a romániai magyar kisebbség helyzetével Erdélyben, illetve Romániában, viszont kevés szó esik arról a jelenségről, amikor a romániai, erdélyi magyar kisebbség tagjai az anyaország területén, Magyarországon folytatják tovább életüket.

Maslow korai kutatásai óta tudjuk, hogy a valahová tartozás élménye alapvető emberi szükséglet, mely a megfelelő pszichológiai működéshez elengedhetetlen. A különböző csoportok hivatottak tagjaiknak a 'valahová tartozás' érzését szolgáltatni.[1]

Az emberek szisztematikusan kedvezőbben reagálnak olyan személyekre, akiket a saját csoportjukhoz tartozónak élnek meg, mint azokra, akiket csoportjuktól távol esőnek ítélnek meg. Ez biztosíthat táptalajt az előítéletességnek, a szociális távolság keletkezésének, így elsődleges fontosságú a csoporthoz való tartozás és más csoportokhoz való viszonyulás vizsgálata. Kutatók megfigyelték, hogy azok a személyek, akik magasan azonosultak a csoportjukkal, sokkal motiváltabbak voltak, hogy a saját csoportjuk pozitív viszonyulását fenntartsák.

A szociális kategorizáció és az ahhoz társított pszichológiai folyamatok kritikus jelentőséggel bírnak a csoportbeli torzításokat illetően, illetve ennek nyomán a csökkentésükben és/vagy eliminálásukban is számottevő fontosságú a megismerésük. A Szociális Identitás Teória *(Social Identity Theory)* sze-

1 Gardner – Pickett – Brewer, 2000: 487.

rint a személyek önértékelésének meghatározója bizonyos csoportok esetében tagságuk, így ez potenciális magyarázat például a kedvező kép fenntartásának szükségességére.

A szociális kategorizáció folyamatának egyik fontos aspektusa az adott csoportban a self, a belső csoport és más csoportok, a csoporton kívüliek egymástól való alapvető különbségeinek megállapítása (a 'mi' és 'ők' jelentéseinek megvizsgálása). A csoporton belüli torzítások mellett még a csoportok közötti torzítások és a versengés alapjául is szolgálhat a szociális kategorizáció és a kollektív identitás megléte. Amint az a sorok közül kiolvasható, a szociális helyzetek kiértékelésének meghatározó és befolyásoló szerepe van a percepció, affekció (pozitív érzelmek csoport fele), kogníció (csoportbéli tagok hasonlóbbak, csoportok közötti különbségek felnagyítottak) és viselkedés terén egyaránt.

Feladatorientált kiscsoportos interakciók során az érzékelt státusz befolyásolja a további együttműködésre és problémamegoldásra irányuló viselkedéseket. Státusz-általánosító jelenség *(status generalization)* alatt Moore azt a viselkedést érti például, mikor egy expliciten kijelentett, magasabb státuszú személy megoldására hallgatunk, a miénket hanyagolva (alacsonyabb státusz esetén), hiszen őt gondoljuk a kompetensebbnek. Kutatásában ezt a jelenséget a közép- és általános iskolás, illetve középiskolás és a Stanford egyetem hallgatóinak párosításánál figyelte meg.[2]

Mindeközben a közös identitás hangsúlyozása csökkentheti a csoportok közötti torzításokat a pozitív megkülönböztethetőség *(positive distinctiveness)* mechanizmus által.[3] A már idézett kutatók a Közös Csoporton belüli Identitás Modell *(Common Ingroup Identity Model)* felhasználásával egy közös identitás megteremtését hangsúlyozzák. Tehát a csoportok megtarthatják saját identitásukat, illetve kapcsolódhatnak (ezáltal észlelt különbségeiket csökkentve) egy közös, átívelő identitáshoz. A kutatók feltételezték, hogy a duális identitás megléte pozitívabban hat az egyénekre, mintha csak egymástól jól elkülönülő csoportok tagjaiként észlelnék magukat.[3] A duális identitás összehozó erejére példaként szolgál, ha a katolikus és protestáns vallást gyakorló személyek keresztényként tekintenek a közös csoportjuk halmazára. Ez esetben a 'kereszténység' egyfajta fölérendelt identitást *(superordinate identity)* képez.[3]

2 Moore, 1968: 50.

3 Hornsey – Hogg, 2000: 243.

González és Brown[4] laboratóriumi körülmények között reprodukált két eltérő csoportot *(Analytics and Synthetics),* akik mind egy egyetemi nagyobb, fölérendelt, ámbár közös csoport tagjainként voltak feltüntetve (duális identitás) a kísérleti kondíció során. A csoportok interakcióba lépése utáni felmérés eredményeiből arra következtettek, hogy – az attitűdök közötti eltérés hiánya ellenére – kisebb számban voltak jelen torzítások a csoportok közötti tulajdonságok észlelésére vonatkozóan. Ez a kísérleti körülmény azt a módszert támasztja alá, hogy a duális identitás meglétének kiemelése mellett ajánlott az eltérő csoportokhoz való tartozás szimultán hangsúlyozása is a csoportok között észlelt torzítások csökkentése érdekében.

A globális szinten növekvő kulturális és vallási diverzitás egyre inkább igényelni kezdte a csoportok közötti különbségek toleranciájának vizsgálatát a harmónikus együttélés megteremtése érdekében. Míg az olyan szociálpszichológiai jelenségekről, mint az előítéletesség és diszkrimináció, számos kutatás született, addig az olyan 'pozitív' konstruktumokról, mint például a tolerancia, már annál kevesebb szakirodalom értekezik.[5]

A tolerancia fontos változó a csoportok közötti kapcsolatok tárgyalásakor, amikor is egy személy vélt tulajdonságait az adott csoportjához való tartozás biztosítja. Ilyen kontextusban az intolerancia a közös megértés hiányát jelenti, és sztereotípiák és diszkrimináció meglétét feltételezi a csoporton kívüli személyekkel szemben.[6] Fontos itt megemlíteni, hogy a toleranciát a személyek diszpozícióival kapcsolatban vizsgálják – annak ellenére, hogy pozíciójuk és értékeik nem vágnak egybe a vizsgálatban résztvevőkével –, nem pedig az adott pozíciójukkal kapcsolatban. Ez a fajta konceptualizáció segít az automatikus attitűdök feltérképezésében, amelyekre így kevésbé hathattak a szociális normák.

Huff és munkatársai[6] kutatásukban azt vizsgálták, hogy a többfajta éniidentitással rendelkező személyek által az identitások pszichológiai menedzselése érdekében használt módszerek miként befolyásolják az olyan egyénekkel szembeni tolerancia szintjét, akikkel nem értenek egyet, vagy akikhez nem hasonlítanak, más értékek mentén élnek. Feltételezték, hogy azon résztvevők, akik jobban tudják integrálni eltérő identitásaikat, sokkal toleránsabbak lesznek más személyekkel szemben is. A kutatók feltételezték, hogy a több, eltérő értékrendű csoporthoz is tartozó egyének emiatt toleránsabbak

4 González – Brown, 2003: 197.

5 Verkuyten – Yogeeswaran, 2017: 75.

6 Huff– Lee – Hong, 2017: 650.

lesznek a többi, más csoport(ok)hoz tartozó személyekkel. Példaként a kínai–amerikai identitást említik a szerzők, ahol értékkonfliktus léphet fel a közösségi és individualista létforma eltéréseiből fakadóan. Eredményeik szempontjából figyelemre méltó, hogy azon személyeknél mutattak ki magasabb interperszonális toleranciát, akiknél az eltérő identitások jól voltak integrálva egymással és egymás mellett *(blendedness)*, illetve a személyek az identitások egyidejű tudatát harmonikusnak ítélték meg. Az identitások közötti harmónia és elvegyültségük/elkeveredettségük érzésének növelése pozitívan korrelál a tolerancia növekedésével.[6]

Verkuyten és Yogeeswaran[5] felhívják a figyelmet arra a nagyon fontos tényre, hogy a tolerancia és az intolerancia nem minden esetben jelentenek csak jó vagy csak rossz hozzáállásokat bizonyos témakörökhöz, hiszen nem mindent lehet vagy kell annak teljességében tolerálni. A kutatók a hangsúlyt – főleg a pluralisztikus társadalmakban – inkább az attitűdök módosítására helyeznék, hiszen a jó–rossz dichotómiáról való gondolkodásban sokszor elkerülhetetlen az eltérések megléte.

A hétköznapi beszédben a nacionalizmus és patriotizmus az adott személy országához való viszonyulását hivatott jellemezni; továbbá az országa iránti elköteleződését, jóléte figyelemmel kísérését és a hajlandóságot arra, hogy az ország, a haza nevében áldozatokat hozzon, főleg krízisek idején. A két fogalom közötti különbség tulajdonképpen a hozzájuk rendelt pozitív és negatív előjelekből fakad, vagyis a nacionalizmus általában negatív értelemben, míg a patriotizmus pozitív jelleggel tűnik fel a leírásokban.[7]

A kérdőív

Jelen kutatás 18 év fölötti, nem kizárólag Magyarországon született, de életüket jórészt ott leélő, identitásukkal Magyarországhoz kötődő magyar férfiakat és nőket célozott meg. Hólabda mintavétel által, a közösségi média felületeinek segítségével, magyar nyelven szólítottuk meg a jelentkezőket. Különböző Facebook-csoportokban osztottuk meg a Szociális Távolság Kérdőív, Interperszonális Tolerancia Skála, valamint a Nacionalizmus és Patriotizmus alskálák magyarra fordított verziójából készített kérdőívcsomagot. A kitöltés megkezdése előtt tájékoztattuk a résztvevőket, hogy a közreműködésük alatt

7 Poole, 2016: 129–146.

semmiféle negatív beavatkozásnak nem kell alávetniük magukat, és adataikat bizalmasan fogjuk kezelni. A vizsgálatban való részvétel teljesen önkéntesen és anonim módon zajlott, az adatokat kizárólag statisztikai és adminisztrációs céllal használtuk fel, a kitöltők személye nem összekapcsolható a kitöltött adatokkal. A kitöltés körülbelül 25 percet vett igénybe, egyszeri alkalommal zajlott a felmérés.

A G*power program alapján a korrelációs statisztikai próba elvégzéséhez 84 személyre van szükség 80%-os statisztikai erő és 95%-os megbízhatóság mellett, illetve 102 személyre a független mintás t-próba elvégzéséhez, hogy az eredményeink a populációra nézve általánosíthatóak legyenek. Mindezek ellenére 46 személytől sikerült adatokat gyűjtenünk. A legfiatalabb kitöltő 19 éves volt, a legidősebb 47, illetve a 22 éves korosztályból sikerült a legtöbb kitöltőt elérnünk (lásd a kor szerinti eloszlást az 1. ábrán).

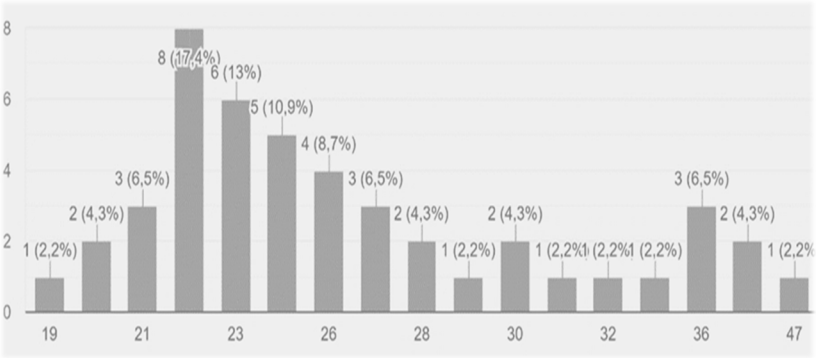

1. ábra: A résztvevők életkor szerinti megoszlása (46 válasz)

A 46 férfi és nő kitöltőből nem volt egyetlen középiskolai tanuló/diák, illetve munkanélküli válaszoló sem, míg a főiskolai, illetve egyetemi hallgatók csoportja felülreprezentáltabb, mint az összes többi foglalkozásé: az összadatok 65,2%-át teszik ki. 22 munkavállaló (47,8%) válaszolt kérdéseinkre, akiknek munkaköre nem specifikált. Minimális százalékban jelent meg a szülési szabadságon lévő édesanyák csoportja (1,1%), illetve a doktorandusz hallgatók képviselete (2,2%). Az állandó lakóhely szerinti eloszlás a 2. ábrán látható. A kitöltők 87%-ának nincs, 13%-ának van velük élő gyermeke. A 46 kitöltőből egy személy sem jelölte válaszként, hogy lenne olyan gyermeke, aki már nem vele egy háztartásban él.

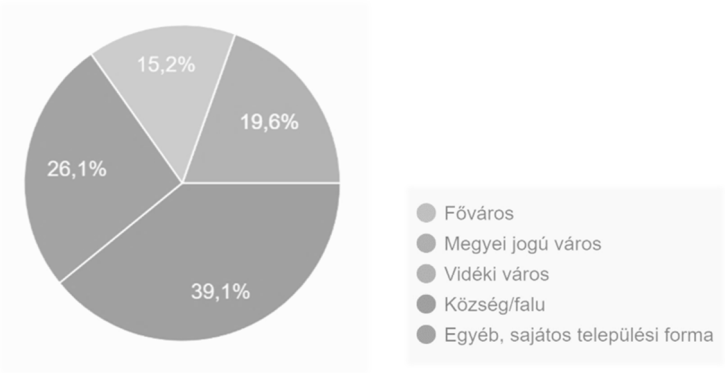

2. ábra: A résztvevők állandó lakóhely szerinti megoszlása (46 válasz)

A Szociális Távolság Skála *(Social Distance Scale)* felméri a faji távolság, foglalkozásbeli/foglalkoztatottságbeli távolság és vallási távolság aldimenziókat is. Bogardus[8] nyomán történt a kérdőív mind a 60 itemének felhasználása és magyarra fordítása, illetve a kijelentéseknek a romániai, erdélyi magyarokra mint népcsoportra való igazítása. Jelen kutatásban a kérdőív globális pontszámát használjuk fel az eredmények statisztikai értelmezéséhez.

A résztvevők egy egytől hétig terjedő Likert skálán (1 = egyáltalán nem értek egyet, 7 = teljes mértékben egyetértek) reagáltak a mondatokra (pl.: „Egy romániai, erdélyi magyar/magyarral/magyart…" „Elutasítanám, mint barát" vagy „Elfogadnám az országom elnökeként") annak függvényében, hogy azok mennyire voltak helytállóak saját szemszögükből nézve.[26]

Az Interperszonális Tolerancia Skála *(Interpersonal Tolerance Scale)* magyarra fordítása Thomae és munkatársai[9] angol nyelvű munkája nyomán készült. Ezen kérdőív felméri a meleg (13 item) és hideg toleranciát (12 item) olyan kijelentések mentén, mint „Hiszek abban, hogy a legtöbb dologhoz több helytálló nézőpont is tartozik" vagy „Nagyon gyakran az első benyomás alapján ítélek meg másokat". A harmadik alskála, a tolerancia határai 9 itemet tartalmaznak (pl. „Fellépek azon emberek ellen, akik a gyengébbekkel szemben agresszívan bánnak"). A három alskála kijelentéseit 1-től 7-ig terjedő Likert skálán kellett a válaszadóknak rangsorolni, az „egyáltalán nem értek egyet" (1) és „teljes mértékben egyetértek" (7) terjedelemben.

8 Bogardus, 1933: 269.

9 Thomae – Birtel – Wittemann, 2016.

Kosterman és Feshbach[10] kutatása alapján a Nacionalizmus és Patriotizmus alskálák a tanulmányukban megjelent legnagyobb faktortöltésű itemek megvizsgálása és magyarra fordítása után kerültek bele a jelenlegi felmérésbe. Ötpontos Likert skálán (1 = egyáltalán nem értek egyet, 2 = nem értek egyet, 3 = semleges, 4 = egyetértek, 5 = erősen egyetértek) kellett a kutatásban résztvevőknek meghatározniuk, mennyire tartják helyénvalónak az olyan kijelentéseket, mint „Büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok" (patriotizmus) vagy „Minden magyar fiatal elsődleges feladata, hogy tisztelje a magyar történelmet és örökséget" (nacionalizmus).

Kutatási design

Korábbi kutatásokból tudjuk, hogy van összefüggés, átfedés a konstruktumok között, viszont nem teljesen egyértelmű, hogy a magyarországi magyar lakosság esetében is megfigyelhetők, illetve felmérhetők-e az adott jelenségek, jelen vannak-e az adott együttjárások. Az együttjárásokra vonatkozó hipotéziseink igazolására korrelációs statisztikai próbákat alkalmazunk, hiszen függő változók együttjárását mérjük fel a nacionalizmus és szociális távolság, tolerancia és szociális távolság, illetve patriotizmus és tolerancia párosok mentén.

További hipotézisünk igazolására független mintás t-próbát alkalmazunk, amelynek esetében a csoportokat a korosztályuk alapján alakítjuk ki. Az alanyi változó esetünkben a résztvevők életkora, míg a függő változó a szociális távolság és nacionalizmus összpontszáma. Mivel beavatkozás jelen esetben nem történt, így korrelációs kutatási designról és kvázi-kísérleti, csoportok közötti kutatási designról beszélhetünk.

Eredmények bemutatása és értelmezése

Az adatok feldolgozása az SPSS program segítségével történt meg. A kérdőívcsomagot 46 személy töltötte ki, életkoruk 19 és 47 év között váltakozott (M = 26.54 év, SD = 6.32). Résztvevők kizárása nem történt, a statisztikai elemzés minden személy válaszát tartalmazza. A kutatásban 30 főiskolai / egyetemi hallgató (65,2%) és 22 munkavállaló (47,8%) vett részt. Az állandó lakóhely

10 Kosterman – Feshbach, 1989: 257–274.

szerinti megoszlás nagyjából kiegyensúlyozott. A kitöltők 13%-nak a gyermeke vele él, míg 87%-ának nincsen.

Hipotézisünk tesztelésére Pearson-féle korrelációs statisztikai próbát alkalmaztunk, amelynek értelmében nincs szignifikáns együttjárás a nacionalista attitűdök és a szociális távolság között ($p = .113$, $r = -.237$). Ennek tükrében elmondhatjuk, hogy a kitöltők eredményei alapján nem találtunk összefüggést a nacionalizmus magasabb értéke és a szociális távolság növekedése között.

Korrelációk

		Szociális távolság
Nacionalizmus	**Pearson-féle korreláció**	-.237
	Szignifikancia (2-tailed)	.113
	Elemszám	46

1. táblázat: Szociális távolság és nacionalizmus

Következő hipotézisünk tesztelésekor is hasonlóképpen jártunk el, a szociális tolerancia és szociális távolság közötti együttjárást mértük fel. Ez esetben szignifikáns, pozitív és közepesen erős korreláció mutatható ki a szociális távolság növekedése és az interperszonális tolerancia között ($p = .005$, $r = .410$). Második hipotézisünk sem igazolódott be, hiszen negatív együttjárást feltételeztünk a korábbi szakirodalmak alapján, míg ez esetben pozitív kapcsolat van, tehát a szociális tolerancia magas szintje magával vonná a szociális távolság megnövekedett értékét is.

A harmadik hipotézis, miszerint a patriotizmus és szociális tolerancia között pozitív, gyenge erősségű korreláció van nem bizonyult helytállónak ($p = .126$, $r = .229$). Jelen minta alapján nem jelenthető ki, hogy a patriotizmus együtt jár a szociális tolerancia, befogadás növekedésével is.

Korrelációk

		Szociális tolerancia
Patriotizmus	**Pearson-féle korreláció**	.229
	Szignifikancia (2-tailed)	.126
	Elemszám	46

2. táblázat: Patriotizmus és szociális tolerancia

Negyedik hipotézisünk tesztelését nem sikerült elvégeznünk, mert a feltevésben szereplő 55 év feletti korosztály tagjait jelen kutatásunk kérdőívének kitöltésére nem sikerült megszólítanunk. A minta nem tartalmaz 55 éves vagy annál idősebb személyt.

A kutatás korlátai és a továbbfejlesztési lehetőségei

A minta nem reprezentatív a populációra nézve, illetve nem sikerült több korosztályt elérni a részvétellel kapcsolatban. A G*power program eredménye alapján a korrelációhoz szükséges minimális 84 személy helyett a hipotézisek igazolása 46 személlyel történt meg. Ez maga után vonja, hogy a kapott adatok nem felhasználhatóak, hiszen az alapvető statisztikai feltételek nem teljesültek a korrelációs próbák elvégzésekor. Így nem lehet következtetést levonni egyik eredménnyel kapcsolatban sem, hiszen azok torzítottak. További torzításként lép fel a nők megnövekedett aránya a férfiakkal szemben. A kitöltők átlagéletkora sem reprezentálja a mai, releváns célcsoport átlagéletkorát.

A jelen kutatásban alkalmazott hólabda-mintavétel a teljes populáció egy szűk körét fedi le. Csak bizonyos adottságokkal, személyiségjellemzőkkel rendelkező és adott korosztályba tartozó személyeket sikerült megszólítani. Az online térben történő kitöltés nagyobb lemorzsolódási arányhoz vezethet, mint a szemtől szembeni, papír-ceruza forma esetén, illetve nehezebb a résztvevők monitorizálása is. Online kitöltés esetén számos tényező okozhatott figyelmetlenséget is, így nem zárható ki teljes mértékben a torzítás jelenléte még a kirívó esetek kizárása után sem.

Esetünkben torzító tényezőként léphet fel az önbevallás mint módszer az eredmények validitásának elemzésekor. Az önkitöltős tesztek hátránya, hogy a személy válaszait saját maga percepciója alapján adja meg, amely némely esetben eltérhet a valós megnyilvánulásaitól, viselkedésétől.[11] Ennek kiküszöbölésére alkalmazhatunk olyan kérdőíveket a már meglévők mellett, amelyek a kitöltő személyét mérik fel az adott konstruktumok mentén, egy másik személy által értékelve.

Ehhez kapcsolódóan – a pozitív énkép fenntartása miatt – a válaszadók tudattalanul kedvezőbb válaszokat adhattak meg magukra vonatkoztatva. Szükséges lehet emiatt a kérdőíveket egy burkoltabb, nem ennyire expliciten,

11 Meevissen – Peters – Alberts, 2011: 376.

egyértelműen kijelentő formába konvertálni, hogy pontosabb, őszintébb és zsigeri válaszokat kaphassunk. Esetleg terepen végzett szociálpszichológiai kísérlet segítheti a további vizsgálódásokat.

Minimális az egyetértés abban, hogy pontosan melyek azok a folyamatok, amelyek előidézik azt, hogy egy ember az adott csoporthoz tartozónak érezze és vallja magát. A jelen tanulmány esszenciáját talán Easterbrook és Vignoles[12] kutatása foglalja össze a legjobban: a szociális identitás, szociális kategóriák perspektíva alapján a csoporthoz tartozás érzését az érzékelt csoporton belüli hasonlóságok adják. Amennyiben a csoportokat, mint interperszonális hálózatokat értelmezzük, a csoporthoz való tartozást a tagok közötti kapcsolatok és interakciók minőségének és mennyiségének növekedése válthatja ki.

Felhasznált irodalom

Bogardus E. S. (1933): A Social Distance Scale. *Sociology and Social Research,* 17: 265–271.

Easterbrook M. – Vignoles V. L. (2013): What does it mean to belong? Interpersonal bonds and intragroup similarities as predictors of felt belonging in different types of groups. *European Journal of Social Psychology,* 43 (6): 455–462.

DOI: 10.1002/ejsp.1972

Gardner W. L. – Pickett C. L. – Brewer M. B. (2000): Social exclusion and selective memory: How the need to belong influences memory for social events. *Personality and Social Psychology Bulletin,* 26 (4): 486–496.

González R. – Brown R. (2003): Generalization of positive attitude as a function of subgroup and superordinate group identifications in intergroup contact. *European Journal of Social Psychology,* 33 (2): 195–214.

Hornsey M. J. – Hogg M. A. (2000): Subgroup relations: A comparison of mutual intergroup differentiation and common ingroup identity models of prejudice reduction. *Personality and social psychology bulletin,* 26 (2): 242–256.

12 Easterbrook – Vignoles, 2013: 456.

Huff S. T. – Lee F. – Hong Y. (2017): Bicultural and Generalized Identity Integration Predicts Interpersonal Tolerance. *Journal of Cross-Cultural Psychology,* 48 (5): 644–666.
DOI: 10.1177/0022022117701193

Kosterman R. – Feshbach S. (1989): Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political psychology,* 10 (2): 257–274.
DOI: 10.2307/3791647

Meevissen Y. M. C. – Peters, M. L. – Alberts, H. J. E. M. (2011): Become more optimistic by imagining a best possible self: Effects of a two week intervention. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry,* 42 (3): 371–378.
DOI: 10.1016/j.jbtep.2011.02.012

Moore J. C., Jr. (1968): Status and Influence in Small Group Interactions. *Sociometry,* 31 (1): 47–63.
DOI: 10.2307/2786479

Poole R. (2016): Patriotism and nationalism. In: Primoratz I. – Pavkovic A. (eds.): *Patriotism: Philosophical and Political Perspectives.* Routledge. 129–146.

Thomae M. – Birtel M. D. – Wittemann J. (2016): *The interpersonal tolerance scale (IPTS): scale development and validation.* In: Annual Meeting of the International Society of Political Psychology, Warsaw, Poland, 13th–16th July (Vol. 2006).

Verkuyten M. – Yogeeswaran K. (2017): The social psychology of intergroup toleration: A roadmap for theory and research. *Personality and Social Psychology Review, 21* (1): 72–96.
DOI: 10.1177/1088868316640974

Jeso Eszter

A magyar pártok szereplése a 2023. évi szlovákiai parlamenti választásokon a helyi online sajtó anyagai alapján

Bevezetés

A média napjainkban nagy véleményformáló hatással bír, a negyedik hatalmi ágként is emlegetik.[1] Lampl Zsuzsanna kutatása szerint 2021-ben internetes hírportálokat a szlovákiai magyar válaszadók 71%-a olvasott, miközben internet-hozzáféréssel a megkérdezettek (n=1000) 80,3%-a rendelkezett,[2] így az online sajtó anyagai nagyban hozzájárulhatnak a közvélemény alakításához.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a szlovákiai online sajtóorgánumok milyen tartalmakat jelenítettek meg a 2023 őszi szlovákiai parlamenti választásokkal összefüggésben a magyar pártokkal kapcsolatban a kampányidőszakban és a választásokat követő egy hónapban. Boris Kollár házelnök a 204/2023. számú házelnöki rendeletben hirdette ki az előrehozott parlamenti választások időpontját. A rendelet 2023. június 9-én lépett hatályba, és a parlamenti választásokra 2023. szeptember 30-án került sor.[3] A választási kampányról szóló 181/2014. számú törvény 1. részének 2. § (2) bekezdése értelmében a választási kampány a választás időpontjának kihirdetésével kezdődik, és a választás napja előtt 48 órával ér véget, amikor életbe lép a kampánycsend.[4]

1 Bene, 2013.

2 Lampl, 2022:77–92.

3 204 Rozhodnutie Predsedu Národnej Rady Slovenskej Republiky z 8. júna 2023 o vyhlásení volieb do Národnej rady Slovenskej republiky (https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2023/204/).

4 181 Zákon z 29. mája 2014 o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov (https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2014/181/20220801).

A választások eredményei mára ismertek, a szlovákiai magyar közösség ismételten pártképviselet nélkül maradt, ugyanis nem jutott be magyar párt a pozsonyi törvényhozásba. Ennek jelentősége abban áll, hogy az érdekképviselet ismételten nem tud megvalósulni ott, ahol a törvények születnek. A tanulmányban három választáson induló pártot tekintek magyar pártnak: Szövetség – Magyarok. Nemzetiségek. Régiók (Aliancia – Maďari. Národnosti. Regióny),[5] Magyar Fórum (Maďarské Fórum), KÉKEK – Most-Híd (Modrí – Most-Híd). A kutatásom során arra keresem a választ, hogy mely témák kapcsolódtak leginkább össze a szlovákiai magyar pártokkal, melyik párt milyen figyelmet kapott a médiában, és ennek fényében milyen mértékben jutott el a pártok programja a választókhoz az egyes médiumokon keresztül.

Módszertan

Kutatásomat médiaelemzéssel valósítottam meg. A sajtóorgánumok kiválasztásánál figyelembe vettem azok olvasottságát és ideológiai irányvonalát. Az olvasottságot az Adapt Institute[6] 2023. március 1. és július 15. között lezajlott adatgyűjtése[7] alapján állapítottam meg, melyet a szlovákiai AKO közvéleménykutató intézet[8] és a magyarországi Political Capital kutatóintézet[9] közreműködésével végeztek el.

Mivel az 1. ábrán látható diagram szerint a szlovákiai magyaroknak mintegy 30%-a olvas magyarul híreket az interneten, a közösség többsége vélhetően a szlovák médiát preferálja. A felvidéki magyarok körében legolvasottabb szlovák nyelvű platformokat Lampl Zsuzsanna 2021-es tanulmánya alapján határoztam meg. A kutatás szerint az aktuality.sk-t a válaszadók 48,9%-a olvassa, a noviny.sk-t 34,1%, a sme.sk-t pedig 33,1% (ld. 2. ábra).

A szlovák aktuality.sk az egyik legolvasottabb szlovák nyelvű hírportálnak számít a szlovákiai magyarok körében is, így a szlovák nyelvű médiapalettáról

5 A választásokon „Szövetség – Magyarok. Nemzetiségek. Régiók" néven indultak (**https://volby.sme.sk/parlamentne-volby/2023/strany-a-kandidati**); 2023 decemberi kongresszuson változtatták meg „Magyar Szövetség"-re (**https://szovetseg.sk/hirek/magyar-szovetseg-orszagos-kongresszusanak-politikai-nyilatkozata**).

6 Honlapja: **https://www.adaptinstitute.org/**.

7 A kutatás egyaránt tartalmaz szlovákiai és magyarországi médiát is. A kutatás szempontjából azonban számomra a szlovákiai média releváns, így a diagram is csupán azokat tartalmazza.

8 Honlapja: **https://ako.sk/**.

9 Honlapja: **https://politicalcapital.hu/**.

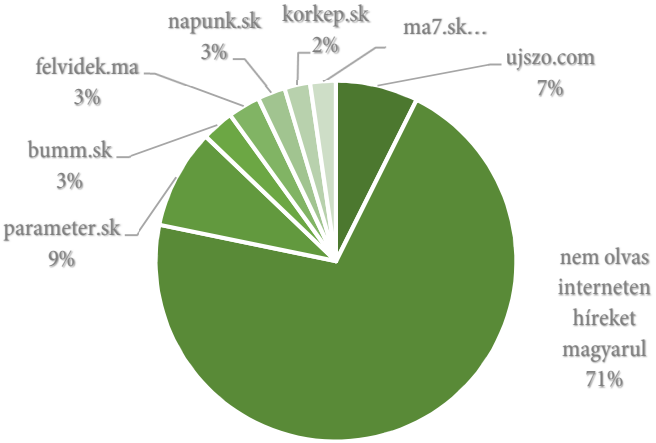

1. ábra: A szlovákiai magyarok magyar nyelvű online médiafogyasztása, 2023. március–július[10]

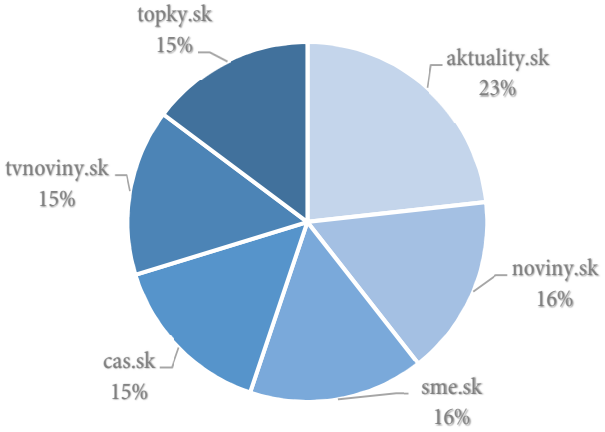

2. ábra: A szlovákiai magyarok szlovák nyelvű online médiafogyasztása, 2021[11]

10 Bálint-Pataki József: Milyenek a szlovákiai magyarok médiafogyasztási szokásai?, Maszol.ro, 2023. szeptember 24. (https://maszol.ro/kulfold/Milyenek-a-szlovakiai-magyarok-mediafogyasztasi-szokasai).

11 Lampl 2022:77–92.

ennek a sajtónak a cikkeit elemeztem, míg a magyar részről igyekeztem mind a liberális, mind a konzervatív oldalról választani, így vizsgálatomba a következőket vontam be: az Új Szót,[12] a Napunk online tartalmait[13] és a ma7.sk-t.[14]

	Új Szó	Napunk	ma7.sk	aktuality.sk
Kampányidőszak	62	49	133	35
Választási hónap	45	33	48	468

1. táblázat: A tanulmány megírásához vizsgált tartalmak időszak és sajtó szerint

Az Új Szó nyomtatott napilap formájában és elektronikusan is megjelenik. A napilap széleskörű olvasóbázissal rendelkezik, több mint 400 ezer szlovákiai magyar olvassa rendszeresen. A Nagyszombati és Nyitrai kerületekben a második legolvasottabb napilap. Az ujszo.com Szlovákia egyik leglátogatottabb elektronikus magyar nyelvű hírportálja, melynek havi olvasói létszáma mintegy félmillió fő.[15]

A Napunk a szlovákiai magyar sajtó liberálisabb irányzatát képviseli, saját meghatározása szerint: „A Napunk egy pozsonyi székhelyű független magyar hírportál, a Denník N testvérlapja. A Napunk az első olyan szlovákiai magyar hírportál, amelynek bevételei elsősorban előfizetőitől származnak. Ez biztosítja újságíróink függetlenségét a politikai és üzleti érdekcsoportoktól."[16] Három nyelven, szlovákul (Denník N), magyarul (Napunk) és csehül (Deník N) szolgáltat tartalmat. A Napunk egyes cikkei csupán előfizetést követően olvashatók el teljesen, előfizetőik száma körülbelül 1100, míg az olvasók száma körülbelül 30–50 ezer fő. Ebből az látható, hogy az oldalt látogatóknak csupán elenyésző része rendelkezik előfizetéssel, ami így nagy befolyással nem volt arra, hogy a nem teljesen elérhető tartalmak előfizetés mellett olvasható része miként vélekedett a magyar pártokról. Ennek ellenére elemzésemben azokat a részeket is figyelembe veszem.

A ma7 a Pro Media Alapítvány médiacsalád tagja, melynek célja a nemzeti kisebbségi sajtó támogatása. Ideológiailag a konzervatív, nemzeti vonalat kép-

12 Honlapja: **https://ujszo.com/**.
13 Honlapja: **https://napunk.dennikn.sk/**.
14 Honlapja: **https://ma7.sk/**.
15 Új Szó: Rólunk, **https://ujszo.com/rolunk**.
16 Napunk: Szerkesztőség, dennikn.sk, **https://dennikn.sk/hu/szerkesztoseg/**.

viselik,[17] melyet számukra a Szövetség valósít meg a szlovákiai magyar politikai palettán. Így a média sokkal többet foglalkozik a Szövetséggel, és azt kedvezőbb színben tünteti fel, a ma7.sk sajtót akár a Szövetség pártlapjának is tekinthetjük.

Az aktuality.sk a legolvasottabb szlovák nyelvű hírportál a szlovákiai magyarok körében. Célja a széleskörű tájékoztatás úgy belpolitikai, mint külpolitikai eseményekről és gazdasági folyamatokról.

Magyar pártok Szlovákiában

A rendszerváltás után újra megjelentek Szlovákiában az etnikai magyar pártok, melyek elsődleges célkitűzése a kisebbségi politika felélesztése, valamint az érdekképviselet úgy belföldön, mint külföldön.[18] Az 1969–1989 közötti Husák-korszakot az anyanyelv-használati, oktatási és képviseleti jogok folyamatos szűkítése jellemezte, így a rendszerváltás lehetőséget teremtett arra a magyar etnikai politizálásra, mely főként a politikai képviseletet és a kisebbségi jogvédelmet kapcsolta össze.[19] Ennek megfelelően az első szabad választások óta folyamatosan indul magyar párt a szlovákiai parlamenti választásokon; az első parlamenti választásokat az önálló Szlovákiában 1994-ben tartották.

Dolgozatomban három szlovákiai pártot – Szövetség – Magyarok. Nemzetiségek. Régiók (röviden: Szövetség), Magyar Fórum, KÉKEK – Most-Híd – fogok etnikai magyar pártnak tekinteni. Egyrészt a közvélemény így vélekedik róluk, másrészt fontosnak tartom megvizsgálni, hogy a tudományos szempontból is annak tekinthetők-e. Az etnikai párt fogalmát tekintve az etnikai csoport politikai aktivizálódásának leghatásosabb formája, mely a saját etnikai csoportjához tartozó választók elérésére törekszik, és célja, hogy az etnikai csoport számára minél több jogot és állami forrást tudjon kieszközölni.[20]

A fogalmi meghatározás alapján elmondható, hogy a KÉKEK – Most-Híd nem felel meg az etnikai párt kritériumának. Már 2009-es megalakulásakor egy magyar–szlovák együttműködés pártja volt, melyre a kétnyelvű névválasztás is utal: a „Most" a „Híd" szlovák megfelelője.[21] A párt saját magát inter-

17 Pro Media Alapítvány, ma7, **https://ma7.sk/pro-media-alapitvany**.
18 Szabó, 2022: 7–14.
19 Szarka, 2018a: 242.
20 Salat – Székely, 2018: 30–39.
21 Harrach – Rákóczi, 2017: 46.

Választás	Párt	Eredmény	Mandátum	Kormány/ellenzék
1994	Magyar Koalíció (Együttélés, MKDM, MPP)	10,18%	17 mandátum	ellenzék
1998	Magyar Koalíció Pártja	9,12%	15 mandátum	kormány-koalíció
2002	Magyar Koalíció Pártja	11,16%	20 mandátum	kormány-koalíció
2006	Magyar Koalíció Pártja	11,68%	20 mandátum	ellenzék
2010	Magyar Koalíció Pártja	4,33%	parlamenten kívül	-
	MOST-Híd	8,12%	14 mandátum	kormány-koalíció
2012	Magyar Koalíció Pártja	4,29%	parlamenten kívül	-
	MOST-Híd	6,9%	13 mandátum	ellenzék
2016	Magyar Közösség Pártja	4,04	parlamenten kívül	-
	MOST-Híd	6,5%	11 mandátum	kormány-koalíció
2020	Magyar Közösségi Összefogás	3,9%	parlamenten kívül	-
	MOST-Híd	2,05%	parlamenten kívül	-
2023	Szövetség – Magyarok. Nemzetiségek. Régiók.	4,38%	parlamenten kívül	-
	KÉKEK – Most-Híd	0,26%	parlamenten kívül	-
	Magyar Fórum	0,11%	parlamenten kívül	-

2. táblázat: A magyar pártok eredményei a szlovákiai parlamenti választásokon[22]

22 Kántor, 2013: 65; TASR: Prehľad: Samostatná SR zažila šesť parlamentných volieb. Takto dopadli, teraz.sk, 2016. február 16., https://www.teraz.sk/slovensko/parlamentne-volby-slo

etnikus szubjektumként határozta meg, mely úgy a magyar, mint a szlovák szavazói bázisra is épít.[23] A 2023-as választások alkalmával, amikor a párt egyesült a Mikuláš Dzurinda-féle KÉKEK (Modrí) nevű szlovák párttal feladták az etnikai politizálást, és egy olyan formáció jött létre, melynek listáján szerepelnek magyarok is. A párt listáján a pártok 6:4 arányban osztották fel a helyeket, a nagyobb részesedést a Dzurinda-féle KÉKEK kapta.[24] Ezzel szemben a Magyar Fórum és a Szövetség magukat etnikai magyar pártként definiálják, melyek úgy tagjaikban, mint szavazóbázisukban főként a magyar nemzetiségű lakosságra építenek, bár mindkét párt célkitűzései között szerepel azoknak a nem magyar nemzetiségű választóknak megszólítása is, akik szintén a déli régióban élnek, így fontos számukra a régió fejlődése.[25]

A felvidéki sajtó a választási kampányban

a) Új Szó

Az Új Szó a választási kampány során nagyjából arányosan foglalkozott mindhárom magyar párttal a cikkeiben. A műfajok tekintetében is széles spektrum figyelhető meg: a sajtóanyagok között előfordultak interjúk, véleménycikkek, elemzések, tényeket közlő cikkek, podcastek és videók, melyek a szavak mellett lehetőséget nyújtanak a nonverbális kommunikáció vizsgálatára is.

A 3. ábrán látható diagram is szemlélteti, a legnagyobb mértékben a közvéleménykutatások eredményeiről szóló írások jelentek meg a választási kampányban a magyar pártokkal összefüggésben. Ennek az is lehet az egyik oka, hogy minden hónapban több közvéleménykutatással foglalkozó cég is ismertette az adott hónapra vonatkozó előrejelzését. Voltak témák, melyek a teljes kampányidőszakban meghatározók voltak – például esélyek latolgatása, az egységes magyar párt szétszakadása, a magyar pártok politikusai közötti vita lehetősége – míg egyes témakörök kimondottan a kampány véghajrájában

---

vensko-prehlad/183701-clanok.html; Výsledky parlamentných volieb, Volby.sme.sk, https://volby.sme.sk/parlamentne-volby/2023/vysledky.

23 Szarka, 2018b:272

24 Kiss Balázs: Bemutatta jelöltlistáját a Modrí, Most-Híd választási párt, Pátria Rádió, 2023. június 30. https://patria24.rtvs.sk/2023/06/30/bemutatta-jeloltlistajat-a-modri-most-hid-valasztasi-part/.

25 Alapelveink, Szövetség, https://szovetseg.sk/alapelveink; Elveink. Magyar Fórum – Programtézisek, elvek, jövőkép, Magyar – Maďarské Fórum, https://magyarforum.sk/elveink/.

kerültek felszínre – mint például a magyar kormány beavatkozása vagy a déli határon megjelenő migránsnyomás.

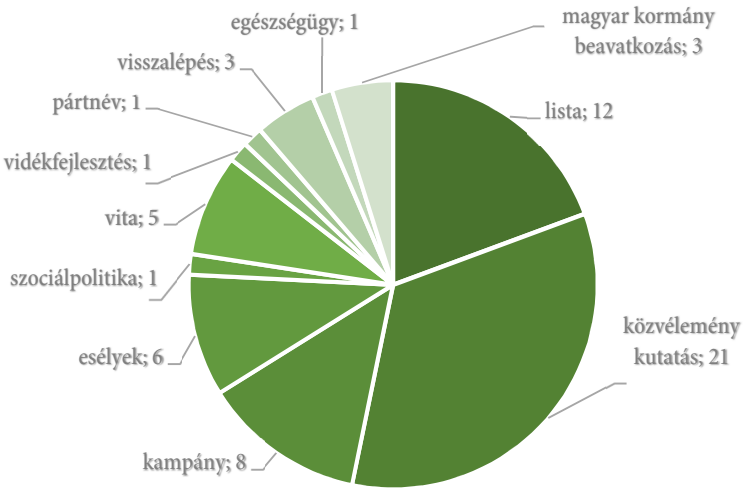

3. ábra: Az Új Szó cikkeinek tartalma a választási kampányban a magyar pártokra vonatkozóan

Bár az egységes magyar párt szétszakadása még a hivatalos választási kampány kezdete előtt megtörtént,[26] mégis folyamatos volt ennek visszatérése az interjúkban. Ez azt eredményezte, hogy az egyes pártok egymásra mutogattak, amiért nem sikerült egyben tartani a politikai formációt, ami nagyban ronthatta a parlamentbe jutás esélyét. Ez a kérdés az érintett feleken kívül olyan egyéni magyar politikusokkal készített beszélgetésben is hangsúlyt kapott, akik nem szerepeltek egyik magyar párt listáján sem, hanem különféle szlovák pártok listájáról próbáltak a parlamentbe kerülni. Az interjúk hangvétele a magyar pártok szempontjából az Új Szó munkatársak részéről gyakran erősen kritikus volt, és akár el is kedvetleníthették a bizonytalan szavazót attól, hogy az adott pártot támogassa.

26 Komjáthy Lóránt, *A Most-Híd távozik a Szövetségből, a platform „megszünteti" önmagát*, korkep.sk, 2023.05.16., https://korkep.sk/cikkek/politika/2023/05/16/a-most-hid-tavozik-a-szovetsegbol-a-platform-megszunteti-magat/.

Az Új Szó ezzel szemben nem törekedett arra, hogy a három magyar párt programját megismertesse az olvasókkal, ugyanis az egyes szakpolitikákkal összesen három írásukban foglalkoztak. Az egészségügyről szóló konkrétumokat nem tartalmazott, hanem csupán annyi derült ki belőle, hogy azon pártok közül, melyek legalább 3%-ot elérhetnek a választásokon, a Szövetség rendelkezik a hetedik legjobb egészségügyi programmal.[27] Ezenkívül külön írás foglalkozott azzal, hogy miként valósítaná meg a Szövetség a vidékfejlesztést,[28] valamint bemutatásra kerültek a Magyar Fórum szociálpolitikával kapcsolatos elképzelései is.[29] A KÉKEK – Most-Híd esetében azonban egyetlen szakpolitikai elképzelés sem került külön bemutatásra, az ő esetükben sokkal erőteljesebben megjelent a nosztalgia imázs a cikkekben is, ugyanis a listavezető politikus Dzurinda korábbi miniszterelnök (1998–2006 között) volt, és a plakátokon megjelent a politikai élettől korábban már visszavonult Bugár Béla is. Nem olvashattunk arról sem, hogy melyik magyar párt miként gondolkodik azokról a kihívásokról, melyekkel ma egy átlagos állampolgár szembesül. Azon választók számára tehát, akik az Új Szó online felületét használták a tájékozódásra, nem derült ki, milyen gazdaságélénkítő megoldásokat kínálnak a pártok, vagy hogyan kezelnék az inflációt, de a szomszédos ukrajnai háborúban Ukrajna megsegítése sem került politikai terítékre.

Az Új Szó cikkeiben a legellentmondásosabb politikus a Szövetség listáján az utolsó helyen szereplő Gyimesi György, akinek a párthoz való közeledését többször emlegették a Híd kiválásának okaként. Ezen túlmenően különutasként szemléltették, ami megjelent abban, hogy mivel a pártnak nem tagja, így őt nem kötik a pártvezetés által hozott döntések, valamint külön forrásból is finanszírozta saját kampányát. A választási kampányban a sajtóban nagy visszhangot kapott az a feltételezés, hogy a Szövetség a parlamentbe jutás esetén koalícióra lépne a Robert Fico által vezetett Smer nevű párttal, amit szintén többen Gyimesi radikális politizálásával magyaráztak.

---

27 Az elemzés során az alábbi pártok egészségügyi programját értékelték: SaS, Progresszív Szlovákia, KDH, Demokraták, Hlas, Smer, Szövetség, SNS, Republika. Lásd: *Elemzők szerint az SaS-é a legjobb egészségügyi program, majd a PS-é és a KDH-é*, ujszo.com, 2023.09.20., **https://ujszo.com/kozelet/elemzok-szerint-az-sas-e-a-legjobb-egeszsegugyi-program-majd-a-ps-e-es-a-kdh-e**.

28 TASR: *Az új kormány stabilizáló eleme szeretne lenni a Szövetség*, Új Szó, 2023.09.07., **https://ujszo.com/kozelet/az-uj-kormany-stabilizalo-eleme-szeretne-lenni-a-szovetseg**.

29 TASR. *A Magyar Fórum körüli pártok bemutatták prioritásaikat a szociálpolitika terén*, Új Szó, 2023.08.29., **https://ujszo.com/kozelet/a-magyar-forum-koruli-partok-bemutattak-prioritasaikat-a-szocialpolitika-teren**.

Összességében elmondható, hogy az Új Szó cikkei nem voltak meggyőzők abban a tekintetben, hogy a legjobb döntés valamelyik magyar pártnak a támogatása az országgyűlési választások alkalmával, mivel nem mutatta be, mit kínálnak az egyes pártok, hanem sokkal inkább az ellentétekre és a megosztó tényezőkre helyezte a hangsúlyt.

b) Napunk

A Napunk cikkeit témakörök szerint az alábbiak alapján csoportosítottam. Az egyéb kategóriába kerültek azok a cikkek, melyek közvéleménykutatásról vagy esélyek latolgatásáról szóltak. A Napunk legtöbbet a Szövetségről írt a választási kampányban, így az Új Szó cikkeitől eltérően nem mondható el, hogy mindhárom párt ugyanolyan figyelmet kapott. A tartalmak között gyakoriak az interjúk, a véleménycikkek, de találunk olyan írásokat is, melyek a szerző személyes benyomásán alapultak, valamint az ún. newsfilterek foglalkoznak sokat a magyar pártokkal a választási kampányban.

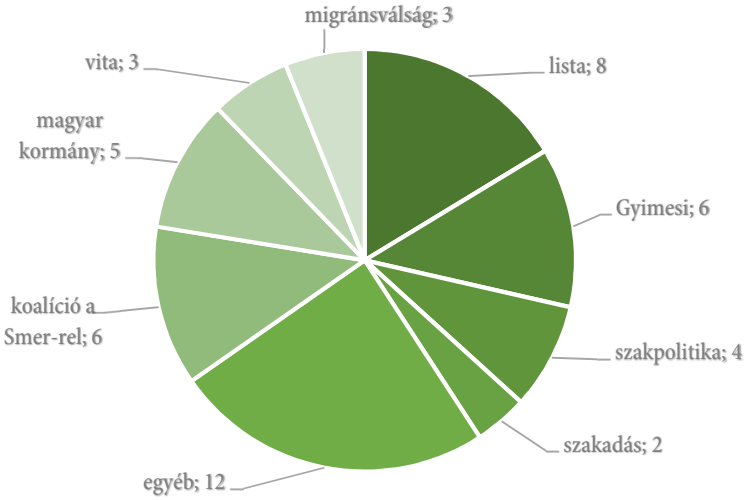

4. ábra: A Napunk cikkeinek tartalma a magyar pártokra vonatkozóan a választási kampány ideje alatt

A Szövetség két jelöltjének, Forró Krisztiánnak és Gyimesi Györgynek a kampányrendezvényén is volt jelen újságíró a laptól,[30] míg a másik két magyar párt kampányrendezvényeiről nem kaptak az olvasók tájékoztatást. Emellett többször számoltak be a Szövetség illegális vagy törvénytelennek tűnő kampánytevékenységeiről, mint például a telefonos megkereséssel történő választásra buzdítás.[31] A cikkek tehát a magyar gyűjtőpárttal szemben sokkal kritikusabban fogalmaztak, néhány cikk stílusa pedig teljesen elkedvetleníthette a szavazót attól, hogy a Szövetségre szavazzon. Ilyen írásokkal a másik két magyar párt kapcsán nem találkozhattunk.

A leginkább jelenlévő témák a kampányidőszakban: Gyimesi György magánutas kampánya és megszólalásai, a magyar kormány kapcsolata a Szövetséggel, valamint a Robert Ficoval való koalíció lehetősége. A pártlista utolsó helyén szereplő Gyimesi a kampányidőszak kezdete előtt saját keretből finanszírozta megjelenését úgy a plakátokon, mint az egyes közösségi felületeken, ami a cikkekben negatív megítélést kapott, és a Szövetségen belüli egységet is megkérdőjelezte. A kampányidőszak alatt is főként egyedül járta az országot, ami többek között a Szövetség elnökével, Forró Krisztiánnal készült interjúban is visszaköszönt, ezzel azt kifogásolva, hogy a pártot esetlegesen radikálisabb irányba viheti. A politikus megítélése alapvetően negatív volt a cikkekben, ugyanis azok többsége kiemeli pozitív viszonyulását a Smer-hez, és az egységes magyar párt szétesését az ő érkezésének tulajdonítják. Gyimesi György úgy jelenik meg a cikkekben, mint aki erkölcsi válságot eredményezett a pártban. Gyimesi különutas kampányán kívül a média több tartalma is utal arra, hogy a Szövetség politikusai egyes kérdésekben egymással ellentétes véleményeket fogalmaznak meg. Ilyen például Ukrajna megsegítésének kérdése. Forró Krisztián, a párt elnöke a vele készült interjúban is többször hangsúlyozta, hogy amit elmond, az az ő magánvéleménye, de vannak ettől eltérő

30 Finta Márk, *Tud-e újat mondani „A Gyimesi"? A Szövetség arcának kampányestjén jártunk*, Napunk, 2023.06.23., **https://napunk.dennikn.sk/hu/3437721/tud-e-ujat-mondani-a-gyimesi-a-szovetseg-arcanak-kampanyestjen-jartunk/**; Szalay Zoltán, *25 év után elmegyek válasz-tani, mert ez most más, mint az MKP vagy a Vágóhíd*, Napunk, 2023.07.20., **https://napunk.dennikn.sk/hu/3484256/25-ev-utan-elmegyek-valasztani-mert-ez-most-mas-mint-az-mkp-vagy-a-vagohid-forro-krisztian-kampanyan-jartunk/**.

31 Szalay Zoltán, Önt is hívták, hogy szavazzon a Szövetségre? Forróék telefonos kampánya több okból is szabálysértő lehet, Napunk, 2023.09.09., **https://napunk.dennikn.sk/hu/3560428/ont-is-hivtak-hogy-szavazzon-a-szovetsegre-forroek-telefonos-kampanya-tobb-okbol-is-szabalyserto-lehet/**.

vélemények a párton belül.[32] A kampány szempontjából ez azonban elbizonytalaníthatja a szavazókat, ugyanis így nem derül ki számukra, mi a párt valódi álláspontja.

A magyar kormány kapcsolata a Szövetséggel a Napunk cikkeiben eltér attól, ami a korábban ismertetett Új Szó tartalmaknál megjelent. Többnyire azt sugallja, hogy a magyar kormány kihátrált a Szövetség mögül, mivel a magyarországi média nem a magyar pártot, hanem a Robert Fico féle Smert tünteti fel kedvező színben. Ennek egyik okaként megjelent, hogy ezzel kívánják a Smerrel kötött esetleges koalíciót már előre elfogadottabbá tenni, de ez kétségtelenül azt is eredményezte, hogy a magyar közmédiát fogyasztó felvidéki választók a Szövetség helyett Robert Fico pártjára adták le szavazatukat. A Szövetségről szóló interjúk mindegyikében megjelent az a kritika a párttal szemben, amelyet Orbán Viktor tusványosi beszédében fogalmazott meg: „Az, hogy a felvidéki magyarság nem tudja elérni a parlamenti képviseletét Pozsonyban, arról minden visszafogottság mellett is azt kell mondanom, hogy egy gyenge teljesítmény."[33]

Jelentős különbség az Új Szóhoz képest, hogy ez a médium négy különböző szakpolitikai ágban is bemutatta, valamint összevetette a három magyar párt programját. Az online sajtóból tájékozódó választópolgárok a felület tartalmain keresztül megtudhatták, hogy az egyes pártok hogyan gondolkodnak közlekedéspolitikai, gazdaságpolitikai, oktatáspolitikai és kisebbségpolitikai kérdésekről. Ezekben kiemelésre került, hogy a program magyar nyelven csak a Szövetség esetében érhető el. A Magyar Fórum pártprogramjának kivonata olvasható el magyar nyelven, míg a KÉKEK – Most-Híd programja és pártszövetségi weboldala sem érhető el magyar nyelven. A programok tekintetében a KÉKEK – Most-Híd programja sokkal konkrétabbként lett jellemezve, míg a Szövetség esetében többször megjelent az a kritika, hogy a program csupán javaslatokat, ötleteket tartalmaz, azok konkrét megvalósítására vonatkozó elképzelés nélkül.

Összességében elmondható, hogy bár a Napunk jelentős mennyiségben csak a Szövetséggel foglalkozott, a másik két magyar pártról csupán néhány

32 Szalay Zoltán, Forró Krisztián: *Nem számolunk olyan lehetőséggel, hogy a Szövetség nem jut be*, Napunk, 2023.09.26., **https://napunk.dennikn.sk/hu/3588779/forro-krisztian-nem-szamolunk-olyan-lehetoseggel-hogy-a-szovetseg-nem-jut-be/**.

33 *Orbán Viktor válaszai a táborlakókban felmerült kérdésekre*, Miniszterelnok.hu, 2023.07.22., **https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-valaszai-a-taborlakokban-felmerult-kerdesekre-2023-07-22/**.

cikk született, mégis inkább kritikus vagy negatív hangvételű írásokat közölt a szlovákiai magyar etnikai politikával kapcsolatban. A megjelent tartalom a bizonytalan szavazók esetében nem járult hozzá ahhoz, hogy valamelyik magyar pártot támogassák, és ezzel elősegítsék a magyar érdekképviseletet a pozsonyi törvényhozásban.

c) Ma7.sk

Műfaját tekintve a ma7.sk-n közölt tartalmak a választási kampányban ugyancsak sokrétűek: minden olvasó megtalálhatja a számára legszimpatikusabbat a podcastek, videók, véleménycikkek és tényeket közlő tudósítások között. Emellett érdemes megjegyezni, hogy a cikkek száma a választás hónapjában, azaz szeptemberben megsokszorozódott, összesen 89 cikk foglalkozott a magyar pártokkal ebben az időszakban, ami azt sugallja, hogy a konzervatív médium nagyban igyekezett választáson való részvételre és magyar pártra történő szavazásra buzdítani olvasóit.

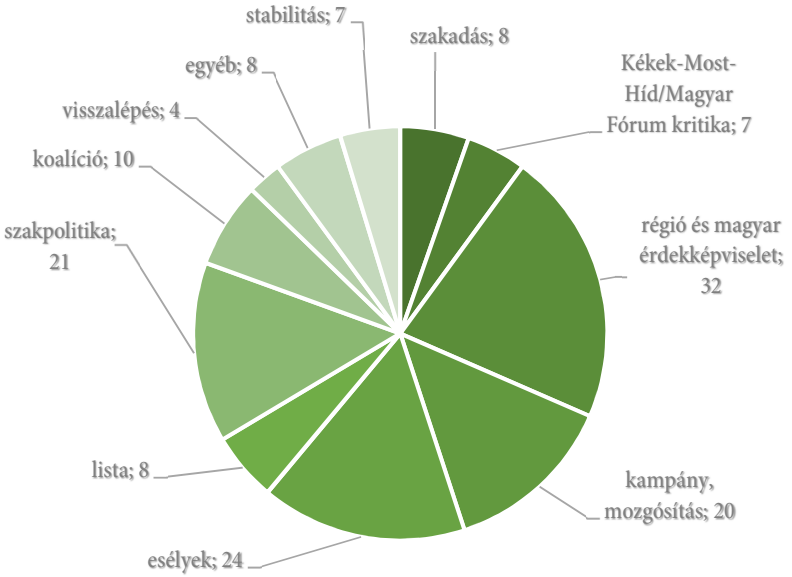

5. ábra: A ma7.sk cikkeinek tartalmi megoszlása a magyar pártokra vonatkozóan a választási kampányban

A Ma7.sk a Szövetséget jelenítette meg egyedüli lehetséges alternatívaként, míg a Magyar Fórumot és a KÉKEK – Most-Híd formációt kritikával illette. A véleménycikkekben is hangot kapott, hogy a két jelentéktelenebb pártnak vissza kellene lépnie a választásokon való részvételtől a Szövetség javára, ugyanis az lenne a közösség érdeke. Ezek mellett pedig az utóbbi pártok programjaiból azokat a részeket ismertették, melyek ellentmondásos megítélés alá eshetnek. A KÉKEK – Most-Híd például a nyugdíjasok bevételét úgy akarta növelni, hogy arra ösztönözte őket, adják el ingatlanjaikat a bankoknak fordított jelzálogként.[34] A Ma7.sk az egyedüli a vizsgált sajtóorgánumok közül, mely megemlíti a KÉKEK – Most Híd programismertető tájékoztatójával kapcsolatban, hogy azon egy szó se hangzott el magyar nyelven.[35] Ez szintén nem kedvezett a magyar választók tekintetében a párt megítélésének. Az egyetlen negatív megítélésű ügy a Szövetséget érintően a ma7.sk tartalmai között a párkányi önkormányzati fenntartású magyar tannyelvű Hársfa utcai óvoda bezárásának ügye, melyet az önkormányzati Szövetség színeiben politizáló képviselők is támogattak létszámgondokra és a költségek növekedésére hivatkozva. Viszont az óvodát újraindították, így még a kampány szempontjából pozitív üzenetet is tudtak közvetíteni vele, mivel ezt is a Szövetség politikusai érdemeinek tekintették.[36]

A ma7.sk a többi vizsgált médiummal összevetve sokkal szélesebb körben igyekezett bemutatni az egyes szakpolitikai programpontokat, ám ezek sem voltak egységesek mindhárom pártra vonatkozóan. A legtöbb szakpolitikáról ugyanis csupán a Szövetség programjait ismerhettük meg. A leginkább visszatérő asszociáció a Szövetséggel kapcsolatban a magyar érdekképviselet és a régiófejlesztés volt, de többször jellemezték úgy a pártot szakemberek és politikusok is, mint stabilizációs erőt, mely létre tudja hozni a belpolitikai stabilitást kormánykoalícióban. Ennek az lehet a magyarázata, hogy 2020–2023 között a szlovákiai belpolitikát a kormány instabilitása és a kormánypártok közötti folyamatos csatározás jellemezte, így a polgárok részéről igény mutatkozott arra – aminek egyik következménye, hogy a Robert Fico vezette SMER

34 Somogyi Szilárd, *Több nyugdíjat szeretne? Zálogosítsa el a lakását*, ma7.sk, 2023.07.19., https://ma7.sk/aktualis/tobb-nyugdijat-szeretne-zalogositsa-el-a-lakasat.

35 *Egyetlen magyar szó nélkül zajlott le a Modrí, Most-Híd jelöltállító sajtótájékoztatója*, ma7.sk, 2023.06.30., https://ma7.sk/aktualis/egyetlen-magyar-szo-nelkul-zajlott-le-a-modri-most-hid-jeloltallito-sajtotajekoztatoja.

36 Kolek Zsolt, *Hogyan lehet jóvátenni a párkányi magyar óvoda bezárását? Erről is kérdeztük Forró Krisztiánt – VIDEÓ*, ma7.sk, 2023.06.30., https://ma7.sk/video/nezopont/hogyan-lehet-jovatenni-a-parkanyi-magyar-ovoda-bezarasat-errol-kerdeztuk-forro.

nyerte a választásokat –, hogy a belpolitikai helyzet rendeződjön, és stabil kormány alakuljon meg.

A ma7.sk saját tartalmaival igyekezett kedvező helyzetet teremteni a Szövetség számára a parlamentbe jutáshoz, mivel azt pozitív fényben tüntette fel, míg a másik két magyar pártról jelentősen kevesebb cikk is született, és azok hangvétele is többnyire kritikus volt.

d) Aktuality.sk

Az aktuality.sk a kampányidőszakban kevesebbet írt a magyar pártokról, mint a vizsgált magyar sajtóorgánumok, ami akár azzal is magyarázható, hogy a lapnak nem volt érdeke az olvasókkal az etnikai pártok megismertetése, mert bár a magyarok is olvassák tájékozódás céljából, fő célcsoportjának mégis a szlovák lakosság számít. Témakörileg ettől függetlenül színes képet kapunk a magyar pártokról – bár az aktuality.sk a pártok bemutatásáról szóló írásban csak a Szövetséget említi etnikai pártként, míg a KÉKEK – Most-Híd és a Magyar Fórum pártokat a konzervatív pártok közé sorolja.[37]

Az aktuality.sk a Magyar Fórumot a választási kampányban is csak a közvéleménykutatásokról szóló vagy pártismertető tartalmakban említi. A Gyimesi Györggyel és Solymos Lászlóval (KÉKEK – Most-Híd) folytatott podcast-beszélgetésben egy politikus sem mondta el véleményét a Magyar Fórum képviseletében arról, hogy Orbán Viktor Tusnádfürdőn elszakított területnek nevezte Szlovákiát. A Szövetséget azonban a lap negatív fényben tüntette fel, mely veszélyt jelent az országra nézve. Ezt az is erősítette, hogy Gyimesi a beszélgetés során történelmi ténynek nevezte, hogy Szlovákiát elcsatolták Magyarországtól, bár a politikus hangsúlyozta, hogy a hazájának tekintik az országot, amelyben él, és tenni akar azért, hogy az fejlődni tudjon. Solymos ezzel szemben a kölcsönös tiszteletet hirdette, mely szerinte nem egyeztethető össze azzal, hogy ilyen kijelentésekkel azonosulni tudjon.[38]

---

37 Kyseľ, Tomáš – Sliz, Martin, *Boris Kollár dnes vyhlásil voľby. Kto s kým bude kandidovať? (prehľad a infografika)*, aktuality.sk, 2023.06.09., **https://www.aktuality.sk/clanok/2zr4baI/boris-kollar-dnes-vyhlasil-volby-kto-s-kym-bude-kandidovat-prehlad-a-infografika/**.

38 Hanák, Peter, *Viktor Orbán to prehnal, György Gyimesi jeho výrok zopakoval. Nacionalisti prichádzajú o ilúzie (podcast)*, aktuality.sk, 2023.07.25., **https://www.aktuality.sk/clanok/q037ufQ/viktor-orban-to-prehnal-gyorgy-gyimesi-jeho-vyrok-zopakoval-nacionalisti-prichadzaju-o-iluzie-podcast/**.

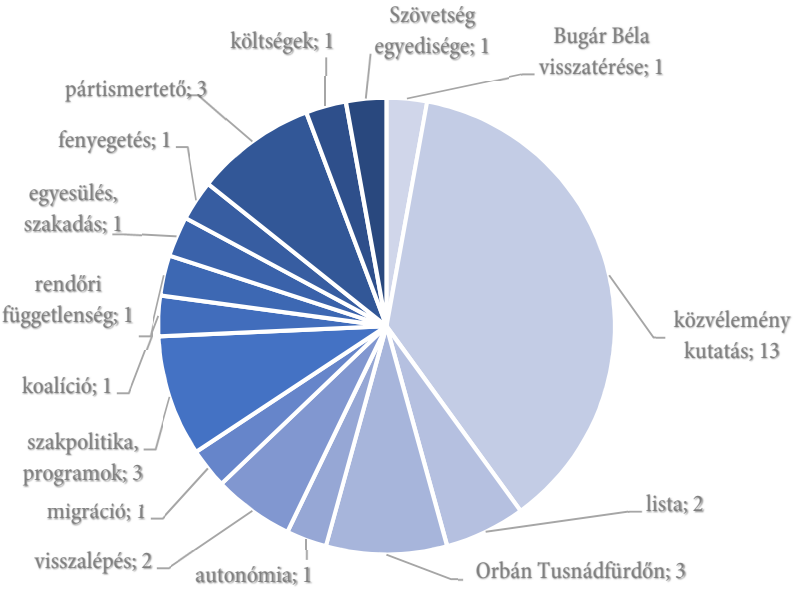

6. ábra: Az aktuality.sk cikkei a magyar pártokra vonatkozóan a választási kampányban

A másik jelentős fenyegetés, amit az aktuality.sk a Szövetségben látott, a felvidéki autonómia ügye. Bár a párt többször hangsúlyozta, hogy a területi autonómia és a határrevízió nem szerepel a programjában, a médium az ezzel való gyanúsítást mégis megalapozottnak vélte, ugyanis az egyik párt listáján induló politikus megosztott egy ezzel kapcsolatos mémet. Ezzel a fenyegetettség a „magyar kártya kijátszása", melyhez gyakran folyamodnak a szlovákiai politikában, aminek célja a társadalmon belüli feszültségkeltés.

Összességében elmondható, hogy az aktuality.sk bár tényeket közölt a választási kampányban a magyar pártok vonatkozásában, és a magyar kötődésű pártok közül főként a Szövetséggel kapcsolatban jelentek meg tartalmak, azok mégsem voltak semleges hangvételűek, hanem ellenérzéseket keltettek az olvasóban a párt irányába.

A felvidéki sajtó a választás utáni hónapban

A választást követő hónapban jelentősen lecsökkent a magyar pártokkal foglalkozó tartalmak száma a választási kampány időszakához képest. Ennek az egyik oka az lehet, hogy a felvidéki magyarság az elkövetkező négy évre is parlamenti képviselet nélkül maradt, így a sajtó az eredmények ismertetésére és azok értékelésére szorítkozott, és azok a témák, melyek a kampány időszakot meghatározták és azt feszegették például, hogy melyik párt milyen szerepben lenne jelen a parlamentben, a választások után elvesztették relevanciájukat.

a) Új Szó

Az Új Szó a legnagyobb figyelmet az eredmények bemutatására fordította, valamint foglalkozott azzal is, hogy milyen következményekkel jár az elért eredmény az etnikai politizálásra és a magyar pártokra vonatkozóan.

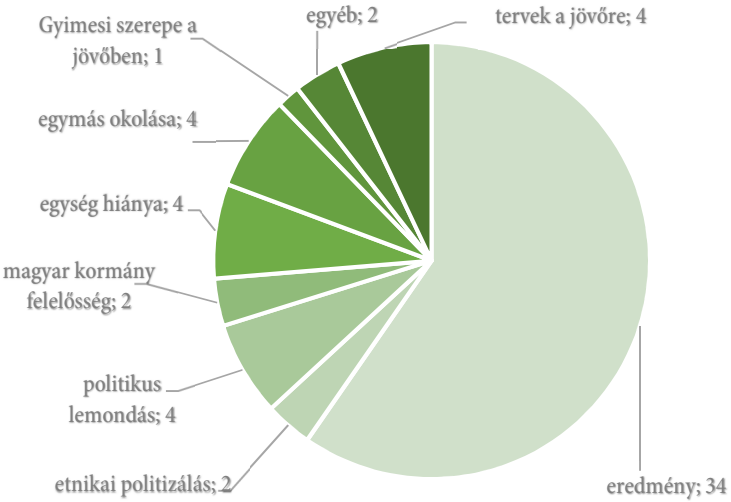

7. ábra: Az Új Szó cikkei a választások után a magyar pártokra vonatkozóan

A sajtó beszámolóin keresztül járásonként megtudhatjuk, hogy a magyar lakta régiókban melyik párt milyen eredményt ért el. Így nem meglepő, hogy a leg-

több cikk ezzel a témával foglalkozik. A választási eredmények ismeretében azonban szembetűnő, hogy a politikai felelősség vállalásával kapcsolatos tartalmak a Szövetség elnökével, Forró Krisztiánnal összefüggésben jelennek meg, aminek valószínűleg az a magyarázata, hogy ő volt az egyetlen olyan magyar pártvezető, aki kinyilvánította, hogy kész vállalni a felelősséget. Ezzel szemben a két kisebb pártformáció, a KÉKEK – Most-Híd és a Magyar Fórum magyar vezető politikusai újságírói kérdésre reagálva is úgy nyilatkoztak, hogy nem mondanak le pártelnöki posztjukról, hanem folytatják a munkát, amelyet a választások előtt elkezdtek.

Az Új Szó összevetette, mennyire segíti a magyar kormány a romániai magyar párt (RMDSZ) kampányát, valamint a Szövetség parlamentbe kerülését.[39] Bár a magyarországi közmédia kétségkívül kedvező fényben tüntette fel a választásokat megnyerő Robert Ficot a kampány alatt, az Új Szó részéről ellentmondásosnak érzem a kampányidőszakban megjelent cikkekkel összevetve, hogy ez okozta a magyar pártok kudarcát. A kampány során ugyanis az Új Szó arról számolt be, hogy a magyar kormány a Szövetséget támogatva avatkozott be a választásokba, mivel Szijjártó Péter külgazdasági és külügyminiszter a magyar párt rendezvényén járt és közös sajtótájékoztatót adott annak vezető politikusaival.

Az etnikai politizálás jogosultsága megkérdőjeleződik a választásokat követően, ugyanis a magyarok pártoknak a 2023-as választások alkalmával sem sikerült elérni a parlamentbe jutáshoz szükséges 5%-os támogatottságot. Ennek oka a magyarok által lakott régiókban alacsonyabb választási részvétel, valamint az, hogy a magyar választók jelentős része szlovák pártot támogatott szavazatával. A felvetés, mely az etnikai politizálás végét vizionálta tehát arra vonatkozott, hogy napjainkban egy párt esetében nem elég az, hogy magyar, hanem valós alternatívát kell kínálnia a társadalmat érintő kérdésekben. A társadalom és így a magyarság is nagyban polarizált, így egy egységes párttal sem tudhat mindenki azonosulni. A szlovákiai magyar pártrendszer pedig tagolt is, a 2023. szeptemberi választásokon is három párt versenyzett a magyar szavazatokért, majd a választások után a valódi önreflexió helyett a másikban keresték annak az okát, hogy mindhárman parlamenten kívül maradtak, a Magyar Fórum és a KÉKEK – Most-Híd a teljes megsemmisülést mutatva.

39 Hollai Hehs Ottó, *Csalódottan, de a tényeknél maradva…*, Új Szó, 2023.10.14., **https://ujszo.com/velemeny/csalodottan-de-a-tenyeknel-maradva**.

b) Napunk

A Napunk az Új Szóval összehasonlítva sokkal kevesebb figyelmet szentelt az eredmények ismertetésének a magyarok által lakott régióban, ezzel szemben inkább a következmények feltárására és a következtetések értelmezésére helyezi a hangsúlyt.

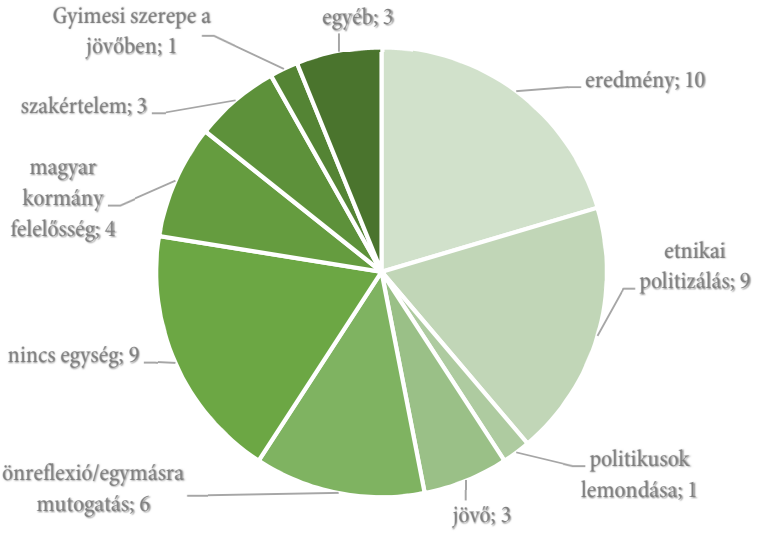

8. ábra: A Napunk cikkei a választások után

A Napunk cikkeinek tartalmából kitűnik a magyar egység fontossága és szükségszerűsége. A magyar választók ugyanis nincsenek annyian, hogy megengedhető legyen a parlamentbe jutáshoz azok megosztása. A korábban megvalósult egység, melyet a Szövetség jelenített meg, nehezen tud a választások után megvalósulni, mivel a választási kampányban és a választásokat követően a politikusok egymást sértegették. Az eredmények nyilvánosságra kerülésekor a belső önreflexió helyett is egymásra mutogattak, egymást okolták a kudarc miatt. A Napunk a választások után különböző közéletben is jelentős személyeket megkérdezett, hogy miben látják a parlamenten kívül maradás okát: a válaszok között felmerült úgy az egység hiánya, mint a szakértelem nélküli politizálás is. Ahogy a Szövetség kampányban értékelt programjából is

látszott, a párt sok esetben csak ötleteket fogalmazott meg, és a megvalósításra vonatkozó javaslatok már hiányoztak. Szakértelem mellett ezek a programpontok azonban fel lettek volna töltve konkrétumokkal.

A magyar kormány felelősségét a Napunk nemcsak abban látja, hogy a választási kampány ideje alatt a magyarországi közmédia pozitív fényben tüntette fel Robert Ficot, ezzel a magyar választók egy részét is arra ösztönözve, hogy a választásokkor a legjobb választás a SMER. A Napunk értékelése szerint a Szövetség Budapesthez fűződő viszonya sokakat szintén eltántoríthat a magyar párttól, mivel nem tudnak azonosulni a magyar kormány befolyásával a felvidéki magyar párt politikájában, valamint azzal az illiberális demokráciával, amit Orbán Viktor politikája képvisel.

A választások eredményeit a Napunk az Új Szóhoz hasonlóan szintén úgy értékelte, hogy a választások után a szlovákiai magyar politikai térfélen csupán a Szövetség maradt, míg a Magyar Fórum és a KÉKEK – Most-Híd teljesen megsemmisült. A Szövetség legnagyobb kihívása tehát a jövőben a közömbösség legyőzése, valamint a szlovák pártokra szavazó magyar választók megszólítása lesz.

c) Ma7.sk

A Ma7.sk tartalmainak mennyiségében jelentős csökkenés tapasztalható, hiszen a 2023 szeptemberében megjelent cikkeknek csak mintegy fele, összesen 48 cikk keletkezett a választásokat követő hónapban a magyar pártokkal összefüggésben.

A Ma7.sk cikkei tartalmilag széles spektrumot ölelnek fel. A bukáshoz vezető okok között itt jelenik meg a vizsgált sajtóorgánumok közül egyedül a közvéleménykutatási hibák megemlítése. A közvéleménykutató intézetek többsége ugyanis gyengébb teljesítményt prognosztizált a Szövetségnek, mint amit a választások alkalmával ténylegesen elértek. A kampányidőszakban vizsgált sajtó közül csupán a ma7.sk volt az, amely közölt olyan felméréseket is, melyek a parlamentbe mérték a Szövetséget, és ez a várható alacsony eredmény, amit a média közölt a felmérésekre hivatkozva, a Szövetség politikusai szerint távolmaradásra késztette vagy szlovák pártokhoz irányította a magyar választókat is.

Az etnikai politizálásnak ennek megfelelően kellene átalakulnia a ma7.sk cikkei szerint. A sajtóban megjelent cikkek szerint önkormányzati és megyei szinten is erős a magyar párt, így van létjogosultsága az etnikai alapon történő

politizálásnak. Országos viszonylatban azonban az látszik, hogy a magyarok megosztottsága, közömbössége és szlovák pártokkal való szimpatizálása miatt a magyar párt nem képes egyedül elérni az 5%-os bejutási küszöböt. Így a szakértők és egyes politikusi vélemények szerint a parlamenti választásokra eredményes lehet egy választási koalíciót létrehozni valamelyik szlovák párttal, és így könnyebb lenne elérni a parlamenti küszöböt. A Ma7.sk egyik választások után közölt cikkéből kiderül, hogy erről a 2023-as választások előtt is próbált megegyezni a Szövetség a Kereszténydemokrata Mozgalommal (KDH), azonban a KDH nem volt nyitott a választási koalíció létrehozására. Egyes vélemények szerint azonban a Szövetségnek az etnoregionális párt szerepből országos témákban alkotott véleménnyel kellene továbblépnie az országos etnikai párt irányába, ugyanis a magyarság képviseletének hirdetése önmagában nem elég ahhoz, hogy szavazatokat szerezzen. Foglalkoznia kell magyar érdekképviselettel és régiófejlesztéssel, de hallatnia kell hangját olyan kérdésekben is, melyek minden állampolgár életére hatással vannak.

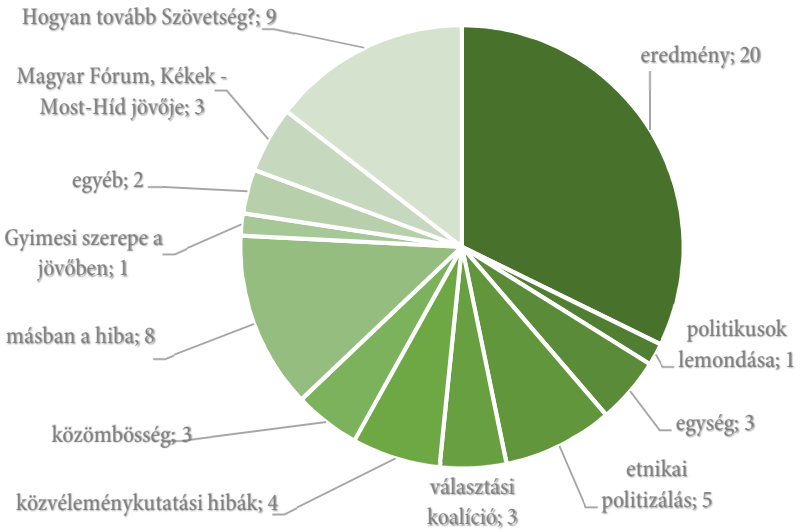

9. ábra: A Ma7.sk cikkei a választások utáni egy hónapban a magyar pártok vonatkozásában

A KÉKEK – Most-Híd eredményét a ma7.sk úgy értékelte, hogy a párt ezzel megsemmisült, és vele együtt nyilvánvalóvá vált, hogy az interetnikus politi-

zálás sem működik. A Magyar Fórum pártja szintén nem releváns tényező a politikai színtéren. Itt is megjelenik a Napunkhoz hasonlóan, hogy a Szövetségnek a közömbös szavazókat, valamint a szlovák pártokra szavazókat kell a jövőben megszólítania.

d) Aktuality.sk

A magyar pártok közül egyiknek sem sikerült elérnie a parlamenti választásokon a parlamentbe jutáshoz szükséges 5%-os küszöböt, így nem véletlen, hogy az aktuality.sk csupán október 1-jén, az eredmények ismertetésekor említi a magyar pártokat a választások után.

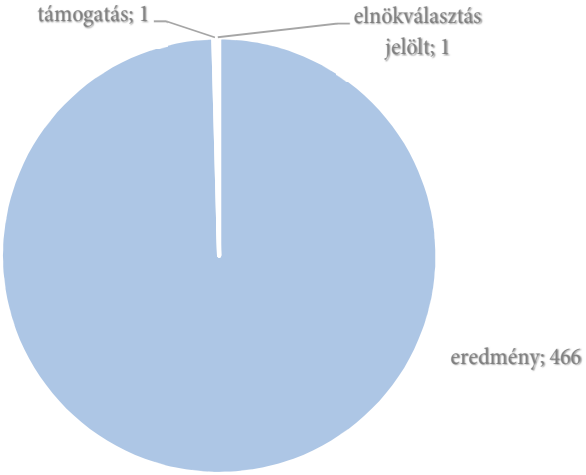

10. ábra: Az aktuality.sk cikkei a magyar pártok vonatkozásában a választásokat követően

Az aktuality.sk nagy részletességgel ismerteti a választások eredményeit, ugyanis az Új Szótól eltérően nemcsak megyei és járási szinten mutatja be a szavazatok alakulását, hanem települési viszonylatban is. Olyan települések eredményeiről is beszámol, melyek lakossága a 100 főt is alig haladja meg, így az olvasó teljesen átlátja a pártok támogatottságát a szavazás napján. A cikkekből kitűnik, hogy a magyar lakta településeken, néhány községtől eltekintve, nyert a Szövetség, bár ez az alacsony magyar részvétel és magas országos részvételi arány mellett sem hozta el a parlamenti magyar érdekképviseletet.

Az aktuality.sk a vizsgált magyar sajtóorgánumokkal ellentétben nem értékeli az eredményeket, nem keres okokat, és nem von le következtetéseket sem. Így itt nem olvasunk olyan cikkeket, melyek a magyar politikusok egymásra mutogatásáról számolnak be, illetve nem merülnek fel olyan kérdések sem, melyek az etnikai politizálás jövőjét boncolgatják.

A Szövetséggel kapcsolatban még megemlíti, hogy a párt jelöl elnököt a tavaszi köztársaságielnök-választáson, ezzel mintegy átugorva az értékelést, már a következő megmérettetésre terelve a figyelmet.

Összegzés

A kutatásomban azt kívántam bemutatni, hogy az egyes magyar pártok milyen figyelmet kaptak az online sajtóban a 2023 őszi szlovákiai parlamenti választási kampányban, majd a választásokat követő hónapban. Összességében elmondható, hogy a legnagyobb figyelmet a választásokon legeredményesebb magyar párt kapta, de még ez is kevés volt a parlamentbe jutáshoz. A sajtón keresztül a pártprogramoknak csak nagyon minimális részét ismerhette meg a választópolgár, míg a pártok közötti ellentétek nagy médiafigyelmet kaptak. Ez azonban valószínűleg inkább taszította a szavazásra jogosult lakosságot, mintsem az urnához vonzotta volna őket. Ezen túl a Szövetség megítélése a vizsgált orgánumok közül csak a ma7.sk-n volt pozitív, míg a többi média inkább negatív vagy erősen kritikus hangvételű tartalmakat közölt a párttal kapcsolatban.

A sikerhez tehát fontos a jövőben, hogy a pártok a médiamegjelenésüknek nagyobb figyelmet szenteljenek. A Szövetségnek a megítélése javításán kell munkálkodnia, és ügyelnie kell arra, hogy minél több kérdésben megismerjék a preferenciáit a polgárok, míg a KÉKEK – Most-Híd és a Magyar Fórum a médiaháló kiépítésével próbálhatják megszólítani választóikat.

Források és irodalom

TASR: Prehľad: Samostatná SR zažila šesť parlamentných volieb. Takto dopadli, teraz.sk, 2016. február 16.

https://www.teraz.sk/slovensko/parlamentne-volby-slovensko-prehlad/183701-clanok.html

181 Zákon z 29. mája 2014 o volebnej kampani a o zmene a doplnení zákona č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov.

https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2014/181/20220801

204 Rozhodnutie Predsedu Národnej Rady Slovenskej Republiky z 8. júna 2023 o vyhlásení volieb do Národnej rady Slovenskej republiky.

https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2023/204/

Výsledky parlamentných volieb, Volby.sme.sk.

https://volby.sme.sk/parlamentne-volby/2023/vysledky

* * *

Bálint-Pataki József: Milyenek a szlovákiai magyarok médiafogyasztási szokásai?, Maszol.ro, 2023. szeptember 24.

https://maszol.ro/kulfold/Milyenek-a-szlovakiai-magyarok-mediafogyasztasi-szokasai

Finta Márk: Tud-e újat mondani „A Gyimesi"? A Szövetség arcának kampányestjén jártunk, Napunk, 2023. június 23.

https://napunk.dennikn.sk/hu/3437721/tud-e-ujat-mondani-a-gyimesi-a-szovetseg-arcanak-kampanyestjen-jartunk/

Hanák, Peter: Viktor Orbán to prehnal, György Gyimesi jeho výrok zopakoval. Nacionalisti prichádzajú o ilúzie (podcast), aktuality.sk, 2023. július 25.

https://www.aktuality.sk/clanok/qo37ufQ/viktor-orban-to-prehnal-gyorgy-gyimesi-jeho-vyrok-zopakoval-nacionalisti-prichadzaju-o-iluzie-podcast/

Hollai Hehs Ottó: Csalódottan, de a tényeknél maradva…, Új Szó, 2023. október 14.

https://ujszo.com/velemeny/csalodottan-de-a-tenyeknel-maradva

Kiss Balázs: Bemutatta jelöltlistáját a Modrí, Most-Híd választási párt, Pátria Rádió, 2023. június 30.

https://patria24.rtvs.sk/2023/06/30/bemutatta-jeloltlistajat-a-modri-most-hid-valasztasi-part/

Kolek Zsolt: Hogyan lehet jóvátenni a párkányi magyar óvoda bezárását? Erről is kérdeztük Forró Krisztiánt – VIDEÓ, ma7.sk, 2023. június 30.

https://ma7.sk/video/nezopont/hogyan-lehet-jovatenni-a-parkanyi-magyar-ovoda-bezarasat-errol-kerdeztuk-forro

Komjáthy Lóránt: A Most-Híd távozik a Szövetségből, a platform „megszünteti" önmagát, korkep.sk, 2023. május 16.

https://korkep.sk/cikkek/politika/2023/05/16/a-most-hid-tavozik-a-szovetsegbol-a-platform-megszunteti-magat/

Kyseľ, Tomáš – Sliz, Martin, Boris Kollár dnes vyhlásil voľby. Kto s kým bude kandidovať? (prehľad a infografika), aktuality.sk, 2023. június 9.

https://www.aktuality.sk/clanok/2zr4baI/boris-kollar-dnes-vyhlasil-volby-kto-s-kym-bude-kandidovat-prehlad-a-infografika/

Somogyi Szilárd: Több nyugdíjat szeretne? Zálogosítsa el a lakását, ma7.sk, 2023. július 19.

https://ma7.sk/aktualis/tobb-nyugdijat-szeretne-zalogositsa-el-a-lakasat

Szalay Zoltán: 25 év után elmegyek választani, mert ez most más, mint az MKP vagy a Vágóhíd, Napunk, 2023. július 20.

https://napunk.dennikn.sk/hu/3484256/25-ev-utan-elmegyek-valasztani-mert-ez-most-mas-mint-az-mkp-vagy-a-vagohid-forro-krisztian-kampanyan-jartunk/

Szalay Zoltán, Forró Krisztián: Nem számolunk olyan lehetőséggel, hogy a Szövetség nem jut be, Napunk, 2023. szeptember 26.

https://napunk.dennikn.sk/hu/3588779/forro-krisztian-nem-szamolunk-olyan-lehetoseggel-hogy-a-szovetseg-nem-jut-be/

Szalay Zoltán: Önt is hívták, hogy szavazzon a Szövetségre? Forróék telefonos kampánya több okból is szabálysértő lehet, Napunk, 2023. szeptember 9.

https://napunk.dennikn.sk/hu/3560428/ont-is-hivtak-hogy-szavazzon-a-szovetsegre-forroek-telefonos-kampanya-tobb-okbol-is-szabalyserto-lehet/

TASR: A Magyar Fórum körüli pártok bemutatták prioritásaikat a szociálpolitika terén, Új Szó, 2023. augusztus 29.

https://ujszo.com/kozelet/a-magyar-forum-koruli-partok-bemutattak-prioritasaikat-a-szocialpolitika-teren

TASR: Az új kormány stabilizáló eleme szeretne lenni a Szövetség, Új Szó, 2023. szeptember 7.

https://ujszo.com/kozelet/az-uj-kormany-stabilizalo-eleme-szeretne-lenni-a-szovetseg

Alapelveink, Szövetség, https://szovetseg.sk/alapelveink.

Egyetlen magyar szó nélkül zajlott le a Modrí, Most-Híd jelöltállító sajtótájékoztatója, ma7.sk, 2023. június 30.

https://ma7.sk/aktualis/egyetlen-magyar-szo-nelkul-zajlott-le-a-modri-most-hid-jeloltallito-sajtotajekoztatoja

Elemzők szerint az SaS-é a legjobb egészségügyi program, majd a PS-é és a KDH-é, ujszo.com, 2023. szeptember 20.

https://ujszo.com/kozelet/elemzok-szerint-az-sas-e-a-legjobb-egeszsegugyi-program-majd-a-ps-e-es-a-kdh-e

Elveink. Magyar Fórum – Programtézisek, elvek, jövőkép, Magyar – Maďarské Fórum.

https://magyarforum.sk/elveink/

Napunk: Szerkesztőség, dennikn.sk.

https://dennikn.sk/hu/szerkesztoseg/

Orbán Viktor válaszai a táborlakókban felmerült kérdésekre, Miniszterelnok.hu, 2023.07.22.

https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-valaszai-a-taborlakokban-felmerult-kerdesekre-2023-07-22/

Pro Media Alapítvány, ma7.

https://ma7.sk/pro-media-alapitvany

Új Szó: Rólunk, Új Szó.

https://ujszo.com/rolunk

* * *

Bene Zoltánné Pusztai Virág (2013): A média térnyerése, jgypk.hu.

http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/MediaelmeletV2/ii12_a_media_trnyerse.html

Harrach Gábor – Rákóczi Krisztián (2017): *Külön utakon. Adalékok a felvidéki magyarság 2009 utáni politikatörténetéhez.* L'Harmattan – Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest.

Kántor Zoltán (szerk.) (2013): *Nemzetpolitikai alapismeretek.* Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., Budapest.

Lampl Zsuzsanna (2022): Sajtó, televízió, rádió, internet. Részletek a szlovákiai magyarok 2021-es médiafogyasztásáról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* XXIV (4).

Salat Levente – Székely István Gergő (2018): Párt-e egyáltalán az etnikai párt? In Fedinec Csilla – Szarka László – Vizi Balázs (szerk.): *Etnikai pártok Kelet-Közép-Európában 1989–2014*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Szabó Tamás (2022): Az etnikai pártok külpolitikai érdekérvényesítése: elméleti keret. *Kisebbségi Szemle* VII (3).

Szarka László (2018a): A (cseh)szlovákiai magyar pártrendszer. In Fedinec Csilla – Szarka László – Vizi Balázs (szerk.): *Etnikai pártok Kelet-Közép-Európában 1989–2014*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Szarka László (2018b): A Most-Híd létrejötte és a kétpártrendszer működése. In: Fedinec Csilla – Szarka László – Vizi Balázs (szerk.): *Etnikai pártok Kelet-Közép-Európában 1989–2014*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Lőrinc Ingrid

Az EBESZ és a kooperatív biztonsági együttműködés: a múlt és a jelen kihívásai

Bevezető

A 'biztonság' szó megfelelője számos európai nyelvben a latin *securus* szóból származik, ennek összetevői a *se* = nélkül, *cura* = szorongás, félelem.[1] A biztonság az egyén, a társadalom létfontosságú érdekeinek, valamint a külső és belső fenyegetésekkel szembeni védelmének állapota.

A Cambridge Dictionary szerint a biztonság egy személy, épület, szervezet vagy ország védelme olyan fenyegetésekkel szemben, mint a bűnözés vagy a külföldi támadások. (1) A legalacsonyabb biztonsági szint a helyi biztonság. Tartalmát tekintve ez azt jelenti, hogy az állam olyan feltételeket teremt közvetlen környezetében, amelyek megszüntetik vagy megakadályozzák az esetleges veszélyeket. (2) A biztonság következő szintje a regionális biztonság. Az az állam, amelynek ekkor elegendő eszköze van az esetleges veszélyek kiküszöbölésére, nem csak közvetlen szomszédságát, hanem az egész térséget is átalakítja saját biztonsági igényeinek megfelelően. Ennek történeti formái megegyeznek a helyi biztonságéval. (3) A kontinentális biztonság fogalma arra a helyzetre utal, amikor egy nagyhatalom egy egész kontinens léptékében igyekszik kielégíteni biztonsági igényeit, (4) a globális biztonság koncepciója pedig már a 20. század fejlődésének terméke.[2]

Barry Buzan és társai a biztonság fogalmának következő összetevőit különböztették meg: (1) katonai – az államok fegyveres támadó és védekező képességeinek összessége, (2) politikai – az államok, az állami rendszerek és az ezeket legitimáló ideológiák szervezeti stabilitása, (3) a gazdasági stabilitás,

1 Cambridge Dictionary.
2 Gazdag – Remek, 2018: 282.

(iv) társadalmi – minimális fejlődési feltételek mellett hogyan tarthatók fenn a nyelv, a kultúra, a vallási és nemzeti identitás és szokások, és (5) a környezetbiztonság. Az egyes szektorok csak elméletileg választhatók el egymástól.

Gazdag Ferenc és Remek Éva biztonságpolitikai könyvében az informatikai biztonságot is hozzáteszik ezekhez a kategóriákhoz.[3] Az információbiztonság egy új, de gyorsan növekvő terület a biztonságkutatásban. Tartalmának meghatározása számos szempont figyelembevételét igényli. Az információbiztonság területén elsősorban az informatikai és telekommunikációs hálózatok, valamint az azokhoz kapcsolható kritikus infrastruktúra kapcsán merülnek fel kihívások. Az a tény, hogy a tudományos-technikai fejlődés szinte mindenki számára elérhetővé vált, eredményeit egyes államok vagy nem állami (akár terrorista) csoportok felhasználhatják az információs és kommunikációs rendszerek, az állami törzshálózatok működésének megzavarására.

A legáltalánosabb értelemben a kiberbiztonság olyan eszközök, irányelvek, biztonsági koncepciók, biztonsági óvintézkedések, kockázatkezelési módszerek, akciók, képzések, gyakorlatok, biztonsági intézkedések és technológiák összessége, amelyek az informatikai környezet, a szervezetek védelmére használhatók. A szervezetek és a felhasználói eszközök magukban foglalják a csatlakoztatott számítástechnikai eszközöket, a személyzetet, az infrastruktúrát, az alkalmazásokat, a szolgáltatásokat, a távközlési rendszereket és a kibertérben (számítógépes környezetben) tárolt vagy továbbított összes információt. A kiberbiztonság a megfelelő kockázatvédelmet igyekszik biztosítani és fenntartani a szervezetek eszközeinek és egyéni felhasználóinak biztonsága érdekében.[4]

A kollektív és a kooperatív biztonság koncepciója

A kollektív biztonság az államok közötti konfliktusok békés úton történő rendezésére, a háborúk elkerülésére irányul. A kollektív biztonság mint elmélet jelentős szerepet szán a nemzetközi jognak és az államok közötti konszenzus kialakításának, megvalósítását csak a nemzetközi joggal és az államok konszenzusával összhangban tartja lehetségesnek.[5] A kollektív biztonsági rendszer résztvevői kötelezettséget vállalnak arra, hogy katonai eszközök bevo-

3 Gazdag – Remek, 2018: 44.
4 Muha – Bodlaki, 2004: 81.
5 Мережко, 2004: 745.

násával kölcsönös segítséget nyújtanak abban az esetben, ha egy vagy több rendszerrésztvevőt egy vagy több külső tényező fenyegetése vagy támadása éri. A kollektív biztonság nem egy bizonyos állam vagy államcsoport ellen irányul, nincs meghatározva az ellenség, hanem befelé irányul.

A kollektív biztonság e koncepciója először a Nemzetek Szövetsége, vagy más néven a Népszövetség fogalmazta meg. A szervezet első világháború után jött létre elsősorban Woodrow T. Wilson amerikai elnök javaslatára. A Szövetség legfontosabb célja a nemzetek együttműködésének előmozdítása, valamint a nemzetközi béke és biztonság megvalósítása volt. A Népszövetséget létrehozó Egyezségokmányt 1919-ben dolgozták ki, és 1920-ban lépett életbe. Az Egyezségokmány szerint a szövetség tagjai az első világháború lezáró versailles-i békeszerződést aláíró 27 állam, mely kör a későbbiekben bővült, többek között az első világháborúban vesztes államokkal is, mint például Magyarországgal 1922-ben. A felek az Egyezségokmány 8. cikkében elkötelezték magukat a fegyverkorlátozás mellett, a 10. cikk kimondta, hogy a részes államok kötelesek tiszteletben tartani és külső fenyegetéssel szemben megvédeni más államok területi integritását és politikai függetlenségét, a 14. cikk Nemzetközi Bíróság létrehozásáról intézkedett. A dokumentum 1946. április 20-án vesztette hatályát, miután az előző napon Genfben tartott közgyűlés a Szövetség feloszlatásáról döntött.

A Népszövetség utódjának tekinthető az 1945-ben alapított Egyesült Nemzetek Szervezete, vagyis az ENSZ. Az elnevezés Franklin D. Roosevelt amerikai elnöktől származik. Az ENSZ Alapokmánya a preambuluma szerint a szervezet „azokat a feltételeket, amelyek mellett az igazságosság és a nemzetközi szerződésekből, valamint a nemzetközi jog egyéb forrásaiból eredő kötelezettségek iránti tisztelet fenntartható". Az 1. cikk kimondja, hogy a cél a nemzetközi béke és biztonság fenntartása, a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejlesztése és az általános béke megerősítésére alkalmas egyéb intézkedéseket foganatosítása, nemzetközi együttműködés létesítése, az egyes nemzetek tevékenységének összeegyeztetése a közös célok elérése érdekében. 10. cikke szerint a szövetség tagjai vállalják, hogy „tiszteletben tartják és megvédik a szövetség valamennyi tagjának területi integritását és fennálló politikai függetlenségét".[6] Az Alapokmány 2. cikke az államközi fegyveres erőszak valamennyi formáját kivétel nélkül jogellenesnek nyilvánította.[7]

6 Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya.

7 Hoffmann, 2019: 48.

A nemzetközi biztonsági szervezetek c. könyvben számos biztonságpolitikával foglalkozó kutató határolja el a kollektív és a kooperatív biztonságot. Ahogy a kötetben is megfogalmazódik, Charles Kupchan és Clifford Kupchan meglátására hivatkozva, a kollektív biztonság fogalma számos változáson ment át. A kollektív biztonsági rendszer a háborúk és konfliktusok megelőzésére irányul, továbbá az államok részvételi hajlandóságával nő az együttműködések aránya, ezzel egy békésebb helyzetet előidézve. A kooperatív biztonság azon államok együttes fellépése azzal a fenyegetéssel szemben, amit minden állam annak tart.[8] Emellett fontos kiemelni azt is, hogy a kooperatív biztonság nem a kollektív biztonság meghaladása, hanem ezek a rendszerek kiegészítik egymást.

A nemzetközi szervezetek közül az Egyesült Nemzetek Szervezete és a NATO a kollektív biztonsági rendszert képezik. Az EBESZ a kooperatív biztonsági rendszerhez tartozik.[9]

Az EBESZ struktúrája

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet irányító testülete a Miniszterek Tanácsa. A külügyminiszterek részvételével évente legalább egyszer megbeszélésre kerül sor, amelyen az EBESZ számára fontos kérdéseket vitatnak meg. A Legfelsőbb Tanács a résztvevő országok külügyminisztériumainak politikai vezetőit tömöríti. Feladatuk a Miniszterek Tanácsa üléseinek előkészítése és döntéseik végrehajtása. A Miniszteri Tanácsok ülései közötti időszakban az Állandó Tanács az EBESZ állandó irányító testülete. A tanács irányítja a szervezet napi tevékenységét. Tagjai a tagállamok állandó képviselői. Találkozóikat szükség szerint, szinte hetente Bécsben tartják.[10]

A Biztonsági Együttműködési Fórum a tagállamok állandó képviselőiből álló testület Bécsben. Feladata a fegyverzetellenőrzés, a bizalom- és biztonságépítés és a leszerelés különböző kérdéseinek megvitatása, konzultációk szervezése, a biztonsági együttműködés elősegítése és a meghozott döntések végrehajtásának felügyelete. E minőségében az ország külügyminisztere felelős az EBESZ tevékenységeinek átfogó irányításáért. Koordinálja az intézmények munkáját, képviseli a szervezetet és kinevezi egyes tisztségviselőit. Munkáját

8 Kislexikon, 2012: 95.

9 Андрущенко, 2011: 289.

10 Remek, 2020: 27.

az előző és a következő elnök támogatja (háromirányú módszer).[11] 2022-ben ezt a pozíciót Lengyelország töltötte be.

Az EBESZ-főtitkári posztot 1992-ben hozták létre hároméves mandátummal, amely egyszer meghosszabbítható. 2020 óta ezt a pozíciót Helga Maria Schmid német diplomata tölti be. Ő vezeti és szervezi az EBESZ intézményeinek munkáját, elsősorban a titkárságot. Gyakorlati adminisztratív támogatást nyújt az elnöki feladatok ellátásához. Tevékenységéről éves jelentést készít az EBESZ vezető testületei számára.

A hágai Nemzeti Kisebbségi Főbiztosság figyelemmel kíséri a nemzeti kisebbségek helyzetét az EBESZ hatálya alá tartozó területen. Intézkedéseket kezdeményezhet a feszültségek enyhítésére és a válságok megelőzésére.[12]

A varsói székhelyű Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala számos feladattal rendelkezik, ezek közé tartozik

- a demokratikus választások elősegítése
- a demokratikus intézményrendszer működésének elősegítése
- az emberi jogok, a jogállamiság és a civil társadalom megerősítése
- valamint a korai előrejelző és válságmegelőzési tevékenységek.

A médiaszabadság képviselőjének feladata, hogy segítse a kormányokat a szabad, független, pluralista média létrehozásában és fenntartásában. Az EBESZ Parlamenti Közgyűlésének feladata, hogy megerősítse a parlamentek és a parlamenti képviselők bevonását az EBESZ munkájába. A testület üléseit Koppenhágában tartja. A Békéltető és Választottbíróság feladata, hogy békéltetéssel és közvetítéssel elősegítse a tagállamok közötti viták rendezését.[13]

A szervezet döntéshozatala

„Az EBESZ döntéshozó testületei és tárgyalásai konszenzussal hozzák meg a döntéseket."[14] Az EBESZ-ben részt vevő államok egyenlő jogállásának elvéhez ragaszkodva az EBESZ egy olyan szervezet, amelyet a biztonság kooperatív megközelítése jellemez.

Mindazonáltal az EBESZ-kötelezettségek egyértelmű megsértése esetén a döntések konszenzus nélkül születhetnek. Ez a „konszenzus mínusz egy" elve.

11 Gazdag – Remek, 2018: 19.
12 What is the OSCE?
13 Kislexikon, 2012: 95–96.
14 Általános tudnivalók az EBESZ-ről.

Egy másik kivétel a konszenzus elv alól a „konszenzus mínusz kettő" szabály. E szabály értelmében a Miniszterek Tanácsa elrendelheti két vitában álló részes államot, hogy keressenek békéltetést, függetlenül attól, hogy a részes államok kifogásolják-e az ilyen döntést.[15]

A döntéshozatali folyamat három szinten zajlik. A csúcstalálkozók képviselik a szervezet döntéshozatali és politikai megközelítését a legmagasabb szinten. A csúcstalálkozók közötti időszakban a központi döntéshozatali jogkör a Minisztertanácsé, amely meghozza a szükséges döntéseket annak biztosítására, hogy a szervezet tevékenysége megfeleljen fő politikai célkitűzéseinek. Az állandó testület a szervezet napi tevékenységével kapcsolatos rendszeres egyeztetések és döntéshozatal fóruma. Ezt a keretet rendszeres ad hoc találkozók egészítik ki, mint például a Gazdasági Fórum ülései vagy a felülvizsgálati és végrehajtási ülések. A döntéshozatali folyamatot a megbízott elnök koordinálja, aki a napirend meghatározásáért és az EBESZ tárgyalási és döntéshozatali szervei munkájának megszervezéséért felel. A soros elnök informális találkozókat is szervez a részt vevő államok képviselői számára, hogy megkönnyítse a megbeszéléseket, nyilatkozatokat és dokumentumokat, amelyeket azután az illetékes döntéshozó testület formálisan elfogad. A NATO-val és az EU-val ellentétben az EBESZ-nek nem fegyveres és politikai eszközökkel kell elérnie céljait. Általánosságban elmondható, hogy az EBESZ-nek hat intézkedése vagy eszköze van, amelyek segítségével elérheti céljait. Ezek hónapokig tartó tényfeltárás és jelentéstétel, hosszú távú vagy helyszíni tevékenységek, az elnök képviselőinek sajátosságai, speciális irányító csoportok, a missziós segítségnyújtás és békefenntartó műveletek békés szabályozásának mechanizmusai.[16]

A tényfeltáró küldetések rövid távú látogatások. A missziók célja tények megállapítása, megállapításaikról való jelentés, valamint ajánlások megfogalmazása az EBESZ vezető testületei számára. Ezen túlmenően ezek a missziók az EBESZ-vállalások végrehajtásának és előrehaladásának nyomon követésére, az EBESZ-taggá válni kívánó államok helyzetének felmérésére, valamint a konfliktusos régiók felderítésére szolgálnak. Ezen tények alapján az EBESZ eldönti, hogy az adott régióban létre kell-e hozni, és milyen missziót/tereptevékenységet kell létrehozni.[17]

15 Єрмолаєв et al., 2013: 8.
16 Janski, 2005: 47.
17 Remek, 2020:41–43.

A helyszíni missziók és tevékenységek az EBESZ legfontosabb eszközei. Jellemzően hosszú távú beavatkozásokról van szó, amelyek középpontjában a konfliktusmegelőzés, a válságkezelés, a konfliktusok megoldása és a konfliktus utáni rehabilitáció áll a konfliktus által érintett területeken. A megbízott elnök személyi képviselője és a speciális irányítócsoport a megbízott elnök segítésére létrehozott eszközök. Ezt a két eszközt gyakran használják konfliktusmegelőzésre, válságkezelésre és vitarendezésre, de használják fegyverzetellenőrzésre és adománygyűjtésre is.[18]

Mechanizmusok a szervezeten belül

Egy másik konfliktusmegelőzési eszköz a viták békés rendezésének mechanizmusa. A fent említett eszközökkel ellentétben ennek az eszköznek a döntéshozatali folyamata nem konszenzuson alapul. Ezért korlátozott számú állam gyors reagálása lehetséges az erőszakos kitörések korai szakaszában történő megelőzése érdekében.

A szervezet döntései sem politikailag, sem jogilag nem kötelezőek a tagországokra nézve. Maga a szervezet a tagállamok politikai kötelezettségvállalásain alapul, nem pedig nemzetközi szerződésen. Másrészt kétféle mechanizmust alkalmazhat döntései végrehajtására. Ezeket a mechanizmusokat azokról a helyekről nevezték el, ahol az EBESZ-tagállamok elfogadták őket – Bécsről és Moszkváról.

Az 1989-es bécsi nyomonkövetési találkozón elfogadott bécsi mechanizmus az emberi dimenzióval foglalkozik, kötelezi a részes államokat, hogy válaszoljanak a többi részes állam információkérésére, és kétoldalú találkozókat tartsanak, és lehetővé teszi a részes államok számára, hogy helyzeteket, emberi dimenziójú eseteket ajánljon a többi részt vevő állam figyelmébe.[19]

Az EBESZ emberi dimenziójáról szóló konferencia 1991-es moszkvai ülése egy másik típusú mechanizmust fogadott el az emberi dimenzióban felmerülő problémák megoldására, és lehetőséget biztosít szakértői missziók küldésére, hogy segítsék a részt vevő államokat egy adott kérdés vagy probléma megoldásában. Szakértői küldöttséget hívhat meg az érintett részes állam, vagy kezdeményezhet hat vagy több részes államból álló csoport. A moszkvai me-

18 Gazdag – Remek, 2018:102.

19 Documents by the OSCE Decision-making bodies.

chanizmust először 2003-ban emlegették a türkmenisztáni biztonsági helyzet kapcsán, ahol 2002 novemberében elfojtottak egy népi mozgalmat, és embereket tartóztattak le, kínoztak meg és állítottak kirakatperekben bíróság elé. Türkmenisztán hatóságai nem teljesítették az EBESZ felé fennálló kötelezettségeiket.[20]

Meg kell említenem ezeken kívül a La Valletta-mechanizmust, a viták békés rendezésének mechanizmusát, amely minden EBESZ-tagország számára kötelező. A vitában részt vevő felek először a vezető tisztségviselők bizottsága elé utalják ügyüket, de ha ott nem jutnak egyezségre, az EBESZ Konfliktusmegelőzési Bizottsága elé kerül. Ezzel beindul a mechanizmus. A bizottság felei maguk választhatnak a listáról, de ennek elmulasztása esetén a központ hetet jelöl ki, akik közül a felek 3–3 tagot visszautasíthatnak, a fennmaradó szakértő pedig a vita rendezését fogja vezetni.[21]

Helsinki folyamat

Az EBESZ-nek történetében és tevékenységében meghatározó szerepe van a helsinki folyamatnak. A második világháború után már megfogalmazódott a páneurópai biztonsági rendszer gondolata, de ez lehetetlennek tűnt a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti hatalmi verseny miatt. Később, a hetvenes évek elején, 1973-ban megalapították az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferenciát. Ezt követően a további tárgyalások képezték az alapját a „Helsinki Folyamat" elnevezésű háromlépcsős konferenciának.

A konferencia 1973. július 3-án kezdte meg munkáját Helsinkiben, ahová 35 tagállam küldte el képviselőjét. Az I. szekció öt napot vett igénybe a Kék Könyv elfogadására, amely a konferencia szabályait vázolta. Itt a képviselők bemutatták kormányaik elképzeléseit az európai biztonságról és együttműködésről, valamint a konferencia további munkájáról.[22] A II. szakasz volt a fő állomása annak a munkának, amelyet 1973. szeptember 18-tól 1975. július 21-ig végeztek Genfben. Ennek a szakasznak az eredménye az ismert Helsinki Záródokumentum, melyet Európa és Észak-Amerika kormányfői írtak alá a III. szakaszban, mely 1975. július 30. és augusztus 1. között zajlott. Ez a záró-

20 Janski, 2005: 81.
21 Єрмолаєв et al., 2013: 11.
22 Dunay – Gazdag, 1995: 64.

dokumentum nem jogilag kötelező érvényű szerződés volt, hanem politikai szándék- és elkötelezettségi nyilatkozat. A záródokumentum egyik legfontosabb eleme, hogy a szuverén egyenlőség elve alapján minden állam független.

A Helsinki Záróokmány vagy Záródokumentum nemzetközi dokumentum, amelyet 1975. augusztus 1-jén írtak alá, és ezzel egyidőben lépett hatályba. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia 35 állam által aláírt záródokumentuma különösen azt írja elő, hogy a felek kötelesek tájékoztatni egymást a tervezett nagyszabású, több mint 25 ezer fő részvételével zajló hadgyakorlatokról. Az eredménydokumentum egyéb bizalomépítő intézkedéseket is tartalmaz.[23]

A Helsinki Záróokmány nem egy nemzetközi jogi értelemben vett szerződés, ugyanakkor több volt egy egyszerű nyilatkozatnál. Megállapodás, ünnepélyes kötelezettség, erkölcsi és politikai elköteleződés – ezeket a kifejezéseket használták a vezetők a konferencián. A dokumentum rendelkezéseit többször alkalmazták „ajánlások" kifejezéssel. A helsinki dokumentum elismeri, hogy Európában vannak eltérő társadalmi rendszerű és ideológiájú országok, de nem szankcionál semmilyen politikai vagy katonai megosztottságot. Ebben először alakul ki közös, összeurópai álláspont a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok sokféle kérdésében.[24]

A Dunay–Gazdag szerzőpáros meglátása szerint a záródokumentumban foglalt nemzetközi jogi elvek jelentik a legközvetlenebb kapcsolatot a dokumentum és a nemzetközi jog között. Az európai kapcsolatok tíz alapelve, valamint sok más a dokumentumban foglalt elvek közül a nemzetközi jog is szerepel: ezek többnyire megegyeznek a nemzetközi jog alapelveivel. A nemzetközi jog alapelvei sajátos, általános szabályok, kifejezik a jogrendszer főbb jellemzőit, belső logikát és kapcsolatot a különböző normák között.[25]

A dokumentum három fő kérdést tárgyal: európai biztonsággal kapcsolatos kérdések; együttműködés a gazdaság, a tudomány, a technológia és a környezetvédelem területén; együttműködés a humanitárius és egyéb területeken (úgynevezett emberi jogok).[26]

Ezen túlmenően a nyilatkozatban 10 alapelvet fogalmaztak meg, amelyek különösen az európai kérdésekre, így a határkérdésekre összpontosítanak.

23 The Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, Aug. 1, 1975, (Helsinki Declaration).

24 Beqiraj, 2012: 8.

25 Dunay – Gazdag, 1995: 58.

26 Дубовик, 2019.

A 10 alapelv, más néven Dekalógus a polgárok és a tagállamok közötti viszonyt öleli fel. A helsinki záródokumentumban megfogalmazott 10 alapelv:

1) A belügyekbe való be nem avatkozás.
2) A határok sérthetetlensége.
3) Nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése.
4) A népek egyenlősége és önrendelkezése.
5) A viták békés megoldása.
6) Az államok közötti együttműködés.
7) Az államok területi integritása.
8) Az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, beleértve a gondolat-, lelkiismeret-, vallás- és meggyőződésszabadságot.
9) Szuverén egyenlőség, a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása.
10) Tartózkodás az erőszaktól vagy az erőszakkal való fenyegetéstől.[27]

A főbb elvek hosszú távú fejlesztés eredményeként alakultak ki, tartalmuk folyamatosan változott/változik. Az EBESZ tevékenységét is érintő általános elvek: az államok szuverén egyenjogúsága (a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása), az erőszaktól, erőszakkal való fenyegetéstől való tartózkodás, a nemzetközi viták békés rendezése, a nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése, államok közötti együttműködés, népek egyenlősége és önrendelkezés, az emberi jogok tiszteletben tartása, a határok sérthetetlensége és az államok területi integritása. Ezen általános elvek mellett a „helsinki elv" tiszteletben tartja az alapvető szabadságjogokat, beleértve a gondolat-, lelkiismeret-, vallás- és meggyőződésszabadságot.[28]

Általánosságban elmondható, hogy a helsinki alapelvek jelentősége az elvek közös alkalmazásában és az emberi jogok tiszteletben tartásának megteremtésében rejlik. Helsinki folyamatnak nevezzük a fent említett kérdések és alapelvek betartását, az 1973 és 1975 között lezajlott találkozókat, amelyeken többek között az emberi és kisebbségi jogok politikai normáit, megállapodásokat alakították ki, fegyverkezési korlátozásokat értek el.

A helsinki folyamat után, 1975-öt követően az EBESZ története közel 15 éven át az úgynevezett utókonferenciák időszakáról szólt. Ezeken a találkozókon a részt vevő országoknak be kellett számolniuk a helsinki záródokumentum feladatainak teljesítéséről és az együttműködés további fejlesztéséről. A helsinki csúcs utáni elhúzódó szakértői tárgyalások, bár kis mértékben, de

27 Гуменюк, 1998: 85.
28 Remek, 2017: 145–146.

hozzájárultak az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet intézményesüléséhez. A találkozókon a részt vevő országok olyan ajánlásokat dolgozhattak ki és fogadhattak el, amelyek elmélyítették és pontosították a záródokumentum tartalmát. Így például a helsinki záródokumentum készítése során a megvitatott kérdéseket a semleges európai államok javaslatára „kosarakba" osztották.[29]

Az első kosár biztonságpolitikai és katonai kérdéseket, valamint bizalomépítő intézkedéseket tartalmazott. Ezenkívül ez a kosár tíz alapelvet (dekalógust) is tartalmaz, amelyek a részt vevő országok közötti kapcsolatokat szabályozzák, nevezetesen az alábbiakat:

- szuverén egyenlőség és a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása
- tartózkodni az erőszaktól vagy annak használatával való fenyegetéstől
- a határok sérthetetlensége
- az államok területi integritása
- viták békés megoldása
- a belügyekbe való be nem avatkozás
- az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása (beleértve a gondolat-, lelkiismeret-, vallás- és meggyőződésszabadságot)
- a népek egyenlősége és önrendelkezése
- államok közötti együttműködés
- a nemzetközi jogból eredő kötelezettségek lelkiismeretes teljesítése.[30]

A második kosár a gazdasági, technológiai és környezetvédelmi együttműködéshez kapcsolódó területeket fedte le. Így például ajánlásokat fogalmazott meg a kereskedelem ösztönzésére (a résztvevők közötti kereskedelmi akadályok csökkentésével), az ipari együttműködésre, a mezőgazdasági együttműködésre, az energetikai, az űrkutatási és az orvostudományi együttműködésre, különösen a tudomány és a technológia területén, végül egy olyan transznacionális probléma megoldására, mint a környezetszennyezés problémája. A második kosár rendelkezéseit a szervezetben nem részt vevő mediterrán országokkal való együttműködésre vonatkozó ajánlások sora kíséri, a biztonság megerősítése érdekében.[31]

A harmadik kosár a humanitárius és egyéb területekre, valamint az emberi jogokra és a nemzetközi kapcsolatokra terjedt ki. A harmadik kosárban, amely

29 Dunay – Gazdag, 1995: 92.

30 Remek, 2020: 97.

31 The Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, Aug. 1, 1975, (Helsinki Declaration).

a demokratizálódásra és az emberi jogokra összpontosított, a hidegháború után az alapvető emberi jogok, a kiszolgáltatott csoportok védelme, a jogállamiság előmozdítása további hangsúlyt kapott.[32]

Az EBESZ és az orosz–ukrán háború

Az EBESZ missziókat szervez a részt vevő államok körében, köztük Ukrajna elnök- és parlamenti választásainak megfigyelésére, valamint különféle projekteket valósít meg intézményei fejlesztésére és támogatására. Az ukrán kormány kezdeményezésére 1994 augusztusában létrehozták az EBESZ ukrajnai missziójáta. Mindez 1999-ben projektkoordinációs küldetéssé alakult át.[33] A 2014-es ukrajnai események – a Krím Oroszország általi elcsatolása és Ukrajna keleti megyéiben a hibrid háború kitörése – kapcsán speciális megfigyelő missziót[34] (SMM) delegáltak az országba.

„A mai nappal a nemzetközi szervezet leállította ukrajnai tevékenységét. Mindennek az oka az orosz–ukrán katonai konfliktus, amely 2022. február 24-én kezdődött" – olvasható az SMM jelentésében február 2022. február 24-én. Az SMM február 24-én reggeltől kezdve a biztonsági helyzet súlyos romlását figyelte meg Ukrajna különböző pontjain. A küldetés során számos robbanás hallatszott, köztük több rakétavető is. Az SMM katonai repülőgépeket látott Herszon és Kijev felett repülni. A misszió megnövekedett lövöldözést regisztrált Luhanszk régió kormány által ellenőrzött területein. Ukrajna különböző pontjain az SMM kevesebb embert figyelt meg az utcákon, és hosszú sorban állást az üzletekben, gyógyszertáraknál, ATM-eknél és benzinkutaknál.[35] Az események hatására Helga Maria Schmid EBESZ-főtitkár elrendelte, hogy az EBESZ-alkalmazottak hagyják el az országot. Március 1-jén Maryna Fenina, az EBESZ ukrajnai különleges megfigyelő missziójának tagja meghalt egy harkivi lövöldözésben. Az SMM utolsó napi jelentése március 7-én készült.

2022. március 31-én az EBESZ Állandó Tanácsában folytatott megbeszélések során az Oroszország által kinyilvánított álláspont miatt nem sikerült konszenzusra jutni az EBESZ ukrajnai különleges megfigyelő missziója mandátumának meghosszabbításáról. Így 2022. április 1-je óta nem hajtottak végre

32 Єрмолаєв et al., 2013: 21.
33 Részletesen lásd Lőrinc, 2021: 109–131.
34 Részletesen lásd Lőrinc, 2020: 83–101.
35 OSCE Daily Report 43/2022, 24 February 2022.

kötelező intézkedéseket, és az SMM adminisztratív módba került. Ez magában foglalja korlátozott számú alapvető adminisztratív feladat elvégzését, beleértve azokat is, amelyek a misszió tagjainak, vagyontárgyainak és létesítményeinek biztonságát biztosító erőfeszítésekre összpontosulnak Ukrajnában, beleértve a kormány ellenőrzése alatt nem álló területeket is.[36]

Április 8-án a lengyelországi Rzeszówban találkoztak az EBESZ képviseletében Lengyelország, Svédország és Észak-Macedónia külügyminiszterei Dmitro Kuleba ukrán külügyminiszterrel. A megbeszélésen a külügyminiszterek többször felszólították az Orosz Föderációt, hogy hagyja abba az ellenségeskedést és vonja ki csapatait Ukrajnából, valamint teljes támogatásukról biztosították Ukrajnát ezekben a nehéz időkben.[37]

Az EBESZ ukrajnai projektkoordinátora segítette az Ukrán Nemzeti Közszolgálati Ügynökséget az állami intézmények konfliktuskezelésére vonatkozó módszertani ajánlások kidolgozásában, valamint egy másik ajánlás kidolgozásában a helyi önkormányzati szervek számára. A két dokumentumot 2022. június 20-án a főosztályvezető rendelete jóváhagyta, és most minden szinten szétosztották az érintettek között.[38] Az ajánlások lépésről lépésre szóló utasításokat és gyakorlati eszközöket tartalmaztak a közalkalmazottak közötti interperszonális konfliktusok azonosítására, azok típusainak diagnosztizálására és elemzésére, valamint a konfliktusok megoldására irányuló beavatkozások előkészítésére és végrehajtására. A dokumentumok ajánlásokat tartalmaztak a munkahelyi konfliktusok megelőzésére is.

2022. november 1-jén az EBESZ hozzájáruló államai új, adományozók által finanszírozott támogatási programot indítottak Ukrajna számára. A támogatási program az Ukrajna elleni háborúval kapcsolatos, a polgári lakosságot érintő azonnali kihívások egy részének megoldását célozza, és támogatja az ukrán intézmények és civil társadalmi szervezetek hosszú távú demokratikus és társadalmi fenntarthatóságát.

A támogatási program 23 projektből áll, amelyek célja a háború által érintett civil lakosság támogatása és az ukrajnai intézmények további megerősítése. A projektek a régóta fennálló EBESZ-partnerekkel folytatott korábbi

36 Chairman-in-Office and Secretary General expressed regret that no consensus reached on extension of mandate of Special Monitoring Mission to Ukraine.

37 OSCE Troika meets with Ukrainian Foreign Minister, expresses strong support to Ukraine and calls on Russia to immediately stop its military attack.

38 Ukraine introduces OSCE-developed methodologies of conflict management in public service institutions.

munkára épülnek, és kiterjednek az országon belüli tevékenységekre, beleértve a humanitárius aknamentesítési erőfeszítések támogatását, a katasztrófakockázat csökkentésének javítását és az ukrán kormány reformtörekvéseinek támogatását. Az EBESZ soros elnöke november 1-jétől Henrik Willadsen dán nagykövetet nevezte ki az EBESZ soros elnökének különleges képviselőjévé, az ukrajnai projektek koordinátorává. Willadsen nagykövet lett az új Ukrajna Támogatási Program elnökségi koordinátora, és párbeszédet folytat az országban az érintett felekkel.[39]

Összefoglalás

Az egyén, a társadalom létfontosságú érdekeinek, valamint a külső és belső fenyegetésekkel szembeni védettségi állapota a biztonság. Megkülönböztetünk helyi, regionális és kontinentális biztonságot. A kollektív biztonság mint elmélet jelentős szerepet szán a nemzetközi jognak és az államok közötti konszenzus kialakításának. A kollektív biztonság e koncepciója először a Nemzetek Szövetségének 1919. évi chartájában és az 1945. évi ENSZ Chartában fogalmazódott meg. A kooperatív biztonság az államok közötti politikai és jogi kapcsolatok hálózata, amely növeli biztonságukat. Az EBESZ a kooperatív biztonság koncepciójának mintapéldája.

Az EBESZ a legnagyobb és legátfogóbb európai értelemben vett biztonsági szervezet. Biztonsági szervezetként katonai-politikai, kisebbségi, gazdasági, környezeti és humán szempontokat is magában foglal. A több évtizede fennálló szervezet rengeteg munkát végzett és végzi, de sok kritikát kap ezzel kapcsolatban. Emellett fontos megjegyezni, hogy az EBESZ közel harminc éve folyamatosan jelen van Ukrajnában van különböző missziók keretében. A fent említett változások szerves részét képezte a Helsinki Záródokumentum páneurópai szintű aláírása is 1975-ben. Ez a dokumentum tíz vezérelvvel és három kosaras megoldással az elkövetkező évtizedekben iránytűként szolgált a nemzetközi együttműködéshez.

1994. augusztus 25-én az EBESZ Állandó Bizottsága úgy határozott, hogy ukrajnai EBESZ-missziót hoz létre. Az EBESZ ukrajnai missziója 1994. november 24-én kezdte meg tevékenységét Kijevben. A misszió munkája 1999-ben ért véget, ez volt az EBESZ első sikeres missziója.

39 New donor-funded Support Programme for Ukraine.

1999 júniusában elindult az EBESZ projektkoordinációs missziója, amely a Szervezet és Ukrajna közötti együttműködés aktualizált formája lett. A misszió tevékenysége az EBESZ Állandó Tanácsa által jóváhagyott és félévente frissített mandátumon, valamint az ukrán kormány és az EBESZ között 1999. július 13-án kelt egyetértési nyilatkozaton alapult.

Az ukrajnai EBESZ Különleges Megfigyelő Misszió 2014. március 21-én indult az EBESZ ukrajnai kormányának felkérésére és mind az 57 EBESZ-állam konszenzusos döntése alapján. Egy ideig résztevékenységet vállalt 2022. február 24. után is, miután az orosz hadsereg átlépte Ukrajna határait és kitört a háború.

A nemzetközi szervezet mára leállította ukrajnai tevékenységét. Mindennek az oka Oroszország Ukrajna elleni teljes körű háborúja. 2022. március 31-én az EBESZ Állandó Tanácsában folytatott megbeszélések során az Orosz Föderáció kinyilvánított álláspontja miatt nem sikerült konszenzusra jutni az EBESZ ukrajnai különleges megfigyelő missziója mandátumának meghosszabbításáról. Oroszország blokkolja a szervezet tevékenységét, „gyakorlatilag megbénította és tetszhalottá tette az intézményt".[40]

Irodalomjegyzék

Általános tudnivalók az EBESZ-ről.

http://rs1.szif.hu/eltegyor/paragrafus/az%20ujsag/oktober/osce.htm (utolsó letöltés: 2023.11.05.)

Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya.

https://jogkodex.hu/jsz/egyesult_nemzetek_alapokmanya_1956_1_torveny_7969626 (utolsó letöltés: 2023.11.27.)

Chairman-in-Office and Secretary General expressed regret that no consensus reached on extension of mandate of Special Monitoring Mission to Ukraine.

https://www.osce.org/chairmanship/514958 (utolsó letöltés: 2023.10.17.)

Documents by the OSCE Decision-making bodies.

https://www.osce.org/resources/documents/decision-making-bodies (utolsó letöltés: 2023.10.17.)

40 Euronews: Oroszország szétzilálja a világ legsikeresebb biztonsági szervezetét – ördögi körben az EBESZ.

Euronews: Oroszország szétzilálja a világ legsikeresebb biztonsági szervezetét – ördögi körben az EBESZ.

https://hu.euronews.com/2023/09/28/oroszorszag-szetzilalja-a-vilag-legsikeresebb-biztonsagi-szervezetet-ordogi-korben-az-ebes

(utolsó letöltés: 2024.02.26.)

New donor-funded Support Programme for Ukraine.

https://www.osce.org/chairmanship/530219 (utolsó letöltés: 2024.01.29.)

OSCE Daily Report 43/2022, 24 February 2022.

https://www.osce.org/files/2022-02-24%20Daily%20Report.pdf?itok=39275 (utolsó letöltés: 2024.02.15.)

OSCE Troika meets with Ukrainian Foreign Minister, expresses strong support to Ukraine and calls on Russia to immediately stop its military attack.

https://www.osce.org/chairmanship/515391 (utolsó letöltés: 2024.01.30.)

The Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, Aug. 1, 1975, (Helsinki Declaration).

https://web.archive.org/web/20160525015726/http://www1.umn.edu/humanrts/osce/basics/finact75.htm (utolsó letöltés: 2023.10.18.)

Ukraine introduces OSCE-developed methodologies of conflict management in public service institutions.

https://www.osce.org/project-coordinator-in-ukraine/521689

(utolsó letöltés: 2023.12.18.)

What is the OSCE?

https://www.osce.org/whatistheosce (utolsó letöltés: 2023.11.17.)

* * *

Cambridge Dictionary.

https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/security

Dunay Pál – Gazdag Ferenc (1995): *A helsinki folyamat: Az első húsz év*. Budapest, SVKI.

Gazdag Ferenc – Remek Éva (2018): *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.

Hoffmann Tamás (2019): Contra aggressionem? Az agresszió bűncselekményével kapcsolatos nemzetközi jogi dilemmák. *Állam- és Jogtudomány*, 60 (1): 36–68.

Janski, Vlastimil (2005): *Organization for Security and Cooperation in Europe: past, present and future missions*. Naval postgraduate school.

Kislexikon (2012) *Nemzet és Biztonság,* 5 (2).

Muha Lajos – Bodlaki Ákos (2004): *Az informatikai biztonság.* PRO-SEC Kft., Budapest.

Remek Éva (2017): Az EBESZ II. Története, helye és szerepe és jellemzői a nemzetközi szervezetek rendszerében. *Hadtudományi Szemle,* X (2).

Андрущенко С. (2011): Безпеки міжнародної політика. In: *Політична енциклопедія.* Київ, Парламентське видавництво.

Гуменюк Б. І. (1998): Міжнародні організації. *Політика і час,* (2): 61–66.

Дубовик В. Б. (2019): Політичні і міжнародно-правові етапи історії становлення ОБСЄ. *Актуальні проблеми політики,* 63 (63): 20–32.

Єрмолаєв А. В., Кононенко К. А., Резнікова О. О., Парахонський Б. О., Яворська Г. М., Рукомеда Р. М., Литвиненко О. В., Паламарчук М. О., Горовенко В. К., Семененко В. О., Гончарук А. З., Соболєв А. А (2013): *ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку*. Національний Інститут Стратегічних Досліджень.

Мережко О. О. (2004): Колективна безпека. In: *Українська дипломатична енциклопедія.* Київ, Знання України.

Lukács Bálint

A koszovói nemzeti identitás a geopolitikai tényezők tükrében

Bevezetés

Korábbi munkámban már foglalkoztam Koszovó témájával a Márton Áron Szakkollégium Nemzetstratégiai Műhelyében végzett munka keretében.[1] Témám Koszovó jövőbeni európai uniós csatlakozásának lehetősége volt, amit az Európai Külügyi Szolgálat által összeállított CFSP jelentések (CFSP Annual Reports) alapján vizsgáltam. A jelentésekből kiderült, hogy Koszovó esetleges uniós csatlakozása nagyon távoli cél, melyet meg kell előznie egy hosszú jogállamisági folyamatnak. Ennek során Koszovónak el kell érnie az európai döntéshozók által kitűzött célokat.[2]

A fent említett jelentések Koszovó fejlődésének jövőbeni tendenciáját teljes mértékben pozitívnak ítélték, emellett a Külügyi Szolgálat az egész Nyugat-Balkán régiójára kiterjedően kedvező helyzetet látott az európai uniós csatlakozásra. Ennek megfelelően az Európai Unió szervezetei állandó jelenlétet biztosítanak a térség országaiban, hogy ezeken keresztül érvényesíthessék az unió érdekeit, közvetíthessék annak értékeit és kiépíthessék mind a tagállamok, mind a célországok, mind pedig a brüsszeli intézmények közötti multilaterális kapcsolatokat. Ennek eredményeképpen az Európai Unió a legerősebb partnerévé vált a környező országoknak, különösen Koszovónak, elsősorban diplomáciai és külpolitikai téren.[3] Ebben az országban ráadásul az unió működteti az EULEX Kosovo nevezetű jogállamisági missziót is, amelynek részletes működéséről a fent említett CFSP jelentésekben olvashatunk. Célja,

1 Lukács, 2023.

2 European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR).

3 EEAS, **https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-statement-high-representative-anniversary-agreement-path-normalisation_en?s=227**.

hogy Koszovó előbb-utóbb önálló szereplője legyen a nemzetközi színtérnek és olyan országként tudjon működni, amely tiszteletben tartja a demokráciát, az emberi jogokat, az intézmények átláthatóságát és számonkérhetőségét, valamint a kisebbségek jogait.

Az Európai Unió erős és meghatározó tevékenysége és befolyása ellenére azt láthatjuk, hogy a Koszovót illető deklarált elvek és alkalmazott módszerek nem működnek, és az ország csak elméletben került közelebb az európai uniós csatlakozáshoz. Sőt, kutatók úgy hivatkoznak Koszovóra mint „bukott államra" (failed state),[4] amely nem képes ellátni egy állam általános feladatait. Mivel Koszovó területén több különböző kultúrájú nemzet él, a központi kormányzatnak igencsak nehéz kielégítenie minden közösség igényeit, illetve fenntartania az igazságos rendszert. Az ország túlnyomó többségben albán etnikumú, erős albán identitással, mint ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk. Az országban jelentős szerb kisebbség is él, mely inkább szeretne a szerb anyaországhoz tartozni, mint Koszovóhoz. Felvetődhetnek tehát a következő kérdések: Miért nem hozták meg a kívánt eredményeket a nemzetközi erőfeszítések? Milyen okok eredményezték, hogy Koszovó képtelen biztosítani területe felett az ellenőrzést és a demokratikus intézmények zavartalan működését? A számos, évtizedes időtartamú nemzetközi erőfeszítés ellenére miért nincs Koszovó területén béke és stabilitás?

Néhány posztstrukturalista szerző szerint Koszovó állam sikertelenségében meghatározó tényező a nemzetközi szervezetek erős és sokszor kártékony befolyása. Ezek a szerzők egyebek között kiemelten foglalkoznak Koszovó függetlenedésének körülményeivel is.[5] Habár közülük csak néhányan tekintik Koszovó sikertelen nemzetközi integrációja okának a közelmúltbeli nemzetközi eseményeket, a szerb–koszovói konfliktus által okozott sérelmeket, vagy éppen a nagyhatalmi tényezőket és gyakorlatokat,[6] az elképzelések és érvek között számos átfedést fedezhetünk fel. A téma korántsem mentes a tudományos vitától, sok szerző nem ért egyet a posztstrukturalista oldallal.

A konstruktivista megközelítést képviselő szerzők szerint a kedvezőtlen helyzet kialakulása főleg a nemzeti identitás körüli paradigmák és a nemzeti identitások általános megítélésének köszönhető.[7] Ebben a megközelítésben Koszovó függetlenedése során a nemzetközi szervezetek jelentős nyomást

4 Hedba, 2014.
5 McKinna, 2012: 6.
6 Gashi, 2020; Ker-Lindsay, 2009: 2; Hehir, 2011.
7 McKinna, 2012; Ibrahimi, 2021.

gyakoroltak a koszovói döntéshozókra, hogy erősítsék meg a koszovói identitást mint nemzeti identitást, az egyéb etnikai (túlnyomó többségben albán és szerb) identitások kárára. Ezen gyakorlattól várták a nemzetközi térben az etnikai villongások megszűnését és a jövőbeni állam multietnikus jellegének kialakulását.

Mind McKinna, mind pedig Ibrahimi egyetért abban, hogy ez a gyakorlat kontraproduktívan működött és nem érte el a kívánt hatást Koszovóban. Az etnikai ellentétek különösen kiéleződtek elsősorban a közszférában és az észak-koszovói, többnyire szerbek lakta térség továbbra sem tekinti magát Koszovó szerves részének, illetve nem fogadja el a pristinai hatóságot, mint legitimációval rendelkező hatalmat. Hovatovább mindkét szerző kritizálja az Ahtisaari-tervet (Martti Ahtisaari's Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement), amelyet az ENSZ különmegbízottja állított össze még 2007-ben Koszovó számára. Ez a terv rendezte volna Koszovó jövőbeni státusza körül zajló vitákat. A tervet azonban a szerb lakosság nem fogadta el, a koszovói albánok egyoldalúan kikiáltottak a függetlenséget és működtetik az Ahtisaari-terv elvei szerint, a nemzetközi szervezetek állandó jelenléte és ellenőrzése mellett. Az Ahtisaari-terv lényegében felvázolta a koszovói állampolgársággal rendelkező személyek jogait és lefektette a koszovói lét alapjait. A legélesebb kritika vele szemben az, hogy szerzői figyelmen kívül hagyták a térségben élők etnikai identitását és az emberek Koszovó iránti elkötelezettségét kizárólag a területi identitáshoz kötötték.

Jelen tanulmányban megvizsgálom a koszovói nemzeti identitás szerepét a koszovói államépítésben, érintve annak gyökereit és hatását. Csatlakozva McKinna és Ibrahimi álláspontjához, néhány sajátos változót is megemlítek, amelyek lényegretörő vizsgálata megkerülhetetlen. A koszovói nemzeti identitás létezéséről nem létezik tudományos konszenzus. Ebből kifolyólag megvizsgálom a koszovói térség történelmét, elsősorban a térségben élő nemzetek életében történt változásokra fókuszálva. Ezáltal kiemelhető az albán és a szerb álláspont, amely a nemzetközi befolyás mellett, meghatározza a jelenlegi Koszovó mindennapjait. Mivel a nemzetközi szervezetek a térség népességét elsősorban a területi hovatartozás fényében ítélik meg, fontos magával a koszovói térséggel is foglalkozni, hiszen maga a földrajzi tér is kiemelkedő identitásépítő erővel bírhat.

Tanulmányom nagymértékben támaszkodik már megjelent publikációkra, így munkám elsősorban leíró és összefoglaló jellegű.

Az Ahtisaari-terv

Ibrahimi mindjárt a cikke elején leszögezi, hogy Albánia és Koszovó valójában közös etnikai identitással rendelkezik, tehát ő ki is zárja a koszovói nemzeti identitást, mint releváns tényezőt. Ebben a szemléletben folyatja kritikáját a nemzetközi szervezetek befolyását illetően. Megközelítése konstruktivista, szerinte a koszovói identitás nem hozott létre új identitást, mindössze rárakódott a már meglévő identitásokra. Szerinte az identitás egy konstruált entitás, nem pedig statikus tényező.[8] Hivatkozik Muratira is, aki megjegyzi, hogy a koszovóiak inkább érzik magukat Koszovóban albánnak, mintsem koszovóinak.[9] Ezzel szemben kritizálja a nyugati vezetőket, akik a koszovóiakra a nemzetközi politikában elsősorban mint a koszovói nemzet tagjaira hivatkoznak.

McKinna emellett Koszovót egy „nemzetközi kísérletnek" tekinti, amelyben a nyugati döntéshozók megkíséreltek létrehozni egy új, koszovói identitást.[10] McKinna továbbmegy, és kijelenti, hogy a koszovói állam is arra törekedett, hogy eltörölje az etnikai identitást és létrehozzon egy sajátos, újkeletű hovatartozási érzést az emberekben.

Az egyik legtöbbet kritizált dokumentum maga az Ahtisaari-terv, amely a koszovói helyzet rendezésére volt hivatott. Alább bemutatom ezt a dokumentumot, illetve ejtek néhány szót jelentőségéről.

Ahogy Daskalovski írja egyik 2008-as cikkében,[11] az ENSZ 2006-ban megkezdte az eljárást Koszovó végleges státuszának meghatározására. Ennek a folyamatnak a jogi alapját az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244 (1999) határozata adja.[12]

A dokumentum megírására Martti Ahtisaari korábbi finn elnököt és ENSZ-különmegbízottat kérték fel, aki már számos esetben kapcsolatba került a koszovói helyzettel munkája során. A dokumentumot 2007-ben bocsájtotta nyilvánosságra. A dokumentum lényegében meghatározza a koszovói régió állami struktúrájának alapjait, illetve Koszovó jelenlegi és jövőbeni státuszát. A koszovói problémakör korántsem fekete-fehér, minden lehetséges megoldás számos új kérdést nyithat meg. Ennek ellenére Ahtisaari és csapata igyekezett mindössze egy dokumentumban kitérni az összes lehetséges téma-

8 Ibrahimi, 2021:1.
9 Ibrahimi, 2021:7.
10 McKinna, 2012:1.
11 Daskalovski, 2008:3.
12 UN Security Council Resolution 1244 (1999).

ra, ami egy új állam születéséhez szükségeltetik, így a dokumentum érinti többek között a helyi hatóságok decentralizációját, a nemzeti szimbólumokat, az önkormányzatok felépítését, a különböző kisebbségek megítélését és aktuális helyzetét, a kulturális örökségeket, relikviákat, dokumentumokat és levéltárakat, a nemzetbiztonságot, az EULEX jogállamisági misszió működését, a KFOR erők jelenlétét, valamint a jogalkotási menetrendet is.[13] A terv továbbá felhatalmazza a nemzetközi közösséget a politikai rend fenntartására, a demokratikus választások zavartalan előkészítésére és lebonyolítására, illetve megalapozza a nemzetközi katonai jelenlét jogosságát.

Az Ahtisaari-terv azt javasolja Koszovónak, hogy függetlenedjen Szerbiától, folyamatos nemzetközi jelenlét és felügyelet mellett. Ennek a nemzetközi jelenlétnek a moderátora az Európai Unió lett, amelyik több szempontból átvállalta az Egyesült Nemzetek ideiglenes koszovói közigazgatási misszióját (UNMIK) feladatait. Az Ahtisaari-tervet Szerbia mellett Oroszország sem fogadta el, Szerbia szuverenitásának megsértésével indokolva, így Koszovó egyoldalúan kikiáltotta a függetlenségét 2008. február 17-én.[14]

Az Ahtisaari-terv általános fókusza elsősorban a koszovói kisebbségek helyzetének rendezésére irányult. A terv értékelése szerint csak egy független Koszovó tudja garantálni a demokratikus rendet és az intézmények elszámoltatható és igazságos működését.[15] Emellett kiemeli, hogy Koszovó többnemzetiségű állam.[16] Ennek megfelelően Koszovó egyik elsődleges feladatának tekinti a terv a kisebbségek helyzetének rendezését, különösen a szerb kisebbségre való tekintettel. Az albánok érdekeit lényegében kicseréli „Koszovó aktuális vezetőinek az érdekeivel". Ibrahimi kiemeli, hogy a nemzeti kisebbségek helyzete mellett az Ahtisaari-terv szinte szót sem ejt az albán nemzet értékeiről és helyzetéről.[17]

McKinna említést tesz Hashim Thaci akkori koszovói miniszterelnök beszédéről, amit 2008-ban mondott az ENSZ Biztonsági Tanács előtt.[18] Ebben a beszédben a koszovói miniszterelnök üdvözölte az Ahtisaari-tervet, amely szerinte biztosítja országának a demokratikus működést és fejlődést, ezáltal

13 Bureau of European and Eurasian Affairs: Summary of the Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement.

14 Daskalovski, 2008: 3.

15 Martti Ahtisaari's Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, 4.

16 Martti Ahtisaari's Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement, 6.

17 Ibrahimi, 2021: 15.

18 McKinna, 2012: 3.

Koszovó elindulhat az európai integráció útján. Thaci kiemelte, hogy az intézmények demokratikusabbá tétele könnyebb csatlakozási helyzetet teremt az európai intézményrendszerbe Koszovó számára.

Az identitás kérdése

Tudományos vita van arról Koszovóban, hogy a helyi identitások figyelembe vétele nélkül igyekeznek a nemzetközi szervezetek megoldani a Koszovót érintő problémákat, mindezt úgy, hogy mindenképpen erősítik a koszovói identitást, az etnikai identitás kárára. Ibrahimi szerint ezért is sikertelenek az Európai Unió béketeremtő törekvései Koszovóban.[19] Alább külön foglalkozom a koszovói szerb kisebbséggel, az albániai albánok és koszovói albánok közötti különbségekkel, illetve a vallás fontosságával az identitásépítésben.

A nemzeti vagy etnikai identitásról való elmélkedés egyik legelső példáját Kantnál olvashatjuk. Kant idejében még nem volt kikristályosodva a fogalom annak mai értelmében. Az ő szemszögéből a nemzeti identitás leválasztható az emberi csoportok összességéről bizonyos jellemvonások vagy alaptulajdonságok által. Ilyen jellemvonásokat említhetünk a kultúra, illetve a hagyományok tekintetében, de Kant megemlít különféle morális és szellemi attribútumokat is. Mindemellett kiemeli, hogy az emberi csoportok békés, erkölcsi alapokon való együttéléséhez elengedhetetlenül szükségesek a felsőbb morális princípiumok. Kant szerint ezeket a princípiumokat a kulturális háttértől függetlenül el kell fogadni. Ezt nevezzük kulturális relativizmusnak.[20] Kant elméleteivel szívesen példálóznak konstruktivista körökben. Iulian magyarázata szerint,[21] ahogy Kant már utal rá, a nemzeti identitás olyan társadalmi konstruktum, melyet az emberek a velük született ingerek alapján építenek fel és konstruálnak. Ennek megfelelően az egyén átéli a társadalmi csoportosulás különböző szintjeit, tehát egy közösséghez való tartozást.

Kymlicka elmélete szerint a többnemzetiségű államoknak alapvetően két formája van: a nemzetállam (nation state) és a polietnikus (polyethnic) vagy többnemzetiségű állam (multinational state).[22] Kymlicka szerint ezek az államok mind rendelkeznek legalább egynél több etnikummal. Természetesen ki-

19 Ibrahimi, 2021: 15.
20 Vö. Hooker, 1996.
21 Iulian, 2017: 4.
22 Kymlicka, 1996: 11.

tér magának a nemzet fogalmának a magyarázatára is, melyet közös területen élő, közös történelemmel rendelkező, közös nyelvet beszélő és közös kulturális jellemzőkkel rendelkező embercsoportként határoz meg. Az alapvető különbséget a kétféle többnemzetiségű állam között létrejöttük körülményeiben látja. A generációk óta egy adott állam területén élő nemzetiségek esetében a többnemzetű (multinacionális), a sajátos etnokulturális identitással rendelkező bevándorlók esetén pedig a polietnikus nemzetállam kifejezést használja. Kymlicka szót ejt többek között Koszovó jellemvonásairól is. Megközelítésében Koszovó területén közös történelemmel, közös nyelvvel és kulturális jellemvonásokkal rendelkező nemzetek élnek.

Phinney szerint az identitás alapvetően egy érzést foglal magába, ami egy etnikai csoporthoz való tartozást takar. Phinney szerint ez az érzés befolyásolni tudja az ember gondolkodását, egyéb érzéseit és viselkedéseit. Leszögezi, hogy az etnikai identitás elkülönül az individuális identitástól, de a kettő kölcsönösen hathat egymásra és befolyásolhatja annak formálódását.[23]

Ahogy Rockmore fogalmaz,[24] az identitás olyan szociokulturális konstrukció, amelyet lényegében az egyén körüli társadalom metadiskurzusa határoz meg, és amely hatással van az egyénre és annak döntéseire. Az etnikai identitás lényegében ennek egy rétege, szintén az egyén körüli társadalom szocializációs erői határozzák meg. Wendt azt is mondja, hogy mivel a nemzet egyféle szocializációs keret, ezért a nemzeti érdekek is csak konstrukciók.[25] Iulian magyarázata szerint a nemzeti érdek is ennélfogva egyfajta identitást kreáló erő, mivel oda-vissza hat.[26]

Az észak-koszovói szerbek kérdése

Ahogy tehát Kymlicka megállapította, Koszovó a szó multinacionális értelmében többnemzetiségű állam. Ezek a nemzetek már évszázadok óta a koszovói területet tekintik hazájuknak. A 2011-es népszámlálás szerint az ország 92,9%-a albán, 1,6%-a bosnyák, 1,5%-a szerb, 1,1%-a török, 0,9%-a askháli, 0,7%-a egyiptomi stb. A koszovói nemzeti kisebbségek területileg többnyire beleolvadnak az albán közösségekbe, tehát nem alkotnak homogén tömböt,

23 Vö. Eason: What Is Ethnic Identity?
24 Rockmore, 2006.
25 Wendt, 1992.
26 Iulian, 2017: 4.

kivéve a szerbeket. Ők, habár több déli szórványközösséggel is rendelkeznek Koszovó területén, többnyire az északi régiókban élnek, a hegyvidéki részeken és a Mitrovica-völgyben. Abszolút többségben vannak Észak-Mitrovica, Leposavić, Zubin Potok és Zvečan térségeiben.[27] Általában ezekben a térségekben érhetők tetten a tüntetések, zavargások, illetve a KFOR erők elleni támadások is. Ennek az lehet a magyarázata, hogy az észak-koszovói szerbek nem fogadják el a koszovói intézményeket és köztisztviselőket mint legitim vezetést és kormányzatot. Az észak-koszovói szerbek a Szerbiával való egyesülést szorgalmazzák. Emellett a helyzetet befolyásolja Szerbia magatartása is, aki elszánt az Észak-Koszovóban élő szerb kisebbség érdekeinek és jogainak védelmében. Egyes vélemények szerint a szabotázsakcióktól sem riadna vissza.[28]

Habár a nemzetközi döntéshozatal elkötelezett amellett, hogy Koszovó területe sérthetetlen és nem változhat a jövőben,[29] az észak-koszovói szerbek problémái jelenleg megoldatlanok. Bizonyos új elképzelések szerint azonban már felmerülhet a területcsere, vagy bizonyos határkorrekciók gondolata Szerbia és Koszovó esetében. Vulovic szerint ennek az lenne a következménye, hogy Szerbia el tudná fogadni Koszovót független államként.[30]

Habár a nemzeti kisebbségek felől nézve Koszovó alkotmánya biztosítja a szerbeknek a megfelelő jogokat, ezekkel a szerbek mégsem kívánnak élni. Kodrazi és Heler felhívják a figyelmet, hogy a koszovói szerbek nem akarnak Koszovóhoz tartozni, mert „szerintük a koszovói állam nem tudna semmit nyújtani nekik".[31] Elméleti kérdésként tehető fel: miért kényszerítene rá a nemzetközi közösség az észak-koszovói szerbekre egy olyan jogrendszert és államstruktúrát, amelyben nem akarnak részt venni? Továbbá miért nem rendelkezhetnek ők maguk jövőjükről és közösségük további hovatartozásáról?

Toszkok és gégek: az albániai és a koszovói albánok

Ha behatóbban tanulmányozzuk az albán népet, láthatjuk, hogy igencsak érdekes sajátosságokkal rendelkezik: egyedi sajátosságokat fedezhetünk fel, és markáns szerepet játszanak a vérségi kötelékek, illetve a törzsi elkülönülések.

27 Kosovo – Country Summary.
28 Roussi and Lynch, 2023.
29 Gray, 2018.
30 Vulovic, 2020: 2.
31 Kodrazi and Heler, 2015: 23.

Tönnies háromféle közösségi formát különít el: közös területen élő közösségek, spirituálisan összekötött közösségek, illetve vérségi alapú szerződések.[32] Iulian úgy véli, hogy az albán nemzet kialakulásában mindhárom közösségi forma kifejthette hatását. Az első csoporthoz azért lehetne Koszovót sorolni, mert az albánok mellett más etnikai kisebbségek is osztoznak a területen. A második csoport erős hatása is elképzelhető, mivel a koszovói albán többség egyfajta spirituális összeköttetésben áll a más országokban élő albánokkal.[33] A harmadik eshetőségre alább részletesebben is kitérek.

Az albán nép két nagy csoportba sorolható. Erről Babuna is részletesebben ír, aki megkülönbözteti a toszkokat és a gégeket.[34] A két nemzetség között elsősorban nyelvi eltéréseket fedezhetünk fel, amelyeket főleg a területi különbségek formálnak. A gégek lélekszáma kicsivel meghaladja a toszkokét, így ők az albán lakosság valamivel több mint felét adják. A toszkok elsősorban Albánia középső és déli területein élnek és az ország elitjét alkotják, míg a gégek főleg az északi, hegyvidéki, elzárt régióban csoportosulnak. Ebből kifolyólag a koszovói albánok jórésze is a gég nemzetséghez tartozik. Ismereteink szerint a gégeknek földrajzi elhelyezkedésük miatt több lehetőségük volt megőrizni a hagyományos berendezkedést. Itt elsősorban a hegyvidéki tájra, illetve a rurális sajátosságokra kell utalnunk.[35]

Babuna szerint az albán identitás a megosztottságai ellenére is egységes, összekovácsoló ereje az albán nyelv. Babuna szerint ugyanakkor a két nemzetség közötti szakadékot mélyíthették a fizikai határok is.[36] Elgondolása alapján elképzelhető, hogy a fizikai határok egy idő után az emberek fejében is határokat kreálnak, ezáltal megkülönböztethetővé válik a koszovói albán identitás és az albániai albán identitás. Meg kell jegyezni, hogy koszovói közéletben még mindig létezik olyan erős mag, amely szorgalmazza az Albániával való egyesülést.[37]

Babuna szerint továbbá azokban az időszakokban, amikor Albánia és Jugoszlávia viszonya enyhült, keveredni tudott egymással az albániai toszk és koszovói gég nyelv vagy nyelvjárás, kialakulhatott egyfajta kulturális információcsere. Az albánok minden bizonnyal magukévá tudták tenni a nemzettár-

32 Vö. Sandu, 2009: 19.
33 Ibrahimi, 2021: 5.
34 Babuna, 2000: 6.
35 Albania Gegs and Tosks.
36 Babuna, 2000: 6.
37 Kodrazi and Heler, 2015: 18.

saikat más országokban érő kihívásokat. Ennek talán lehetett némi hatása az albán nacionalizmus felerősödésére Koszovóban.

Koszovó újkori történelme

A terület évszázadok óta lakott mind az albánok, mind pedig a szerbek által, én mégis csak az újkori eseményekre fókuszálok, mely relevánsabbá teszik a gondolatmenetet. Magának a szerb–albán konfliktusnak a gyökereit joggal kereshetjük a történelemben, hiszen a mostani államformák helyén létező korábbi entitások is állandó versengésben álltak egymással Koszovó területéért. Ezeknek az államformáknak pedig jórésze jól elkülönült, egy adott etnikum által vezetett egység volt. Ilyen volt többek között az Oszmán Birodalom, vagy éppen Jugoszlávia is.

Ker-Lindsay rendszeresen kitér történelmi kérdések taglalására, amikor Koszovóról ír, bár kevésbé domborítja ki a konfliktusok etnikai oldalát. Egyik 2009-es cikkében[38] egészen az 1912/13-as első Balkán-háborúig vezeti vissza a jelenlegi konfliktus gyökereit. Fontos megjegyeznünk, hogy a régió évszázadokig oszmán megszállás alatt állt, ami teljesen felborította az etnikai térképet. Amikor az oszmánok hatalma gyengülni kezdett, a különböző nyelveket beszélő és különböző vallású kisebbségek megkezdték a versengésüket a területért, amely folyamat jelenleg is tart.

Ezzel szemben Aydin Babuna a térség újkori történelmét az 1878–81-es Prizreni Ligától, az albán érdekképviselet megjelenésétől számítja.[39] A szervezkedés célja az albán területek megvédése volt a külső hatalmakkal szemben.

Mindkét szerző utal rá, hogy az oszmánok visszaszorulását követő időszakban a koszovói albánok nem voltak kellőképpen szervezettek, hogy érvényesíthessék akaratukat a térségben. Ennek folyománya pedig Koszovó felosztása lett a Szerb és a Montenegrói Királyság között, majd az első világháborút követő időszakban a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része lett, amely később átalakult Jugoszláviává.[40] Mindez kifejezetten érdekes, hiszen ebben az időszakban Koszovó területén túlnyomó többségben már albánok éltek, de, mint Babuna is írja, maga a jugoszláv állam nem ismerte el külön nemzetnek őket.[41]

38 Ker-Lindsay, 2011.
39 Babuna, 2000: 3.
40 Ker-Lindsay, 2011: 3.
41 Babuna, 2000: 3.

Ha megvizsgáljuk Albánia 1913-as határait a második Balkán-háborút lezáró Bukaresti Egyezmény alapján, azt láthatjuk, hogy sok albán szorult ki az anyaországából. Ezzel Babuna[42] és Ibrahimi[43] is egyetért. Kiemelném azonban az 1918-as időpontot, mert ettől a ponttól számíthatjuk az állandó szerb állami jelenlétet Koszovóban. Ettől a ponttól egészen napjainkig a konfliktust egy állandó szerb állam és a függetlenségéért küszködő albán kisebbség között figyelhetjük meg a régióban.

A fent említett szerzők írásaiból kikövetkeztethető, hogy a XX. századi koszovói történelmet meghatározta az albán érdekek érvényesülése az állandó szerb állammal szemben. Az ellenállás formája változó, megkülönböztethetünk békés tüntetéseket, gerillacsoportok erőszakos ellenállását, de többek között olyan „erőszakmentes mozgalmat" is, melyet 1991-ben hirdetett meg az akkori koszovói albán képviselet. Feltevődik azonban a kérdés, hogy miért is volt Koszovó az albán nacionalizmus állandó melegágya. A fent hivatkozott szerzők, habár utalnak rá, nem vonják le a végkövetkeztetést ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Babuna szerint a két világháború közötti jugoszláv állam politikája a térség erőteljes „gyarmatosításában" nyilvánult meg, amikor a kormányzat kísérletet tett Koszovó demográfiai képének megváltoztatására az albán lakosság közé szerbek telepítésével. Babuna ezt a politikát sikertelennek bélyegzi.[44] Könnyen elképzelhető, hogy ezen politika nem tette szimpatikusabbá az új államalakulatot az őshonos albán lakosság körében, ezáltal kiválthatott egyfajta reakciót, aminek szélsőséges formája akár a fegyveres ellenállás is lehetett.

Babuna kitért Albánia 1941-es olasz megszállására is.[45] Megjegyzi, hogy az olaszok sikerrel igyekeztek az albánokat a maguk célja mellé állítani, kihasználva nemzeti érzéseiket és a szerbek iránt táplált haragjukat. Mindezt az albán nyelvű iskolák és adminisztráció létrehozásával támogatták, amivel elérték az albán lakosság elkötelezettségét. A második világháború lezárultával azonban Koszovó ismét visszakerült Jugoszláviához, amely ezúttal szocialista elvek mentén rendeződött újjá, élén a kommunista vezető Josip Broz Titóval.

Fontos kiemelnünk, hogy az új kommunista berendezkedés Jugoszláviában sajátos formákat öltött. Tito tisztában volt vele, hogy országa rendkívül megosztott, mind etnikailag, mind kulturálisan diverz, éppen ezért különösen

42 Uo.
43 Ibrahimi, 2021: 5.
44 Babuna, 2000: 3.
45 Babuna, 2000: 4.

nagy kihívás egyetlen országként kormányozni. Ennek megfelelően magával a kommunista elvvel igyekezett kioltani a nemzeti érzéseket, amelyet – részben sikeresen – elsősorban az osztálykülönbségekre alapoztak az etnikai különbségek helyett.

Ker-Lindsay ír arról, hogy a koszovói albánok nem kaptak adminisztratív önállóságot, ami igencsak sértette az albán lakosság jogigényeit.[46] A hivatalos magyarázat szerint Jugoszlávia a „dél-szlávok országa", így az egyéb nemzetek, amelyek rendelkeznek külső anyaországgal, nem kaphatták meg a köztársasági címet. Annak ellenére, hogy Tito Jugoszláviája kommunista berendezkedésű állam volt, az állami döntéshozók nagyon is tisztában voltak azokkal a társadalmi folyamatokkal, amelyek esetleg felboríthatták volna a térség stabilitását. Attól féltek, hogy ha a koszovói albánok külön köztársasági jogkörrel rendelkeznek, elkezdhetik aláásni Jugoszlávia egységét azáltal, hogy a szintén kommunista Albániához közelednek. Tehát a nemzeti kisebbségben elsősorban veszélyt láttak. Ez a szakadék tovább mélyült a Sztálin és Tito között lezajlott, 1948-as szakítással, ugyanis ebben Albánia a szovjetek mellett foglalt állást. Babuna megjegyzi, hogy ezáltal romlott a koszovói albánok helyzete is.[47]

Az ezt követő időszak állandó elnyomással telt, a titkosrendőrség különböző módszerekkel tett kísérletet az albánok elszántságának megtörésére – sikertelenül. Időközben a koszovói albánok száma rohamosan nőni kezdett, amivel párhuzamosan megkezdődött a szerbek kivándorlása is a térségből.[48] 1966-ban változott meg a helyzet, mikor leváltották a titkosrendőrség vezetőjét. Az albánok sorozatos tüntetései nyomán 1969-ben végre megalapíthatták a Pristinai Egyetemet és engedélyezték az albán nyelv tanítását és közéleti használatát.[49]

Az új, 1974-es alkotmány Koszovónak magasabb szintű autonómiát biztosított, melynek segítségével az albán társadalom megindulhatott az önállósodás felé. Az 1974-es alkotmányban általánosan bővült a köztársaságok jogköre, mert a hatalmat szövetségi szintről sok esetben átruházták köztársasági szintre.[50] Ez a politikai változás valószínűleg összefüggött Tito hatalmának megerősödésével is. Jugoszlávia ekkor lényegében oszthatatlan föderációt alkotott, melyet nem veszélyeztett semmilyen etnikai zavargás. Tito halálával azonban

46 Ker-Lindsay, 2011: 3.
47 Babuna, 2000: 4.
48 Demographic History of Kosovo and Metohija.
49 Babuna, 2000: 5.
50 Mertus, 2009: 3.

a központi hatalom meginogni látszott. Szemléletváltás következett be a koszovói albánok megítélésében. A folyamatos albánellenesség és a kiharcolt jogok lebontása az albánok sorozatos felkeléseihez vezettek. Úgy általában egész Koszovóban erősödött az albán nemzeti öntudat és nacionalizmus. Ebben minden itt idézett szerző egyetért. Mertus[51] és Ker-Lindsay[52] is kiemeli, hogy növekedett a szerb lakosság zaklatása az albán lakosság részéről, ami felerősítette a szerbek kivándorlását Koszovóból.

A központi hatalom hanyatlása nemcsak Koszovóban érződött. A köztársaságok szerte Jugoszláviában mind nagyobb autonómiát szerettek volna kiharcolni, ami Slobodan Milošević kommunista alapokon nyugvó szerb nacionalista kormányzatáig vezetett. Fontos megjegyezni, hogy Milošević remekül használta ki saját hatalmának a megerősítéséhez a koszovói albánok kérdését, amelynek segítségével fokozhatta a szerb lakosság albánellenességét.[53]

A XX. század folyamán történt eseményekből levonhatom a következtetést, hogy többnyire olyan események után erősödik meg az albán nacionalizmus Koszovóban, amikor a szerbek valamiféleképpen megkísérlik megzavarni a koszovói térségben élő albánok mindennapjait, megfosztják őket önrendelkezési és nyelvhasználati jogaiktól. Ennek ellenpéldáját láthatjuk a Tito-érában, amikor is a szocialista elvek mentén a kormányzat igyekezett megadni az egyenlőséget a koszovói albánoknak.

A koszovói háború előzménye és következménye

A koszovói háború kérdésének vizsgálatára gazdag irodalom áll rendelkezésünkre. Az 1990-es évek elején egész Európa a rendszerváltások korszakát élte meg. Ennek jelentős szellemi hátterét fedezhetjük fel a társadalom széles rétegeiben. Minden bizonnyal az újkeletű elképzelések hathattak Milošević Jugoszláviájára, melynek hatalma megroppanni látszott. Ezt jórészt jellemezhette részben a kommunista ideából való kiábrándulás, részben pedig a nacionalizmus megerősödése is.[54]

Belgrád ugyan nem tudta a többi köztársaság felett gyakorolni hatalmát, Koszovó azonban Szerbia tagköztársaság szerves része maradt. Milošević fel-

51 Mertus, 2009: 4.
52 Ker-Lindsay, 2011: 4.
53 Babuna, 2000: 8.
54 Mertus, 2009: 4.

emelkedésével az albánokat fokozatosan kizárták a közintézményekből, megvonták tőlük nyelvhasználati jogaikat.[55] Fontos emellett kiemelni azon gazdasági helyzetet is, ami Koszovóban kialakult. Több tényező közrejátszásának eredményeként a régió Jugoszlávia legszegényebb területévé vált, ahol igencsak megnövekedett a frissen diplomázott, de munka nélkül maradt értelmiségiek köre, akiknek fontos szerepe lesz később a függetlenségi harcok alatt.[56] Babuna továbbá azt is mejegyzi, hogy a fiatal albán értelmiségiek tevékenységeinek hatására a Pristinai Egyetem az „albán nacionalizmus melegágya lett".

Rejano egyik 2005-ös cikkében kifejezetten a jugoszláv gazdaság sikertelenségére vezeti vissza az albán nacionalizmus megerősödését.[57] Továbbá Rejano szerint Milošević azért tudott ilyen népszerűségre szert tenni Szerbiában, mert az össz-jugoszláv gazdaság hanyatlását stabil nemzeti alapokon működő megoldással kívánta orvosolni. Úgy állította be a „szerb anyaföldet", mint a megváltást hozó „világítótornyot". Ez persze igencsak át volt politizálva a koszovói-albán kérdéssel is. Érdekes felvetés lehetne továbbá azt boncolgatni, hogy talán épp a szerb hatalom albánellenessége terelte a koszovói albánokat egy cél felé, tudatosította bennük nemzeti elhivatottságukat és erősítette meg önrendelkezési vágyukat. Ahogy arra Mertus is céloz,[58] felismerhetünk egyfajta folytonosságot a koszovói albánok nemzeti öntudatának megerősödésében, végül pedig Koszovó önállósodásában, mely sok egymásból következő történés eredményeképpen valósult meg, ok-okozati rendszerben.

Mertus addig a gondolatig vezeti vissza eszmefuttatását, hogy jelentős albán nemzeti kisebbség van jelen Jugoszlávia területén, amelytől elveszik a kiharcolt, korábban azt megillető jogokat. Ez tüntetésekhez vezet, melyet a szerb állam erővel szeretne elnyomni, rendőrségi akciók és megfélemlítés keretében, ami fokozza az albánok szerbellenességét, s ez végül a civil lakosságon csapódik le. Valószínűleg az albán lakosság tehetetlenségéből adódhat az az indulat, amely ezt a frusztrációt okozta.[59]

A kommunista ideákból való kiábrándulást és az albánok ezen szerbellenes cselekményeit használta ki Milošević, amikor újfajta törvénykezést foganatosított Jugoszláviában. Szerinte az 1981-es albán tüntetések egyenesen a

55 Mertus, 2009: 5.
56 Babuna, 2000: 6.
57 Rejano, 2005: 4.
58 Mertus, 2009.
59 Mertus, 2009: 4–5.

szerb nép ellen való felbujtást jelentették.[60] Mertus úgy véli, hogy ezután történt meg az albánok közszférából való fokozatos eltávolítása az újfajta törvénykezés hatására, ami igencsak sajátos hozzáállást váltott ki az albánokból. Lényegében ez volt az a pont, amikor inkább megpróbálták közösségüket elszigetelni Jugoszláviától egy önálló kormányzat segítségével. Így 1991-ben Ibrahim Rugova vezetésével egyoldalúan elkezdték kiépíteni Koszovó független államstruktúráját, amely albán etnikumú gyökereken alapult. A témával foglalkozó szerzők többsége mind úgy hivatkozik az újonnan kialakult állapotra, mint Koszovó párhuzamos társadalmára. Mertus szerint ez a párhuzamos társadalom sikertelen volt, mert a koszovói albánok ekkor még nem álltak készen az önrendelkezésre.[61]

Kezdetben a koszovói albánok közössége a nemzetközi közösség szimpátiáját igyekezett elnyerni, így passzív-ellenállási formát választott: ahelyett, hogy fokozta volna a fegyverkezést és kiűzte volna a szerb kisebbséget Koszovó területéről, egy úgynevezett „erőszakmentes mozgalmat" indított el.[62] Mindemellett titokban megszervezték az első népszavazást Koszovó függetlenségét illetően, melyen a szavazók 99,87 %-a a függetlenség kikiáltása mellett döntött. Fontos kiemelni, hogy ezt az eredményt többféleképpen lehet értelmezni. Egyik részről az elsöprő eredmény jelezheti a koszovói közösség elszántságát és érdekét, hogy saját államot alapítson. Emellett azonban meg kell jegyezni, hogy mivel egy önhatalmúlag kijelölt, többségiben albán nyelvű és érdekeltségű tanács szervezte meg a népszavazást (Koszovói Köztársaság Közgyűlése), a Koszovóban élő szerbek, akik esetleg nem értettek egyet a függetlenséggel, el sem mentek szavazni, mivel vagy nem tudtak róla, vagy nem tartották a Közgyűlést hivatalos szervnek.

A koszovói albánok tehát ettől a ponttól kezdtek önálló államstruktúrában gondolkozni és megteremteni maguknak azt, amit a jugoszlávoktól nem tudtak megkapni. Eleinte azonban rengeteg munkanélküli albán vándorolt ki nyugati országokba megélhetés után nézni, mivel nem kaptak munkát a közszférában. Később ezeknek a külföldön dolgozó albánoknak a hazautalásai jelentették a párhuzamos társadalomban élő koszovóiak jelentős bevételi forrását. Babuna még azt is kifejti, hogy a koszovói albánok közszférából való kizárása eredményezte a régió gazdasági átalakulását is, hiszen sok ember kénytelen volt szakmát váltani, esetleg magánvállalkozást indítani, hogy megélhetési for-

60 Babuna, 2000: 8.
61 Mertus, 2009.
62 Babuna, 2000: 9.

ráshoz jusson. Babuna szerint ez olyan szektoriális fejlődést jelentett, amely átalakította a gazdasági profilt, részben a közlekedés és kereskedelem javára.[63]

A párhuzamos társadalmi modell 1997-ig tudott fennmaradni, mikor a Milošević-rezsim elkezdett nagyobb nyomást gyakorolni a koszovói albánokra. Mertus szerint rengeteg fiatal egyre nyugtalanbb volt, emellett egyre elutasítóbbak lettek az erőszakmentes mozgalommal szemben. Szerinte a helyzet eszkalálódása a „türelem elvesztésével" kezdődött, amit részben társadalmi indokokkal magyaráz.[64] Ennek következtében rengeteg fiatal csatlakozott a frissen megalakult Koszovó Felszabadítási Hadsereghez (Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK). Ez egy önszerveződésű katonai csoport volt, amely lényegében fegyveresen szerette volna felvenni a harcot a szerbekkel.

Általában konszenzus van arról, hogy az UÇK működése teljesen megváltoztatta az addigi helyzetet és általa a tüntetések és zavargások a szerbek elleni nyílt konfrontációvá alakultak át. Mertus elsősorban a „Nyugatot" teszi ezért felelőssé, ami lényegében a nemzetközi szervezeteket, az Amerikai Egyesült Államokat és az érintett nagyhatalmakat jelenti. Leszögezi, a nemzetközi szereplők nem hagyták az albánokat részt venni a daytoni béketárgyalásokon és a diákok tüntetéshullámára sem reagáltak, emiatt az albánok úgy érezték, hogy a nemzetközi közösség cserbenhagyja őket, tehát a saját kezükbe kell venniük sorsuk irányítását. Szerinte ez egyenes út volt a radikálisabb megoldások alkalmazásáig, ami többek között az UÇK fegyveres törekvéseit sürgette.[65]

A társadalmi robbanást, ha szabad így fogalmaznunk, a drenicai mészárlás okozta 1998 márciusában, ahol a szerb katonaság megközelítőleg 70 albánt, köztük nőket és gyerekeket mészárolt le.[66] Erre reagálva az UÇK több rendőrőrs és egyéb célpont ellen támadásokat intézett. Ez egyértelműen kontraproduktív cselekedet volt a koszovói albán függetlenedési törekvések történetében, hiszen a számos visszaélés sok esetben kiváltotta a nemzetközi közösség szkepszisét és ellenérzését a koszovói albánok ügyében. 1998-ban Pristinában Robert Gelbard, az Egyesült Államok Balkán-ügyi megbízottja az UÇK-t terrorista szervezetnek nyilvánította, ami felbátorította a szerb katonaságot a visszaélések fokozására,[67] így megkezdődött a civil lakosság terrorizálása.

63 Babuna, 2000: 10.
64 Mertus, 2009: 9.
65 Mertus, 2009.
66 Human Rights Watch: War Crimes in Kosovo: 5. Drenica Region.
67 Ker-Lindsay, 2011: 5.

Ezzel párhuzamosan nőtt a szerb hadsereg erőinek a létszáma a koszovói térségben, amivel párhuzamosan a nemzetközi közösségben számos törekvés indult a konfliktus megoldására. Többek között az ENSZ Biztonsági Tanács 1160 (1998) határozata elítélt mindenféle erőszakos cselekményt és hangsúlyozta, hogy Koszovó jövőbeni állapota az autonómián és az önrendelkezésen kell, hogy alapuljon.[68] Ker-Lindsay az USA állásfoglalását tekinti mérvadónak, amelyik radikálisabb irányt követve kijelentette, hogy Szerbiának távoznia kell Koszovóból.[69] Az UÇK felhatalmazva érezte magát a támadások fokozására.

Az ENSZ Biztonsági Tanács 1199 (1998) határozata alapján tűzszünetet kellett volna kötni, mely magába foglalta volna a civilek elleni mindenféle erőszakos cselekmény beszüntetését is.[70] Mertus leírja, hogy ezt Milošević azonnal megszegte további katonai akciókkal, amelyek jelentős számú civil áldozattal jártak. A NATO először ekkor fenyegette meg Szerbiát beavatkozással.[71] Ker-Lindsay szerint Oroszország megijedt, hogy a NATO tényleg megtámadja Szerbiát, így elfogadta a deklarált elveket és nyomás alá helyezte Miloševićet, hogy elfogadjon minden feltételt.[72]

1999 februárjában deklarálták a Rambouillet-i Egyezményt, amely biztosította volna Koszovó NATO általi irányítását és alapvetően a koszovói béke megteremtésének kezdeti feltételeit.[73] Szerbia azonban nem írta alá a dokumentumot, aminek következtében megkezdődött a NATO-bombázás. Ez Szerbia kapitulációjával ért véget, amit Koszovó nemzetközi szervezetek általi irányítása követett.

Földrajzi magyarázatok

Dolgozatom ezen részében Koszovónak és nemzeti identitásának földrajzi vonatkozásait vizsgálom meg, mivel úgy gondolom, maga a földrajzi tér is kiemelkedő tényező volt a koszovói albánok és szerbek identitásának kialakulásában. Érvelésem magját azon elképzelés alkotja, hogy a koszovói egység fogalma részben a földrajzi vonatkozásoknak köszönhetően is létezik. Koszo-

68 UN Security Council Resolution 1160 (1998).
69 Ker-Lindsay, 2011: 5.
70 UN Security Council Resolution 1199 (1998).
71 Mertus, 2009.
72 Ker-Lindsay, 2011.
73 UN Security Council Rambouillet Accords.

vó jól körülhatárolható földrajzi egység, aminek befolyása adott esetben ölthet olyan mértéket, hogy a térség néhány identitásépítő jellemzővel rendelkezzen.

Mindenekelőtt Koszovó alapvető helyzetét kell górcső alá vennünk. Ehhez egy Google Earth Pro programmal készült, saját szerkesztésű térkép lesz segítségünkre, amely Koszovó elhelyezkedését szemlélteti a Balkán-félszigeten:

Térkép: Koszovó és a környező országok
(saját készítés: 2024. március)

A térképen a sárga határok jelzik a jelenlegi országhatárokat. Emellett áttetsző, fehér színnel jelöltem a volt Jugoszlávia országait. Láthatjuk, hogy a mai országhatárok megegyeznek a korábbi tagköztársaságok határaival, Jugoszlávia a volt tagköztársaságok határai mentén bomlott fel. Az egyetlen kivétel maga Koszovó, mivel ez a régió sosem rendelkezett tagköztársasági státusszal a fentebb tárgyalt okok miatt. Szerbiától való függetlenségét azonban Cottey úgy említi, mint Jugoszlávia felbomlási folyamatának a befejezését.[74]

A régió Délkelet-Európában helyezkedik el, a Balkán-félszigeten. A terület nagyon hasonló, de mégis sokszínű vonásokkal rendelkezik mind kulturálisan, mind pedig demográfiailag. Közismert a balkáni nemzetek megosztottsága és egymás iránti ellenszenve. Olvasmányaim alapján kijelenthető, hogy ez többnyire az egymás iránti bizalmatlanság, a történelmi sebek, esetleg a po-

74 Cottey, 2009: 1.

litikai befolyás érvényesítése miatt kerül még állandóan napirendre. Fontos azonban kiemelnünk, hogy bár a volt Jugoszlávia országaiban a különböző etnikumok egymás mellett élnek, nem keverednek oly mértékben, mint mondjuk egy nyugat-európai országban. Ennek magyarázata lehet egyrészt, hogy az éppen regnáló hatalom nem biztosít kellő lehetőséget arra, hogy az illető nemzetek megtanulhassák a másik nemzet nyelvét. McKinna szerint ebben már az UNMIK is helytelen stratégiát követett, mivel a kisebbségi jogok alapján mindenkinek biztosította az anyanyelv tanulást, azonban szerinte ez kontraproduktív volt, mivel emiatt a diákok nem tanulták meg a szomszédos nemzet nyelvét.[75] Mindamellett úgy gondolom, maguknak a földrajzi vonásoknak is kiemelkedő hatásuk lehet, mivel az egész régió (itt Dél-Szerbia, Koszovó, Montenegro és Albánia területére utalok) felszíne domborzatilag igencsak tagolt. A rengeteg hegylánc, elsősorban a múltban, de talán még ma is megnehezítheti az utazást, a népek keveredését és ezáltal kulturális barrierként működhet. A domborzati kihívásokat könnyedén lehetne kezelni nagyfokú és modern infrastrukurális beruházásokkal, mint ahogy azt például Görögország esetében is láthatjuk.

Egyes szerzők szerint a koszovói albán identitást áthatja az idegen hatalommal való harc mind szellemi, mind jogi, esetleg fizikai szinten is. Babuna például sok helyen említi az oszmánok elleni fellépést, illetve a XX. század folyamán a szerbek elleni felkeléseket.[76] Ő úgy értékeli ezt, hogy a koszovói albánok történelmében mindig volt egy felsőbb hatalom. E szemlélet mentén érdekes lehet tárgyalni Rejano elméletét, aki a szerb–albán konfliktus egyik sarokkövének tartja a földrajzi magyarázatokat. Szerinte a Balkán-félsziget egy „európai folyosó".[77] Ezen elmélet szerint a térség folyamatos közvetítő csatornaként működik a Nyugat és a Kelet között. A történelem során megfigyelhetjük, hogy mind a nyugati (például az Osztrák–Magyar Monarchia), mind pedig a keleti (Oszmán Birodalom) nagyhatalmak igyekeztek a térséget saját érdekszférájukhoz csatolni. Ebből a megközelítésből talán az Európai Unió tevékenysége is érthető, hiszen jövőbeni érdeklődését és bővítési szándékát az összes nyugat-balkáni országra kiterjesztette.[78]

Ha megfigyeljük Koszovó alapvető természetföldrajzi sajátosságait, megérthetjük, hogy Szerbia többek között miért is ragaszkodik olyan elszántan a

75 McKinna, 2012: 4.
76 Babuna, 2000: 3, 4, 10.
77 Rejano, 2005: 2.
78 EEAS: Western Balkan.

területhez. Koszovó területe ugyanis hegyekkel körülvett, igencsak termékeny karszt-medence.[79] Rejano szerint Szerbiát megfosztották nyílt területeinek többségétől, ezért is formálhat igényt Koszovóra.[80] A termékeny területre utalhat Koszovó nevének eredete is (Rigómező). Véleményem szerint Szerbia gazdasági megfontolásai nem feltétlenül fedik teljesen Rejano elképzeléseit, mivel Koszovó nem rendelkezik semmilyen jelentős iparral, sőt, egész Jugoszlávia legszegényebb és legelmaradottabb régiója volt.[81]

Rejano továbbá felvet egy érdekes geopolitikai nézőpontot, amelyhez Albánia 1912-es létrehozásáig megy vissza. Azt írja, hogy Albánia létrehozása egy tudatos nemzetközi folyamat része volt, melynek során az érintett nagyhatalmak el kívánták szigetelni Szerbiát a tengertől és ezáltal megfosztani attól a lehetőségtől, hogy esetlegesen regionális hatalommá fejlődjön. Rejano szerint a „Nagy-Szerbia"-projekt, melynek keretében Szerbia tengerparthoz juthatna, tovább késne azáltal, ha Koszovót végérvényesen elvesztené.[82] Mindezek ellenére Szerbiának nincs hivatalos igénye vagy stratégiája arra, hogy hosszú távon tengerparti területet szerezzen meg, éppen ezért véleményem szerint ez a feltételezés megragad a spekuláció szintjén.

Következtetések

A fentiekben láthattuk, hogy Koszovó lakossága igencsak megosztott, elsősorban etnikai alapon, különböző kultúrájú és igényű népcsoportok alkotják. Habár a nemzetközi közösség továbbra is erősíteni szeretné Koszovó nemzeti identitását, egyelőre nem biztos, hogy ez a helyi lakosság tetszésére van. A gyakorlat azt mutatja, hogy sem az észak-koszovói szerbek nem óhajtanak részt venni a koszovói közéletben, sem pedig a keményvonalas albánok nem hajlandók elfogadni az ország multietnikus jellegét.

Értékelésem szerint a koszovói nemzeti identitást sok szempontból érheti kritika, hiszen ahogy fentebb láthattuk, még az a kérdés is felvetődhet, hogy egyáltalán létezik-e. Véleményem szerint rengeteg változó okozhatja a koszovói nemzeti identitás kudarcát. Példának okáért ott vannak a történelmi sérelmek is, melyeket igencsak nehezen tudna begyógyítani egy mesterséges iden-

79 Pavlović et al. 365.
80 Rejano, 2005: 3.
81 Babuna, 2000: 6.
82 Rejano, 2005: 8.

titás. Azt láthatjuk, hogy az ideológiai alapú értékközvetítés sikertelen ebben a konfliktusban.

Fontos kiemelni továbbá, hogy az albánok üdvözölték az Ahtisaari-tervet, mivel számukra lehetőség volt arra, hogy végre szabad államuk legyen és függetlenedni tudjanak Szerbiától, noha az Albániával való egyesülésnek is vannak hívei. Mindemellett úgy gondolom, hogy Ibrahiminek igaza van abból a szempontból, hogy ha a koszovói állam sikeres tud lenni, akkor tovább erősítheti az állami identitást, mely a távoli jövőben talán meghatározóbb lesz, mint a jelenben tapasztalható etnikai identitások.

Irodalomjegyzék

Martti Ahtisaari's Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement.
https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kosovo%20S2007%20168.pdf

UN Security Council "Resolution 1160," March 31, 1998.
https://digitallibrary.un.org/record/252117?v=pdf

UN Security Council "Resolution 1199," September 23, 1998.
https://digitallibrary.un.org/record/260416?v=pdf

UN Security Council "Resolution 1244 (1999)," June 10, 1999.
https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/990610_SCR1244%281999%29.pdf

UN Security Council "Rambouillet Accords," July 7, 1999.
https://peacemaker.un.org/kosovo-rambouilletagreement99

* * *

Albania Gegs and Tosks, April 1992.
https://photius.com/countries/albania/society/albania_society_gegs_and_tosks.html

Bureau of European and Eurasian Affairs (2008): *Summary of the Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement.* US Department of State: Archive.
https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/fs/101244.htm

CFSP Annual Reports, October 14, 2021.
https://www.eeas.europa.eu/eeas/annual-reports_en

Demographic History of Kosovo and Metohija throughout the Century.
https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/zj0hyh/demographic_history_of_kosovo_and_metohija/#lightbox

EEAS.
https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-statement-high-representative-anniversary-agreement-path-normalisation_en?s=227

European External Action Service: EULEX Kosovo.
https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,60

European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR) – Kosovo.
https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/kosovo_en

Human Rights Watch: War Crimes in Kosovo: 5. Drenica Region.
https://www.hrw.org/reports/2001/kosovo/undword-04.htm

Kosovo – Country Summary. *The World Factbook*.
https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/kosovo/summaries/

* * *

Babuna A. (2000): The Albanians of Kosovo and Macedonia: Ethnic Identity Superseding Religion. *Nationalities Papers* 28(1): 67–92.
https://doi.org/10.1080/00905990050002461

Cottey, A. (2009): The Kosovo War in Perspective. *International Affairs* 85(3): 598–608.

Daskalovski Z. (2008): The Independence of Kosovo and the Consolidation of Macedonia – A Reason to Worry? *Journal of Contemporary European Studies* 16(2): 267–280.
http://dx.doi.org/10.1080/14782800802310035

Eason, A. *What Is Ethnic Identity?*
https://tilford.k-state.edu/resources/ethnic-identity-development.html

Gashi K. (2020): Simulated Power and the Power of Simulations: The European Union in the Dialogue between Kosovo and Serbia. *Journal Common Market Studies* 59(2): 1–16.
https://doi.org/10.1111/jcms.13056

Gray A. (2018): Angela Merkel: No Balkan Border Changes. *Politico*,
https://www.politico.eu/article/angela-merkel-no-balkan-border-changes-kosovo-serbia-vucic-thaci/

Hebda W. (2014): The Issue of Problematic States: Kosovo – A Failed State? Political and Economic Analysis – Outline of Problem. *American International Journal of Social Science* 3(4): 210–218.
https://www.aijssnet.com/journals/Vol_3_No_4_July_2014/23.pdf

Hehir A. (2011): Hyper-Reality and Statebuilding: Baudrillard and the Unwillingness of International Administrations to Cede Control. *Third World Quarterly* 32(6): 1073–1087.
https://doi.org/10.1080/01436597.2011.584722

Hooker J. N. (1996): *Kant and Cultural Relativism.* Carnegie Mellon University, Research Showcase.
https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=27c5313d373dd019af30d780c60493591a10da55

Ibrahimi N. (2021): National Identity of Kosovo. *Jus & Justicia* 15(1): 7–29.
https://doi.org/10.58944/wsfo9619

Iulian R. I. (2017): Kosovo Conflict and Its Impact on European Security and Stability.
https://proceedings.lumenpublishing.com/ojs/index.php/lumenproceedings/article/view/437

Ker-Lindsay J. (2009): From Autonomy to Independence: The Evolution of International Thinking of Kosovo, 1998–2005. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 11(2) 141–156.
https://doi.org/10.1080/19448950902920780

Kodrazi S. – Heler D. (2015): EU Facilitated Belgrade – Pristina Talks: Analysis of the Impact of Domestic Actors on the Process of Dialogue. *Současná Evropa*, 24–52.

Kymlicka W (1996): *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights.* Oxford, Clarendon.
https://doi.org/10.1093/0198290918.001.0001

Lukács B. (2023): Koszovó kérdése az Európai Külügyi Szolgálat közös kül- és biztonságpolitikai jelentéseiben. *Annales V. Az ELTE Márton Áron Szakkollégium évkönyve 2022.* Budapest. 130–151.

McKinna A. (2012): Kosovo: The International Community's European Project. *European Review* 20(1): 10–22.
https://doi.org/doi:10.1017/S1062798711000275

Mertus J. A. (2009): Operation Allied Force: Handmaiden of Independent Kosovo. *International Affairs* 85(3): 461–476.

Pavlović R – Ćalić J. – Djurović P. – Trivić B. – Jemcov I. (2012): Recent Landform Evolution in Serbia. The Carpatho-Balkan-Dinaric Region. In: Lóczy D. – Stankoviansky M. – Kotarba A. (eds.): *Recent Landform Evolution.* Springer. 345–377.

Rejano E. I. (2005): Looking Back Without Anger: Favourable Factors of Ethnic Kosovar Conflict Revisited.
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=735004

Rockmore T. (2006): Hegel and Epistemological Constructivism. *Idealistic Studies* 36(3): 183–190.
https://doi.org/10.5840/idstudies20063633

Roussi A. – Lynch S. (2023): Countries Call on EU to Remove Measures against Kosovo. *Politico.*
https://www.politico.eu/article/josep-borell-kosovo-countries-call-on-eu-to-remove-measures/

Sandu, A. (2009): *Orientări Metodologice Privind Dezvoltarea Culturală a Comunităților Etnice.* Lumen.

Tütsch C. (2005): Interethnic Coexistence in Kosovo. *Swisspeace*, 21–33.

Vulovic M. (2020): Performing Statehood in Northern Kosovo: Discursive Struggle over Contested Space. *Cooperation and Conflict*, 1–21.
https://doi.org/10.1177/0010836720906851

Wendt A. (1992): Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics." *International Organization* 46(2): 391–425.

Szopos Edina-Cecília

A székelyföldi emberek külföldi munkavállalása személyes történeteken keresztül

Bevezető

Az elmúlt évszázad során az erdélyi magyarság népességmozgása rendkívül dinamikus volt, és ennek hátterében történelmi, gazdasági és politikai tényezők álltak. A tágabb értelemben vett Erdély területén, beleértve a belső Erdélyt, a Bánságot és a Partiumot, a magyar közösség szórványos és tömbös struktúrákat alkot Romániában. Ennek következtében a különböző régiókból történő migrációnak különféle jelentősége van a szülőföldön maradó magyar kisebbségi közösségek szemszögéből.

Az elvándorlási és hazaköltözési folyamatok pontos nyomon követése nemzetiségi szempontból számos akadályba ütközik. A romániai statisztikai hivatalok csak nemzeti és megyei szintű felbontásban dokumentálják a migrációs folyamatokat. Az Európai Unióhoz való csatlakozás óta az Unión belüli szabad munkaerőáramlás további nehézségeket jelent a pontos statisztikai adatok összegzése tekintetében.

Nemzetstratégiai szempontból létfontosságú, hogy az elvándorolt személyek szoros kulturális, tudományos és gazdasági kapcsolatokat ápoljanak szülőföldjükkel. Azonban annak érdekében, hogy hatékony kétoldalú kapcsolatok jöjjenek létre az emigrációban élő diaszpórák és a szülőföldi közösségek között, szükséges a múlt évtizedek migrációs dinamikáját tudományos pontossággal visszakövetni és feltérképezni. Ezen kapcsolatrendszerek sokszínűsége már önmagában is jelentős, amit egyéni paraméterek tovább bonyolítanak, beleértve a földrajzi távolság és a kapcsolatok volumenét.

A szakirodalom főként az elvándorlás okai és időtartama alapján kategorizálja a különböző migrációs csoportokat, de ez a megközelítés nehezen alkalmazható a kisebbségi közösségekre. Az optimalizálás érdekében figyelembe

vettem a kisebbségi közösségek sajátos paramétereit, valamint a szülőfölddel fenntartott szociális és gazdasági kapcsolatokat, beleértve a hazaköltözési szándékot is.

Elméleti áttekintés

Ebben a tanulmányban a fő hangsúly a migráció és az emigráció témakörére fog összpontosulni, ezáltal bővítve a belátásunkat, fogalmainkat, tudásunkat és elképzeléseinket e jelenségekről. A kutatás fő célpontja az, hogy megértsük, hogyan alakult át a migráció a korábbi évek során, milyen szabályok és jogszabályok változtak, valamint hogyan lehet aktív résztvevője a külföldi munkaerőpiacnak, különös tekintettel arra, ha valaki Székelyföldről (Hargita megyéből) utazik külföldre. Az elméleti részben elsősorban bemutatásra kerül Székelyföld, majd a fogalmak tisztázására és értelmezésére fogunk koncentrálni, melyet követ, hogy milyen módszerekkel lehet külföldön munkát találni, és milyen problémák adódhatnak a kivándorlással kapcsolatosan. Végezetül pedig arra keresünk válaszokat, hogy hova vándorolnak el az erdélyi magyarok.

Székelyföld rövid bemutatása és történelme

A Székelyföld egy történelmi és kulturális régió Romániában, ahol a székelyek, egy magyar etnikai csoport jelentős része él. Székelyföld jelenlegi határai Romániában Hargita, Kovászna és Maros megyéket foglalják magukba. Néhány jellemző és fontos információ Székelyföldről: Kultúra és hagyományok: Székelyföld híres a gazdag kulturális és népi hagyományairól, beleértve a székelykapukat, a hímzést, népi zenét és táncokat. Az itteni hagyományok erősen kötődnek a székelyek történelméhez és identitásához. Nyelv és identitás: A székelyek számára a magyar nyelv és a magyar kultúra fontos szerepet játszik, és a régióban élők sokszor megőrzik és ápolják magyar identitásukat.[1] Földrajz: A Székelyföld domborzata hegyekből, völgyekből és síkságokból áll. Az Erdélyi-középhegység része, és számos természeti szépséget kínál, például a Bucsecs-hegység és a Hargita-hegy. Gazdaság: A régió gazdasága hagyományosan mezőgazdasági és kézműipari tevékenységeken alapult. Manapság a turiz-

1 Balaton et. al., 2016.

mus is növekvő ágazat a gyönyörű táj és a kulturális vonzerő miatt.[2] Kisebbségi kérdések: A Székelyföld területén élő székelyek gyakran kerülnek kisebbségi helyzetbe a többségben élő román lakosság miatt. Ezen kérdések körül folyik az identitás és autonómia iránti törekvések vitája.[3]

A Székelyföld történelme szorosan kapcsolódik Erdély történelméhez, és a székelyek hagyományosan szerves részét képezik az erdélyi magyar közösségnek. A terület gazdag történelmi múltra tekint vissza, amely magában foglalja az etnikai, kulturális és vallási sajátosságokat. A székelyek hagyományosan magyarnak tartott népcsoport. A 19. század elején, az európai nemzeti mozgalmak idején, a székelyek is részt vettek az erdélyi magyarok autonómiai törekvéseiben. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején Székelyföld is szerepet játszott a nemzeti ügyben.[4] Az első világháború után a trianoni békeszerződés eredményeként Erdély és vele együtt a Székelyföld is Románia részévé vált. Ez jelentős változásokat hozott a térség etnikai és politikai összetételében. A második világháború után a Székelyföld a kommunista rendszer részévé vált Romániában.[5] A kommunista időszak alatt az etnikai és kulturális identitás megőrzése nehézségekbe ütközött. A kommunizmus összeomlása után Romániában a Székelyföld ismét a magyar közösség kulturális és etnikai megőrzésének helyszíne lett.[6] A területen élő székelyek részt vesznek az autonómia iránti törekvésekben, de ezen kérdések körül továbbra is fennállnak viták és kihívások.[7]

Migráció meghatározása tágabb értelemben

A migránsok, vagyis vándorlók és áttelepülők kifejezést azokra az egyénekre alkalmazzák, akik elhagyják vagy elhagyták szülőhazájukat.[8] Fontos hangsúlyozni, hogy a migráns kifejezést elsősorban a határon túli elvándorlásra alkalmazzák, és semmiképpen sem vonatkozik azokra az egyénekre vagy közösségekre, akiket politikai határok elmozdítása érint, például a határon túli kisebbségben élő magyarokra. Kivándorlóknak és bevándorlóknak azokat a mun-

2 Balaton, 2022.
3 Sárányi és Szabó, 2001.
4 Györffy, 1941.
5 Bottoni, 2013.
6 Egyed, 2013.
7 Balaton et. al., 2016.
8 Horváth, 2018.

kavállalókat nevezzük, akik gazdasági okokból hagyják el szülőföldjüket.[9] Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a migrációt nem lehet végleges folyamatnak tekinteni. A térbeli mobilitás és lakóhely-változtatás kifejezés alatt azt is értjük, amikor az emberek életkörülményei átalakulnak.[10]

A migráns, kivándorló közösséget értelmezve megkülönböztethetünk több réteget. Azok, akik a klasszikus kivándorlásba tartoznak, úgy döntenek, hogy véglegesen elhagyják szülőföldjüket, és nem terveznek visszatérést, tehát relokálnak. Mások hosszú távú tervekkel indulnak el, és vannak olyan kivándorlók, akik csak rövidtávra terveznek. Néhányan jól meghatározott időszakra utaznak ki, például 3 hónaptól 6-9 hónapig, amely ebben a formátumban ingázásnak számít.[11] A migráció típusait a következőképpen lehet leírni:

1. Folyamatos migráció: Gyakran nevezik szokásos vagy állandó migrációnak, és hasonlóságot mutat a nomád életmóddal. Ebben az esetben a személyek általában az országon belül különböző, egymástól távolabb eső munkahelyeken vállalnak munkát. A munkahelyek határozzák meg, hogy hol fognak élni egy meghatározatlan ideig. Ez a migrációtípus főként a szakképzetlen bérmunkások körében jellemző.[12]

2. Befejezetlen migráció: A „befejezetlen migráció" kifejezés azt jelenti, hogy a kivándorlás, az elköltözés nem végleges, esetleg csak ideiglenes vagy rövid távú kiutazást takar.[13]

3. Cirkuláris migráció: Az elmúlt 10 évben kiemelkedett a cirkuláris migráció kifejezés, különösen a szakpolitika területén. Ugyanakkor hosszú ideig nem volt olyan, jól meghatározott értelmezése, amely mindenki számára egyértelműen kijelölte volna a cirkuláris migráció fogalmát. Gyakran összemosódott a visszavándorlás, a rövid távú vándorlás és a szezonális vándorlás fogalmaival. A szakpolitikai megközelítések sokszor szembeállítják a cirkuláris migrációt a tipikus migrációs meghatározásokkal, amelyekhez az utóbbi időben negatív jelentéstöbblet kapcsolódik. Mint már korábban említettem, a cirkuláris migráció és a migrációs mintázatok tipizálása terén több kísérlet is történt a megfelelő és érthető meghatározások kidolgozására. Agunias és Newland (2007)[14] három fő migrációs mintázatot különböztet meg, kategorizálva azokat három tevékenység alapján: a) átmeneti kivándorlások, b) tartós

9 Ludányi, 2015.
10 Varga, 1998.
11 Egedy, 2017.
12 Horváth, 2005.
13 Okólski, 2001.
14 Agunias és Newland, 2007.

kivándorlások, c) visszavándorlások. A cirkuláris migrációt olyan migrációknak tekintik, ahol legalább két határátlépés történt.[15] Ennek értelmében a cirkuláris migráció rövid időszakokon át ismétlődő vándorlást jelent.
4. Időszakos migráció: Ez a meghatározás arra utal, hogy az egyén meghatározott ideig tartózkodik külföldön. Az időszakos migráció keretében több különböző migrációs csoportot is megkülönböztethetünk, például: 4.1. Szezonális vándorlás: Idetartoznak, azok a migrációs mozgások, amelyek a mezőgazdaságban, az építőiparban, vagy a turizmushoz kapcsolódó munkakörökben való részvétellel állnak összefüggésben. 4.2. Rövid vagy hosszabb tartalmú vándorlás: Ez magában foglalja a tanulói–hallgatói, diplomáciai vagy gyógykezeléshez kapcsolódó munkákat, ahol az egyén egy meghatározott időszakon keresztül tartózkodik külföldön.[16]
5. Hosszú távú bevándorló: Ebbe a csoportba rendkívül sok személy sorolható. A hosszú távú bevándorló kifejezés azt jelenti, hogy azok az egyének, akik évek óta külföldön élnek és tartózkodnak, ugyanakkor adminisztratív szempontból még mindig Románia lakosainak számítanak,[17] tehát a romániai lakossági nyilvántartásban továbbra is szerepelnek.
Berencsi Zsuzsa a migrációval kapcsolatban két kulcsfogalmat használ: a reaktív és a proaktív migráns. A reaktív fogalom alatt azokat a személyeket érti, akik menekültek és a proaktív kifejezést az önkéntes kivándorlókra alkalmazza. A befogadó hatóságok általában nagy különbségeket tesznek, főként jogi szempontból, azok között a migránsok között, akiket köteleznek az országuk elhagyására (kiüldöznek), és azok között, akik saját akaratukból (önszántukból) hagyják el az országot.[18]

A népvándorlás kialakulásának oka és az ezzel kapcsolatos problémák meghatározása

Az elmúlt és jelenlegi időszakban egyaránt tanúi vagyunk a nagy tömegű népvándorlásnak.[19] Különösen azokban a személyekben, csoportokban és társadalmakban lehet megfigyelni a tömeges migrációt, ahol a fejlődési szint ala-

15 Ligeti, 2019.
16 Hautzinger et. al., 2014.
17 Sik, 2022.
18 Kiss és Csata, 2004.
19 Kincses, 2020.

csonyabb, különösen azokban az országokban, amelyek gazdaságilag fejlettebbek, mint például Svájc, Németország. A legtöbb kivándorló fő célja a jobb gazdasági körülmények és magasabb életszínvonal elérésének lehetősége saját és családjuk számára.[20]

A „befejezetlen migráció" kifejezés, amelyet az 1990-es években alkalmaztak, olyan rövid távú kirándulásokra utal, amelyek cirkuláris mozgást mutatnak. Ez a típusú migráció rövid időszakokra történik, és a család megélhetését célozza.[21] Az érintettek nem mindig tartják be az adott országba előírt szabályokat, beleértve a határátlépési és a tartózkodási periódusok alatti hétköznapi szabályokat is.[22] Az 1990-es években Kelet-Közép-Európában többször is megnyilvánult ez a fajta ki- és bevándorlás, de a legnagyobb kibocsátó ország viszonylag Ukrajna volt. Lengyelországban nagyjából százezres nagyságrendre becsülték azoknak a „turistáknak" az arányát, akik különféle gazdasági munkákat végeztek. Felmérések szerint Romániában, Magyarországon, Csehországban és Szlovákiában is jelen voltak az ilyen típusú migrációs jelenségek.[23] Kiss Tamás leírása alapján a romániai 2011-es népszámlálás tényállása jóval bonyolultabb volt. Bürokratikus-adminisztratív szempontból rendszertelen folyamat során a népszámlálás 19 millió feletti személyt számolt össze Romániában, akik az országon belül tartózkodtak. A román kormány döntése alapján ezeket az adatokat kiegészítették olyan információkkal, amelyeket a lakosság nyilvántartásából származtattak. A lakosság nyilvántartásában az adóügyi, nyugdíjpénztár, egészségügyi pénztár, munkaügy, oktatási minisztérium, valamint a szociális támogatások résztvevői szerepeltek. Ezek a személyek összlétszáma meghaladta az 1,2 milliót. Ugyanakkor több forrás is kritikát fogalmazott meg a becslés pontosságával kapcsolatban.[24]

Az 1956-tól 2011-ig terjedő időszakban végzett romániai népszámlálások adataiból próbálták megbecsülni a magyar népesség alakulását, azaz növekedését és csökkenését. Az 1. táblázatban látható, hogy a népesség száma rekonstruálható a 60-as évek közepétől. Kiss Tamás elemzése szerint megfigyelhető, hogy „a magyar népesség 1982-ig növekedett, és becsléseik szerint 1 millió 732 ezer főnél tetőzött."[25] Az egyik jól látható tényező, ami befolyásolta ezt a folya-

20 Ludányi, 2015; Koltai et. al., 2020.
21 Beretka, 2018.
22 Okólski, 2001; Gödri, 2010.
23 Bedzir, 2001; Gödri, 2010.
24 Kiss, 2007; Kovács, 2018.
25 Kiss, 2007:149.

Év	Erdély		Románia	
	fő	%	fő	%
1956	1 558 254	25,1	1 587 657	9,1
1966	1 597 483	23,8	1 619 592	8,5
1977	1 691 048	22,5	1 713 928	7,9
1992	1 603 923	20,8	1 624 959	7,1
2002	1 415 718	19,6	1 431 807	6,6
2011	1 268 244	18,9	1 279 201	6,4

1. táblázat: A magyarok száma és aránya Erdélyben és Romániában a második világháború utáni népszámlálások szerint[26]

Megye	Teljes népesség	Magyarok létszáma	Magyarok lakosság-aránya (%)	Városi lakosság a megyében (%)	Magyar városi lakosság a megyében (%)
Fehér	413 919	24 765	6	55,2	54
Arad	487 617	61 011	12,5	52,3	60
Bihar	638 863	181 703	28,4	48,9	59
Beszterce-Naszód	326 820	21 098	6,5	37,3	40
Brassó	643 261	63 558	9,9	76,2	71
Krassó-Szörény	376 347	7 876	2,1	56	87
Kolozs	736 301	146 186	19,9	67,4	70
Kovászna	233 256	175 502	75,2	52,7	51
Hargita	348 335	295 104	84,7	45,7	45
Hunyad	547 950	33 849	6,2	75	95
Máramaros	540 099	54 902	10,2	52,9	54
Maros	610 053	252 651	41,4	51	50
Szatmár	400 789	140 392	35,0	46,3	51
Szilágy	266 797	63 151	23,7	40,1	40
Szeben	452 873	119 309	4,3	67,9	84
Temes	700 033	62 866	9	60,7	70
Erdély összesen	**7 723 313**	**1 603 923**	**20,8**	**57,3**	**62,7**

2. táblázat: Az erdélyi magyarság létszáma megyénként[27]

26 Kiss, 2007: 148.
27 Veres, 2002: 6.

matot, az a születésszámok csökkenése és az elvándorlás volt.[28] Ezzel kapcsolatosan rákerestem azokra az adatokra, ahol az erdélyi magyarság létszámot írják le megyénkénti felbontásban, lásd a 2. táblázatban.

A 2. táblázatból kiderül, hogy azokban a megyékben, ahol magyarok is élnek (kivéve Brassó megyét), a lakosság aránya hasonló vagy egyes esetekben nagyobb a városlakók arányához képest. Román nemzetiségű személyek esetében sokkal magasabb arányokról beszélhetünk az alábbi városokban és megyékben: Arad, Bihar, Krassó-Szörény, Hunyad, Szeben és Temes megye. Ennek oka valószínűleg az, hogy a falvakban a termékenység aránya jelentősen magasabb, mint a városokban.[29] A kivándorló társadalmon belül a magyarok a 90-es években a történések ellenére is kiemelkedően magas arányban voltak jelen. A népmozgalmi eredmények alapján 1992 és 2002 között Románia migrációs vesztesége 825 233 fő volt, ami -3,6 ezrelékes évi átlagos kivándorlási egyenlegnek felel meg. A népmozgalmi adatok és a nemzetiségváltás egyenleg alapján azt mondhatjuk, hogy magyar vonatkozásban a migrációs veszteség éves átlagban -110 ezer fő volt, azaz -6,6 ezrelékes migrációs egyenleggel számolhatunk. Kiss Tamás és Barna Gergő ezekből az adatokból azt a következtetést vonták le, hogy „durván számolva a migrációs veszteség 13 százaléka esett 1992-ben a népesség 7,2 százalékát kitevő magyar népességre."[30]

Székelyföldi mozgalom, avagy hova vándorolnak el az erdélyi magyarok

A székelység kivándorlását a modern korban nagyon nehéz pontos számokkal meghatározni. Az 1880 és 1913 között Székelyföldről mintegy 50–60 ezer személy hagyta el a területet a modern kori kivándorlás keretében. Ez az időszak az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó évtizedeitől egészen az első világháborúig terjed. A számokból kiderül, hogy a székely kivándorlás a 19. és 20. század fordulóján igen jelentős volt. Ez a kivándorlási hullám különböző tényezők eredményeként következett be, beleértve a gazdasági nehézségeket, a társadalmi és politikai változásokat, valamint az etnikai és kulturális feszültségeket is.[31]

28 Kiss, 2007.
29 Veres, 2002; Demeter, 2014.
30 Kiss és Barna, 2012: 59.
31 Balaton et. al., 2016.

	Népesség-szám 2002	Népesség-szám 2011	Migrációs egyenleg		
			Szám	Éves átlag (‰)	A 2002-es népesség %-ában
Székelyföld	616 256	577 189	-35 774	-6,2	-5,8%
Partium	1 215 542	1 096 726	-91 069	-8,2	-7,5%
Közép-Erdély	1 216 021	1 124 791	-69 318	-6,2	-5,7%
Észak-Erdély	821 767	739 151	-81 959	-10,9	-10,0%
Dél-Erdély	1 879 211	1 604 911	-248 533	-14,9	-13,2%
Bánság	1 472 936	1 325 620	-95 253	-7,1	-6,5%
Munténia	9 773 336	8 582 252	-910 614	-10,3	-9,3%
Moldva	4 681 555	3 979 060	-692 976	-16,7	-14,8%
Románia	21 676 624	19 029 700	-2 225 495	-11,4	-10,3%

3. táblázat: Migrációs egyenleg Románia régióiban[32]

A 3. táblázatban látható adatok szerint a 2011-es népszámlálás eredményei alapján Romániában éves átlagban 2,22 milliós vándormozgalmi veszteséget mutatnak ki, ami -11,4 ezrelékes éves veszteségnek felel meg. Ezek az adatok azt mutatják, hogy az ország népessége általánosságban kevesebb lett az elvándorlás miatt. Dél-Erdély, Bánság és a moldvai régiók a leginkább érintettek az elvándorlás szempontjából. Emellett a magyar lakta települések, mint például Székelyföld, Partium és Közép-Erdély is érzékelhető veszteségeket mutattak. Ezek az adatok tükrözik azokat a demográfiai és gazdasági kihívásokat, amelyek az elvándorlásból erednek, és az érintett régiókban jelentős hatással lehetnek a társadalomra és a gazdaságra. Az ilyen jellegű folyamatok általában a munkalehetőségek, az oktatási és egészségügyi infrastruktúra, valamint az életminőség kérdéseivel kapcsolatosak.[33] Horváth István és más kutatók munkái segítenek megérteni ezeket a történelmi és társadalmi kontextusokat, amelyek hozzájárultak az erdélyi kivándorlás jelenségéhez a 20. században.[34]

A székelyföldi magyarok a 90-es években leginkább csak a szomszédos országokba vándoroltak el, viszont napjainkban ez megváltozott. Most már

32 Kiss és Barna, 2012: 59.

33 Kiss és Barna, 2012.

34 Horváth, 2002; Varga, 1998.

a határok szabadon átjárhatóak, ezért is tudják választani az emberek a távolabbi országokat is, például Svájcot, Németországot, Dániát, Franciaországot. A kivándorlásuk oka leginkább a jobb anyagi helyzet megteremtése volt.[35]

Kutatásmódszertan

Az eddigi kutatások arra fókuszáltak, hogy meghatározzák, milyen tényezők tudják befolyásolni a populáció mozgását. Különös figyelmet fordítottak arra, hogy mely területek vonzzák magukhoz a bevándorlókat, és milyen dinamikával zajlik a migráció. Emellett vizsgálták a migráció transznacionális diaszpóra formájában történő jelenlétét. A saját kutatásomban Székelyföld lakosságával kapcsolatosan próbálom megválaszolni ezeket a kérdéseket. A korábbi elméleti áttekintésből is látható, hogy a kivándorlást és annak folyamatát éveken keresztül különböző szempontok szerint vizsgálták és elemezték.

Ebben a dolgozatban kutatási szempontból a szociológiai megközelítésre összpontosítottam. A kutatás elkészítése során kvalitatív kutatási módszert alkalmaztam, konkrétan életútinterjúkat készítettem a migrációs téma mélyebb megértése érdekében. Ebben a fejezetben fokuszálva bemutatom az adatfelvétel részleteit, kifejtve a kutatási módszerek mozzanatait, a mintapopuláció méretét és jellemzőit, valamint a lekérdezések során felmerült kihívásokat és a kutatás során tapasztalt korlátokat.

E kutatás előtt egy nagyobb ívű kvantitatív kutatás történt, amelyet online formában folytattam le.[36] Ezen a kérdőív eredményei alapján fogalmaztam meg egy interjúvezetőt, amelynek segítségével életút-interjúkat tudtam készíteni olyan személyekkel, akik elköltöztek szülőföldjükről.

Az interjúk készítése 2023. június közepétől 2023. november végéig tartott. Összesen 20 interjút készítettem, és az anyag reprezentatívnak tekinthető, mégpedig tematikus reprezentativitás áll fenn. Az interjúk fele személyesen, a másik része online formában zajlott. Azért volt szükséges az online interjúk alkalmazása, mert voltak olyan személyek, akik külföldön tartózkodnak hosszabb ideig, valamint végleg kiköltöztek a családjukkal, és nem volt lehetséges a személyes interjú kivitelezése. A megkérdezettek megkeresésének folyamata kategorizálással kezdődött. Először meghatároztam két csoportot aszerint,

35 Balaton et. al., 2016; Németh, 2019.

36 Szopos, 2020.

hogy kik azok a személyek, akik Székelyföldön laktak és a kivándorlás mellett döntöttek, valamint a kivándorlás előtt szakdiplomát kaptak. A második csoportba azok a személyek kerültek, akik Székelyföldön laktak és ők is a kivándorlás mellett döntöttek, de a kivándorlás előtt nem rendelkeztek szakdiplomával. E két csoport meghatározása után hólabda-módszerrel kaptam meg a személyeket és elérhetőségeiket. A személyek megkeresése, a kapcsolatfelvétel és az időpontok egyeztetése több mint egy hónapot vett igénybe.

A mélyinterjú segítségével mélyebb betekintést nyerünk a kivándorolt személyek otthoni életébe, feltárjuk a döntéseiket meghatározó tényezőket, megvizsgáljuk a kivándorlás fő okait és információkat szerzünk a külföldi munkaerőpiacról. Végül kiderül, hogy ezeknek az egyéneknek milyen terveik vannak a jövőre nézve.

Adatok ismertetése

A megkérdezettek mindegyike, azaz mind a 20 személy Hargita megyében született és élt. Ebből a szempontban nincs jelentős szórás, azaz szinte teljes az azonosság. Életkorukat tekintve a 21 és 45 év közötti korosztályba tartoznak. Mint korábban említettem, a kutatásban részt vevő személyek kiválasztását két szempont alapján végeztem. Az első csoportba azokat a személyeket vontam be, akik rendelkeznek egyetemi vagy szakdiplomával és jelenleg külföldön dolgoznak, a második csoportba pedig azok a személyek kerültek, akik szakképzetlen munkásokként kezdték pályafutásukat itthon, és jelenleg külföldön dolgoznak. A kiválasztás során fő szempontom az volt, hogy a résztvevők Hargita megyéből származzanak, a második fontos kritérium pedig a végzettség volt. Az arányok elosztásánál az volt a célom, hogy a két csoport tagjai közel azonos létszámúak legyenek. Ennek a megoszlásnak kiemelt jelentőséget tulajdonítottam. Tehát elmondható, hogy az interjúalanyok közül 10 személy rendelkezik egyetemi vagy szakdiplomával, míg a másik 10 személy szakképzetlenként dolgozik. A megkérdezettek közel háromnegyedének van családja, ezen belül egyharmadának a családja jelenleg is Székelyföldön tartózkodik. A megkérdezetteknél jelentős szórás figyelhető meg a célországokat illetően. Különböző országokban találtak munkalehetőségeket, a legtöbben Németországban, ezt követte Svájc, majd Dánia, Franciaország és Anglia. Az interjúk során kiderült, hogy a megkérdezettek közül 4-en mezőgazdaságban és állattenyésztésben, 5-en gyári munkakörben, 1 gyógyszertárban, 2-en az egészség-

ügyben, 3-an építkezéseken, 2-en szakácsként, 2-en takarítóként és 1 óvónőként dolgozik. Az egyetemi vagy szakdiplomával rendelkező személyek közül 13 nem a tanult szakmájában talált munkahelyet a külföldi munkavállalás során. A válaszadók többsége leginkább 2017-től tartózkodik külföldön, és általában csak rövid időre tér vissza látogatás céljából. Fontos hangsúlyozni, hogy ezek az életútinterjúk csupán illusztratívak, és nem tekinthetők reprezentatívnak a teljes kivándorolt személyek számát illetően.

Az anonimitás megőrzése érdekében csak a megkérdezettek munkakörének és életkorának általános jellemzőit fogom közölni.

Empirikus elemzés

A migráció nem befejeződött esemény, hanem jelenleg is folyamatosan zajlik. A migrációs és emigrációs szempontok terén az évek során kisebb-nagyobb változások történtek.

Iskolai tapasztalatok

Az interjúalanyok iskolai tapasztalataikkal kapcsolatban eltérő véleményeket fogalmaztak meg. Voltak, akik szerint a középiskolai és egyetemi oktatásnak köszönhetően könnyebb számukra a külföldi munkavégzés, mivel az itthoni oktatás során megszerzett tudásalap segített az alkalmazkodásban:

„Rengeteget tanultam, fejlődtem az elméleti részén és a gyakorlaton is." (férfi, 25 éves, szakács)

„– Milyen tapasztalataid vannak az iskolai éveiddel kapcsolatosan? Nehéz volt ezt az iskolát elvégezni?
– Nem, az iskola nem volt nehéz, viszont Csík területén a gyakorlati képzés elég gyenge, tehát iskolán belül.
– Külföldön úgy gondolod, hogy jobb?
– Így van, sokkal jobb. Tehát maga a gyakorlati része az Csíkban is jó, mert kiosztanak egységekbe, aki akar, az tud tanulni, viszont itt (Németországban) teljesen más a képzés. Dolgoztam olyanokkal, akik ugyanezt idekint, Németországban tanulták, de teljesen más színvonalú." (férfi, 26 éves, szakács)

Azonban a többség azt tapasztalta, hogy az itthoni iskolákban szerzett tudását alig, vagy egyáltalán nem tudta kamatoztatni külföldön. Ez a tudás nem segítette őket tovább a külföldi életükben, és úgy érzik, hogy az iskolák nem teremtettek kapcsolatot a munkaerőpiaccal. Jelentős részük nem is azon a területen dolgozik külföldön, amelyet itthon tanult.

> *„A turizmus szakot szerettem, pozitívan gondolok vissza azokra az évekre, viszont hiányoltam azt, hogy kevés gyakorlati rész valósult meg benne. Jelen pillanatban nem ebben a szakmában dolgozom." (nő, 24 éves, takarító)*

Az idősebb generációnál kulcsfontosságú, hogy az iskolai tapasztalatok és tanulmányok nem segítették őket előre, mivel az általuk tanult szakmák és munkakörök az idők során eltűntek a munkaerőpiacról, különböző okok miatt.

Az interjúra került 20 főből mindössze 7 személy dolgozik külföldön a tanult szakmája területén. Az egyik résztvevő mindössze 8 hónapig dolgozott otthon (Székelyföldön) a szakmájában, majd később a párjával közösen úgy döntöttek, hogy meghatározatlan időre külföldre költöznek, és ott vállalnak munkát:

> *„A líceumot is Csíkszeredában végeztem, utána a gyógyszerész-asszisztensi posztlíceumot végeztem el. Dolgoztam 8 hónapot a szakmában. Külföldre 2015 nyarán voltam először, majd 2017 januárjától 2019 májusáig éltem külföldön a párommal." (nő, 31 éves, gyári munkás)*

Külföldre való kiutazás és tájékozódás, valamint információforrások

A külföldre történő kiutazás különböző típusait az alábbiak szerint csoportosíthatjuk. Két jól elkülöníthető típusról beszélhetünk ebben az esetben: 1. Alkalmi munka után hosszabb távú kinntartózkodás: Ez a típus azokat a személyeket foglalja magában, akik eredetileg csak alkalmi munkavállalásra utaztak külföldre, azonban a gyakori kiutazások eredményeként hosszabb távra tervezik a külföldi tartózkodásukat. 2. Célirányos letelepedés több kiutazás után: Ebben a kategóriában azokat a személyeket említhetjük, akik több kiutazási alkalom után szándékosan tervezik a letelepedésüket külföldön. Ők már előre megtervezik, hogy hosszú távra külföldre költöznek, függetlenül az esetleges változásoktól. Ezeken túlmenően olyan esetek is előfordulnak, ahol

a kiutazás folyamata hosszú és szerves fejlődés része, és az érintetteknek esetleg nincs pontos információjuk arról, mikor váltak végleges külföldi lakosokká. Másik kategóriát alkothatnak azok, akik külföldre tanulni mentek, és ott-tartózkodásuk alatt döntötték el, hogy nem térnek vissza a szülőföldjükre. A megkérdezettek körében a külföldre való kiutazás és munkavállalás leginkább tudatos döntés volt. Az érintettek többsége munkaközvetítő irodákon keresztül értesült az adott munkahelyi lehetőségekről. Emellett előfordult olyan személy is, aki családtagok vagy barátok által szerzett információkat a külföldi munkalehetőségekről:

„Munkaközvetítő irodán keresztül értesültem erről az állásról, a párom kísért el az interjúra, akkor még nem igazán mertem egyedül beszélni németül, kellett a bátorítás." (nő, 30 éves, gyári csoportvezető)

„Egy ismerős ajánlotta ezt a munkahelyet és hát itt külföldön minden lehetőséget meg kell fogni,….." (férfi, 25 éves, építkezés)

Egy résztvevő azt nyilatkozta, hogy ő nem számított arra, hogy majd külföldön fog dolgozni. Itthon végezte el az egyetemet, és eredetileg az volt a szándéka, hogy itthon, a családja közelében találjon munkát. Azonban az életben bekövetkező váratlan események közé sorolta ezt a külföldi munkalehetőséget, amely váratlan fordulatot hozott az életében.

„Sosem álmodoztam arról, hogy külföldre költözzek, mégis ez lett a vége. Nem föltétlenül a munka miatt vagy pénz miatt jöttem. Úgy kb. 5 éve megismerkedtem a párommal és nem akartam távkapcsolatot, így én is ideköltöztem. Mindenképp szeretnénk hazamenni, nem tervezzük itt leélni az életünket, sőt minél hamarabb szeretnénk hazamenni. Különben szeretünk itt élni, de hiányzik a családunk, már nem elsődleges szempont a pénz." (nő, 30 éves, gyári csoportvezető)

Az emberek nem maguknak írják a sorsukat, viszont az eseményeket nagyon tudják befolyásolni. Ahogyan az interjúk során is elhangzott, és az ismerőseink körében is, bár kisebb arányban, de észrevehető, hogy vannak olyan személyek, akik véletlenszerűen döntenek a kiutazás mellett. Gyakran a család és a párkapcsolat miatt hoznak ilyen döntést, mivel nem szeretnének távkapcsolatban élni, különösen, ha közös gyermekük van. Ugyanakkor a kiutazásukat általában rövidtávú szempontból tervezik, hosszú távú céljaik nélkül.

A kiutazás fő indoka és a visszaköltözéssel kapcsolatos tervek

A többség esetében a külföldi munkavállalás döntése nem elsősorban azért született meg, mert szenvedélyesen vágytak egy másik országban való munkavégzésre, hanem inkább azért, mert az itthoni bérek nem tették lehetővé azoknak a terveknek a gyors megvalósítását, amelyeket az emberek az alapvető szükségleteik közé sorolnak. A bérek mellett a vonzó szempontok közé tartozott az is, hogy ha az egyik fél hosszabb távon külföldön dolgozik, akkor a párja is hajlandó ugyanezt tenni. Fontos megjegyezni, hogy ezek a szokások és gondolkodásmódok nemzetiségenként és országonként változnak. Az előző „Emigrációban és diaszpórában élő erdélyi magyarok szocio-gazdasági helyzetének felmérése" című tanulmányomban olvasható kvantitatív adatok azt mutatják, hogy bár sokan vágynak vissza, mégis a legtöbben addig tervezik külföldön tartózkodásukat, amíg elegendő pénzt tudnak keresni a tervezett szükségleteik kielégítéséhez. Az egyetemi végzettséggel rendelkezők körében gyakran a tapasztalatgyűjtés, személyes fejlődés és tanulás motiválja a külföldre utazást.

„– Miért pont a külföldi életformát választotta?
– Jó lehetőséget kaptam.
– Mi vonzotta leginkább Önt külföldre?
– Kihívás, tapasztalatszerzés, tanulás, kirándulás." (férfi, 27 éves, mezőgazdaság)

Ezek a személyek a pénzt másodlagosnak tartják, mert elsődlegesen a tanulás, utazás és ismeretszerzés motiválja őket. Érdemes megjegyezni, hogy ezek a válaszadók még a 20-as éveik elején járnak.

Külföldi munkahelyekkel kapcsolatos tapasztalatok

A munkaerőpiacra való belépés számos esetben kihívást jelentett, főként az idegen nyelv ismeretének hiányosságai miatt. A gyenge nyelvtudás miatt előfordult, hogy átverték őket vagy kihasználták a munkaadók, esetleg a munkaszerződések olyan feltételeket tartalmaztak, amelyek nem voltak előnyösek mindkét fél számára.

„Svájcban élek. Svájcban van a munkahelyem is. Sajtgyárban vagyok csoportvezető. Elég nehezen találtam munkát az elején. A nyelvi problémák és a papírok megszerzése sem könnyített a helyzeten, úgyhogy amikor találkoztam ezzel az álláslehetőséggel, nem volt kérdés, hogy akarom-e. Nehéz volt mindent megtanulni, beilleszkedni, viszont nagyon sok mindent tanultam saját magamról is. Többek közt azt, hogy egy ember nagyon sok mindent kibír, ha van elegendő motivációja és kitartása. Nem volt könnyű, viszont nagyon hamar tanultam, ezért pár hónap után elő is léptettek. Elismerésnek éreztem és ez még inkább motivált." (nő, 30 éves, gyári csoportvezető)

A kivándorolt személyek számára további nehézséget okozott a különböző szokások, eltérő kultúrák és viselkedésmódok, valamint a különböző munkamorál és gondolkodásmódok közötti különbségek. A külföldön dolgozók többsége főként gyári és mezőgazdasági munkakörökben talál foglalkozást, ahol gyakran különböző nemzetiségű emberek dolgoznak együtt, akik számos szempontból eltérnek egymástól.

A kivándorlókat elsősorban családjuk támogatta, mivel minden családtag azt szerette volna, hogy a szeretteik a lehető legjobban boldoguljanak, még akkor is, ha ez azt jelentette, hogy hosszabb ideig távol kell lenniük egymástól:

„A családom mindenben támogat, ők azt szeretnék, hogy nekem jó legyen." (férfi, 25 éves, egészségügyben dolgozó)

A munkatársak mindenhol egyhangúan kedvesek és befogadóak voltak. Az új alkalmazottaknak igyekeztek segítőkészek lenni, még akkor is, ha az elején nem beszéltek közös nyelvet. A különböző nemzetiségek tagjai egymásnak segítettek, mivel mindenki más-más kultúrából érkezett, és fontos volt, hogy mindenki jól érezze magát a munkahelyén.

„Sok munkatársam van, van közöttük albán, lengyel, thaiföldi és kubai is, viszont az utóbbi időben egyre több lett a magyar. Amikor én a céghez kerültem, még csak négyen voltunk, ma már legalább húszan vagyunk. Van svájci, német és osztrák munkatársunk is, ők többnyire felsőbb pozíciókat töltenek be. Mindenki németül beszél egymással, de vannak olyan albánok, akik nem beszélnek németül, csak olaszul, így aki tud olaszul, az olaszul beszél velük." (nő, 28 éves, gyári munkás)

Az adott országban vendégmunkásként kezdték a külföldi életüket, és azóta is ebben a státuszban élnek ott, így sok év elteltével sem tudnak nagyon változ-

tatni a helyzetükön. Az idő múlásával az ott dolgozók megtanulták egymás között a közös nyelvet, elsősorban azért, hogy hatékonyan tudjanak kommunikálni és segíteni egymást. A tapasztalataik alapján ráébredtek, mennyire fontos a hatékony kommunikáció és a nyelvismeret az ilyen helyzetekben.

> *„Nagyon sok nemzetiségű kollégám van, de egy idő elteltével közös nyelvet beszélünk, a németet. Pozitívan álltak hozzám az első napomtól fogva, segítőkészek voltak." (nő, 24 éves, takarító)*

Ahogyan szokták mondani, minden kezdet nehéz, és ebben az esetben is megmutatkozott ennek a mondásnak a jelentősége. Nem könnyű új munkahelyeket keresni, különösen akkor, ha az adott országban használt nyelvet sem beszélik. Az összes megkérdezett azt mondta, hogy a legfőbb szempont, ami miatt elutasították az állásjelentkezésüket, az a hiányos nyelvtudás volt.

> *„Az egyetem elvégzése után három (hírszerkesztő, irodai asszisztens) munkahelyre jelentkeztem, ahová interjúra is és vizsgázni is voltam. Egyik munkahelyre sem feleltem meg, vagy tapasztalat hiány miatt nem vettek fel, vagy csak egyszerűen hazaküldtek, hogy majd jelentkeznek. Jelentkeztem más állásokra is, de oda nem is hívtak vissza." (nő, 31 éves, takarítónő)*

Azonban, ha a nyelvtudás megfelelő volt, akkor is előfordult, hogy nem alkalmazták az illetőt, mert hiányzott a szükséges munkatapasztalat. Ezeket a nehézségeket és elutasításokat Romániában is megfigyelhetjük. Itthon is, ha valakinek nincs több éves munkatapasztalata, akkor kevesebb az esély arra, hogy alkalmazzák.

Összefoglaló

A kutatás célja az volt, hogy személyesebb történeteken keresztül mélyebb betekintést nyerjek azon székely emberek életébe, akik az itthoni életüket feladva külföldre utaztak a jobb megélhetés reményében. A kutatás fókuszában az állt, hogy a résztvevők iskolás éveiktől napjainkig terjedő életszakaszában feltárjam és elemezzem a különböző élethelyzeteiket. Célom az volt, hogy megérthessem és ismertessem, milyen mértékben befolyásolta az iskolás időszakuk a későbbi döntéseiket, különösen a munkavállalás terén.

Az emberek többségének véleménye szerint a kivándorlás okaiban a gazdasági lehetőségek és a munkavállalás terén tapasztalt hiányosságok játszanak kulcsfontosságú szerepet. Ezen felül a kivándorlók jelentős része hosszabb távú terveket készített külföldi tartózkodására vonatkozóan. A kvantitatív kutatás eredményeinek alapján a jelenlegi kutatásom, mely mélyinterjúk segítségével kíván további mélységet és kontextust adni, azon célt szolgálja, hogy az előző kutatás számai mögötti személyes történeteket feltárja és megmagyarázza. Az előző kutatásomat egy online kérdőívvel végeztem, amelyet közel 350 résztvevő töltött ki különböző régiókból. A kérdőíves felmérés legfőbb eredményeiből azt a következtetést lehetett levonni, hogy az a közösség, amely az erdélyi emigrációban és diaszpórában él, elsősorban azért hagyja el a szülőföldjét, hogy munkát vállaljon más országokban. A kivándorolt személyek túlnyomó többsége rövid távú (1–5 év) kiköltözést választ. Ezeknek az egyéneknek jelentősen magasabb a bérigényük a romániai átlagjövedelemhez viszonyítva. A kérőívekre kapott összesített eredmények azt mutatják, hogy a kivándorlás jelentős hatással van a romániai munkaerőhiányra. A más országokba való átköltözés következtében az itthoni szervezetek egyre nehezebben tudják megtartani saját betanított alkalmazottaikat.

Az interjúk alapján azt mondhatjuk, hogy azok közül, akik külföldi munkavállalás mellett döntöttek, csak kevesebb százalékban sikerült elhelyezkedniük tanult szakmájukban. Az elsődleges akadály a hiányos nyelvismeret, amely megnehezíti a szakmai területen történő elhelyezkedést. A kivándorolt személyeknek több mint fele mezőgazdaságban, állattenyésztésben, takarítási szakmákban és gyárakban talál munkát. A szellemi munkakörökben való elhelyezkedés kisebb arányban fordul elő. Az idősebb generációk, már a 20-as éveik végén vagy az e felettiek, gyakran anyagi okokból választják a külföldi munkavállalást, hogy jobb anyagi háttért tudjanak biztosítani maguk és a családjuk számára. A fiatalabb generációk esetében, akik még iskolások vagy frissen végzettek, inkább a kalandvágy, tapasztalatszerzés és a világ felfedezése motiválja a döntést, abban a bérek kisebb szerepet játszanak.

Irodalomjegyzék

Agunias, Dovelyn Rannveig – Newland, Kathleen (2007): Circular Migration and Development: Trends, Policy Routes, and Ways Forward. Policy Brief. Migration Policy Insitute.

Balaton Petra – Bárdi Nándor – Csikány Tamás – Nagy József – Novák Zoltán – Oláh Sándor – Pakot Levente – Pál Judit – Tóth-Bartos András (2016): Székelyföld története. III. Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont (MTA BTK, Budapest), Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME, Kolozsvár), Haáz Rezső Múzeum (HRM, Székelyudvarhely), Székelyudvarhely.

Balaton Petra (2002): A székely akció. In: A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. II. Székelyföld Konferencia. Székelyföld 2000 Munkacsoport, Csíkszereda, pp. 327–342.

Bedzir Vaszil (2001): Migration from Ukraine to Central and Eastern Europe. C. Wallace–D. Stola (eds.): Patterns of Migration in Central Europe. Palgrave, pp. 277–292.

Beretka Katinka – Ferenc Viktória – Kovács Eszter – Tóth-Batizán Emese Emőke (2018): Magasan képzett határon túli és diaszpóra magyarok migrációs útjai. Regio, 4. sz., pp. 180–218.

Bottoni Stefano (2013): National Projects, Regional Identities, Everyday Compromises. Szeklerland in Greater Romania (1919–1940). *Hungarian Historical Review,* vol. 2., issue 3, pp. 477–511.

Demeter Csanád (2014): Rurbanizáció. Területfejlesztési és modernizációs politika a Székelyföld elmaradott régióiban 1968–1989. Csíkszereda.

Egedy Tamás (2017): A külföldre ingázás statisztikai, demográfiai és területi jellemzői Magyarországon. Területi Statisztika, 57 évf., 4. sz., pp. 385–405. DOI: 10.15196/TS570403.

Egyed Ákos (2013): A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1989-ig. Csíkszereda.

Gerő Márton – Sik Endre (2020): The Moral Panic Button (2020). In: Godziak, E. M. – Main, I. – Suter, B. (eds.): Europe and the Refugee Response. Routledge, London, pp. 39–58.

Gödri Irén (2010): Migráció a kapcsolatok hálójában – A kapcsolati tőke és a kapcsolathálók jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban. KSH Népességtudományi Kutató Intézet, Budapest.

Györffy György (1941): *A székelyek eredete és településük története. Erdély és népei.* Budapest, pp. 39–86.

Hautzinger Zoltán – Hegedüs Judit – Klenner Zoltán (2014): *A migráció elmélete.* Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendésztudományi Kar, Budapest.

Horváth István (2002): A migráció hatása a népesség előszámítására. *Magyar Kisebbség,* 4. sz., pp. 24–35.

Horváth István (2005): *Erdély és Magyarország közötti migrációs folyamatok.* Scientia Kiadó, Kolozsvár.

Horváth István (2018): Globalizáció és nemzetépítési törekvések szorításában. *Korunk,* 29. évf., 4. sz., pp. 3–16.

Kincses Áron (2020): *A nemzetközi vándorlás területi hálózatai a Kárpát-medencében, 2011–2017.* (Műhelytanulmányok, 12.) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Kiss Tamás – Barna Gergő (2012): *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében.* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.

Kiss Tamás – Csata Zsombor (2004): Migrációs-potenciál vizsgálatok Erdélyben. In: Kiss T. (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben.* Kolozsvár, pp. 91–125.

Kiss Tamás (2007): Demográfiai modellek és a migráció. Az erdélyi magyarok vándormozgalma a XX. század utolsó negyedében. *Regio,* 4. sz., pp. 160–189.

Koltai Júlia – Sik Endre – Simonovits Bori (2020): Network capital and migration potential. *International Journal of Sociology.* DOI: 10.1080/00207659.2020.1726110.

Kovács Eszter (2018): Klasszikus és kelet-európai diaszpórapolitikák. *Regio,* 3. sz., pp. 155–234.

Ligeti Anna Sára (2019): Cirkuláris migráció Magyarországon. *Statisztikai Szemle,* 97. évf., 4. sz., pp. 327–346. DOI: 10.20311/stat2019.4.hu0327.

Ludányi András (2015): Szétszórtsági magyar sors: múlt, jelen, jövő. *Kisebbségkutatás,* 24. évf., 2. sz., pp. 113–120.

Németh Brigitta – Lőrincz László (2019): Hálózati hatások a belföldi migrációban. *Szociológiai Szemle,* 29. évf., 1. sz., pp. 117–145.

Okólski, Marek (2001): Incomplete Migration: a New Form of Mobility in Central and Eastern Europe. The Case of Polish and Ukrainian Migrants. In: C. Wallace – D. Stola (eds.): *Patterns of Migration in Central Europe.* Palgrave, pp. 105–128.

Sarány István – Szabó Katalin (2001): *Megyecsinálók. Hargita megye keletkezése.* Státus Kiadó, Csíkszereda.

Sik Endre (2022): *A migráció szociológiája 3.0.* (Szociológiai Tudástér, 9.) Debreceni Egyetemi Kiadó.

Szopos Edina-Cecília (2020): Erdélyi magyarok a nagyvilágban. Egy szociogazdasági felmérés elsődleges adatai. *ELTE MÁSZ Annales: Az ELTE Márton Áron Szakkollégium Évkönyve II.*, pp. 247–262.

Varga E. Árpád (1998): *Fejezetek Erdély népesedéstörténetéből*. Püski Könyvkiadó, Budapest.

Veres Valér (2002): A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a 20. század utolsó negyedében. *Korunk,* 13. évf., 2. sz., pp. 4–18.

Papp Edina

Vulnerábilis nárcizmus és kodependencia az érzelmi szükségletek tükrében[1]

1 Elméleti háttér

1.1 A nárcizmus

1.1.1 Az egészséges nárcizmustól a klinikai nárcizmusig

Napjaink értelmezése szerint az egészség és a betegség egy dimenzió két végpontján helyezhető el. A dimenzionalitás a nárcizmus esetén is alkalmazható, így a következő fejezetben bemutatásra kerül az egészséges, a szubklinikai és a klinikai nárcizmus. Az egészséges nárcizmus ismertetésekor meg kell említenünk Solan (2015) szemléletét, miszerint a nárcizmus egyfajta érzelmi immunrendszer. A rendszer alapfeltétele a magas önértékelés és a mély önismeret. Ez lehetővé teszi, hogy az egészséges nárcisztikus személy megküzdjön a sikerért, miközben mások teljesítményét is képes elismerni. Megjelenhet a hatalom iránti vágy (például vezető szerep megszerzése), de azt nem követeli méltatlanul. Képes megvalósítani céljait, miközben nem sérülnek a társas kapcsolatai (Nagy és Bandi, 2021). Növeli a személyes cselekvőképesség érzését, ami hozzájárul az egészséges önbecsüléshez és a jólléthez (Oldham és Morris, 2012), továbbá segíti az interperszonális kapcsolatokban való érvényesülést (Brown és Zeigler-Hill, 2004). A nárcizmus ezen formája támogatja a versengést és csökkenti az elkerülést (Wallace és mtsai., 2009). Ezek az egyének ambiciózusok és sikeresek (Campbell, 2001; Kohut, 1977). Néhány eredmény azt sugallja, hogy hajlamosak fenntartani a pozitív illúziókat önmagukról, a

1 Témavezető: Dr. Nagy László PhD egyetemi adjunktus, PTE Személyiség- és Egészségpszichológiai Tanszék.

kedvező énképnek ellentmondó információkat pedig szelektálják (Farwell és Wohlwend-Lloyd, 1998; Morf és Rhodewalt. 2001).

A szubklinikai nárcizmus esetén mind adaptív, mind maladaptív jellemvonások megjelennek. A maladaptív működések a szociális helyzetekben való nem megfelelő alkalmazkodásban fejeződnek ki. Szubklinikai nárcizmus esetén megjelennek nárcisztikus személyiségzavarszerű tünetek, de nem érik el a diagnosztikai szintet. Például, ha tetten érhető az empátia hiánya, az még nem károsítja tartósan a normális társas kapcsolatokat. A személy pozitív tulajdonságai még elegendőnek bizonyulnak ahhoz, hogy ellensúlyozni tudják a viselkedésből adódó nehézségeket. Előfordulhat, hogy a saját magatartását eltérőnek, illetve kevésbé problémásnak ítéli meg, mint a környezetében élők. Már az első jeleknél is megfontolandó a pszichoterápiás beavatkozás (Nagy és Bandi, 2021; Miller és Campbell, 2010).

A klinikai vagy patológiás nárcizmust szakkifejezéssel nárcisztikus személyiségzavarnak nevezzük (Narcissistic Personality Disorder, továbbiakban: NPD; APA, 2013). A DSM-5-TR-ben a nárcisztikus személyiségzavar a személyiségzavarok B-csoportjában található meg az antiszociális-, hisztrionikus- és a borderline személyiségzavarok mellett. Ezek a személyiségstruktúrák főleg a társas kapcsolatokban mutatkoznak meg, ezért is nevezik őket „dramatizáló" személyiségzavaroknak. A DSM-5 hangsúlyozza a dimenzionális megközelítést, amely azért is jelentős, mert így differenciálható a szubklinikai forma (APA, 2013).

Az NPD az irreális önértékelés legsúlyosabb formája (Nagy és Bandi, 2021). Ezeknél a személyeknél a kudarcélmény, vagy akár a hétköznapi nehézségek is a pozitív torz énkép fenyegetésével járnak. A csalódások, a kritikák, a negatív hatások, valamint a pozitív énkép fenyegetésének elkerülése érdekében főleg maladaptív megküzdési stratégiákat alkalmaznak (Horowitz, 2009; Kernberg, 1998). Felnagyított énképük mögé bújva védik meg önértékelésüket. Az NPD-vel rendelkező egyének kapcsolataiból hiányzik a kölcsönösség, jellemzően kihasználják partnerüket. Gyakran fellelhető náluk az empátiahiány, így képtelenek felismerni a másik személy szükségleteit. Nem ritka, hogy ezek a személyek rendkívüli sikereket érnek el, például a szakmájukban, amelyek fenntartják a nagyszerűségükkel kapcsolatos vélekedéseiket. A nárcisztikusok viszonylag jó szociális működéssel rendelkeznek, amely lehetővé teszik ambícióik megvalósítását, ami hozzájárul mások csodálatának az elnyeréséhez (Nagy és Bandi, 2021). Az NPD-vel jellemezhető egyének főleg tünetmentesek. A nárcisztikus működésnek két oldala van: külső, amely pajzsként

funkcionál (önérvényesítés, empátiahiány, illetve érzéketlenség, kritikusság, agresszió, gőg, hajlam a provokációra) és belső, amely a sebezhetőséget jelzi (alacsony önbecsülés és önértékelés, erős önkritika, bizonytalanság, kisebbrendűség érzése, magányosság, túlérzékenység, harag, szégyen, fájdalom; Pincus és Lukowitsky, 2010).

Az NPD diagnosztikai kritériumai először a DSM-III-ban jelentek meg. A kézikönyvekben azóta sincs megfogalmazva az NPD két típusa, a grandiózus és a vulnerábilis nárcizmus közötti különbség. Azonban, ha végigolvassuk a nárcisztikus személyiségzavar mind a kilenc kritériumát (lásd 1. táblázat), láthatjuk, hogy a két altípus között csupán az utolsó pontban van eltérés. Az arrogáns, dölyfös, fennhéjázó viselkedés a grandiózus nárcizmust jeleníti meg. A vulnerábilis nárcisztikus nagyon hasonló igényekkel rendelkezik, de szorongásai miatt ez rejtve marad (Nagy és Bandi, 2021). A grandiózus és a vulnerábilis altípusok bevezetése segítettek megismerni a patológiás vagy klinikai nárcizmus fenomenológiai altípusait. Ezeket az altípusokat empirikus adatokkal is alátámasztották (Fossati és mtsai., 2005). A klinikai kutatásokban a nárcisztikus személyiségzavar felderítésére félig strukturált interjút, vagy önbevalláson alapuló kérdőíveket, például MMPI-2-t vagy MCMI-III-t alkalmaznak (Pincus és Lukowitsky, 2010).

1.1.2 A grandiózus és a vulnerábilis nárcizmus

A nárcisztikus személyiségpatológiának több altípusa is ismeretes. A legnépszerűbb a grandiózus nárcizmus, amely rímel az NPD diagnosztikai kritériumaival. Mint ahogyan a neve is mondja, a grandiozitás, illetve a nagyzoló kognitív stílus az alapvető alkotóeleme. A grandiózus nárcisztikus nem vesz tudomást azokról az információkról, amelyek negatívan hatnak a felfújt énképére. Elvárja mások csodálatát és elismerését, ebből a célból adódóan dicsekvő, és szereti magára irányítani mások figyelmét. Miközben saját nagyszerűségét hangoztatja, másokat leértékel. Számára nem elfogadható az „átlagos" és a „hétköznapi". Jellemző rá az irigység és az exhibicionizmus. Szívesen tölt időt tekintélyszemélyekkel vagy hírességekkel, ugyanis azt gondolja, hogy csak ezek a személyek méltóak hozzá. Abban az esetben megjelenhet agresszió, ha valaki ellentmond az önmagáról kialakított felnagyított és torz képnek (Nagy és Bandi, 2021). Önértékelését szakmai sikerekkel tartja fenn, az önérvényesítéshez maladaptív stratégiákat alkalmaz. Feljogosultságot érez és jellemzőek rá az idealizáló fantáziák. Viselkedésében, illetve társas kapcsolatai-

ban gyakran megjelenik a kizsákmányolás, a kihasználás, az empátiahiány, és nem számít, ha megbánt másokat (Pincus és mtsai., 2009). Ezek a tulajdonságok párkapcsolaton belül csak rövid ideig tolerálhatók, emiatt nem képes hosszú távú kapcsolatok fenntartására. A partner funkciója, hogy rajongjon a grandiózus nárcisztikus személyért, ha ezt nem teljesíti, akkor a nárcisztikus gyorsan véget vet a kapcsolatnak (Nagy és Bandi, 2021). Úgy tűnhet, hogy támogatást nyújt a másiknak, de eközben csak megvetést érez. Olyan cselekedetnek éli meg a segítségnyújtást, mint ami a saját nagyszerűségét és jóságát támasztja alá (Pincus és mtsai., 2009). Betegségbelátásuk többnyire hiányzik.

Nárcisztikus személyiségzavar

Fiatal felnőttkortól kezdve számos különféle helyzetben megnyilvánuló grandiozitás (fantáziált vagy viselkedéses), csodálat iránti igény és empátiahiány mindent átható mintázata, amit az alábbiak közül öt (vagy több) jelez:

1. Nagyzoló elképzelés saját fontosságával kapcsolatban (pl. saját tehetségét és eredményeit eltúlozza, megfelelő teljesítmény nélkül elvárja, hogy felsőbbrendűnek és kiválóbbnak ismerjék el).
2. Folyamatosan határtalan sikerről, hatalomról, éleselméjűségről, szépségről vagy ideális szerelemről fantáziál.
3. „Különlegesnek" és egyedinek tartja magát, akit csak más különleges vagy fontos, magas státuszú emberek (vagy intézmények) érthetnek meg, és aki csak ilyen emberekkel társulhat vagy kerülhet kapcsolatba.
4. Túlzott csodálatot vár el.
5. Feljogosultság és feljogosítottság érzése (különlegesen kedvező bánásmóddal vagy az elvárásaihoz való automatikus alkalmazkodással kapcsolatos irreális és indokolatlan elvárások).
6. Interperszonálisan másokat kihasznál (másokat a saját céljai elérésének szolgálatába állít vagy kizsákmányol).
7. Empátiahiány: nem szívesen ismeri fel vagy azonosul mások érzéseivel és szükségleteivel.
8. Gyakran irigy másokra, vagy azt gondolja, hogy mások irigyek rá.
9. Arrogáns, dölyfös, fennhéjázó magatartás vagy attitűdök jellemzik.

1. táblázat: A nárcisztikus személyiségzavar kritériumai a DSM-5-TR referencia-kézikönyv alapján (APA, 2022)

A sérülékeny vagy vulnerábilis nárcizmusnak egyelőre nincs saját helye a diagnosztikai kézikönyvben. A sérülékeny nárcisztikus egyén szégyenlős, visszahúzódó és gátlásos, de ugyanúgy a személyiség struktúrájának az alapeleme a saját nagyszerűségébe vetett hit. A két típus között az alapján lehet differenciálni, hogy a grandiózus nárcisztikus a külvilág felé, amíg a vulnerábilis nárcisztikus a képzelete felé fordul. A grandiózus nárcisztikusnak viselkedésével olykor sikerül elismerő visszacsatolásokat szereznie, de a vulnerábilis nárcisztikus a fantázia világában nem tud elismeréseket gyűjteni (Nagy és Bandi, 2021). Russ és munkatársai (2008) meghatározása alapján ez a típus nem képes hosszú távon fenntartani a szelf grandiozitását, a védekezés könnyen kudarcot vallhat, amit szégyen, szorongás és az inadekvátság érzése követ. Tehát a negatív impulzusok képesek megzavarni a különlegesség érzését (Kernberg, 2009). Egyes szerzők amellett érvelnek, hogy a nárcisztikus személy képes fluktuálni az asszertív grandiozitás és a vulnerabilitás között (Ronningstam, 2009). Ronningstam és Maltsberger (2005) úgy vélte, hogy a – megnevezésük alapján – félénk nárcisztikus az önértékelés zavarát grandiózus fantáziálással igyekszik mérsékelni, miközben ambícióik miatt erős szégyenérzetet élnek át. A grandiózus nárcizmussal szemben az uralkodó affektusprobléma a szégyen, nem pedig az irigység vagy az agresszió. Ismertetőjegyük, hogy érzékenyek a negatív visszajelzésekre és az elutasításra, ezért, ha tehetik, inkább elkerülik az interperszonális helyzeteket. A vulnerábilis nárcisztikusoknál megjelenik az önsajnálat vagy a meg nem értettség érzése. Társas kapcsolataik aligha kölcsönösségen alapulnak. Arra használják őket, hogy elpanaszolhassák meg nem értett nagyszerűségüket (Pincus és Lukowitsky, 2010). A pszichoterápiás segítséget rendszerint addig igénylik, amíg a szorongásos tünetek nem enyhülnek, viszont a személyiségstruktúra mélyebb rétegeit érintve elutasítóvá válnak (Nagy és Bandi, 2021). Wink és Donahue (1997) úgy találták, hogy a vulnerábilis-szenzitív egyénre jellemző az érdeklődés fenntartásának a nehézsége, a belső ingerlés hiánya, továbbá az értelmetlenség érzése. Összességében elmondható, hogy a vulnerábilis nárcisztikusoknak gyenge az önértékelésük, dühösek, szégyent élnek át, megjelennek a depresszív tünetek, erős önkritikával rendelkeznek, jellemző rájuk a szociális túlérzékenység és visszahúzódás (Pincus és Lukowitsky, 2010).

1.1.3 Családi dinamikák

Jelen esetben azért is tartom fontosnak kiemelni a családi dinamikákat, mert a szülők fontos szerepet töltenek be a vizsgálni kívánt korai maladaptív sémák

kialakulásában. Stranieri és munkatársai (2021) leírták a nárcisztikus szülő két típusát. Ha az *érdektelen szülő* számára nem tud pozitív visszacsatolást nyújtani a gyermek, akkor a szülő elfordul tőle és máshol keres megerősítést. Ezzel ellentétben egy sikeres gyermek trófeaként szolgál a szülő számára, amivel dicsekedhet. Az érdektelen szülői attitűd együtt jár a gyermek szükségleteinek elhanyagolásával. A *kontrolláló szülő* úgy hiszi, hogy gyermeke gyenge és védelemre szorul. Emiatt sűrűn ellenőrzi és kijavítja őt. Nem képes elfogadni gyermeke önállóságát, és nehézséget jelent számára a fizikai és az érzelmi határok tiszteletben tartása is. Manipulatív viselkedésével próbál kontrollhoz jutni (például bűntudatkeltéssel). Sajnos mindkét típus esetén előfordulhat, hogy ha a gyermek nem képes megfelelni az elvárásoknak, akkor a szülő akár meg is vonhatja tőle a szeretetét. Azokban a családokban, ahol nárcisztikus az egyik vagy mindkét szülő, megfigyelhető az „arany gyermek" és a „bűnbak gyermek" köré szerveződő jelenség. Az „arany gyermeknek" magas követelményeknek kell megfelelnie, amely a szülő jóhírét szolgálja. A „bűnbak gyermek" a szülő szemében kudarcra van ítélve, ugyanis saját hibáit projektálja rá. Ő akár lelki vagy fizikai erőszaknak is az áldozata lehet.

Malkin (2016) összegyűjtötte azokat a jellemzőket, amelyek a nárcisztikus szülők hatására erősödnek meg a gyermekben. Ilyen például a folyamatos szigorú önkritika és önvád, a határok gyengesége, a saját érzelmi szükségletek figyelmen kívül hagyása, amely később „szükséglet-pánik" formájában a felszínre törhet, az érzelmi távolságtartás, a generalizált szorongás, a függetlenség iránti erős vágy, amely leginkább a kapcsolatok elkerülésében fejeződik ki. Durvasula (2019) mindezeket további tulajdonságokkal egészítette ki: gyenge személyes identitás, maximalizmus, depresszióra való hajlam, érzelemszabályozási nehézségek, étkezési zavar, és szerfüggőség.

1.1.4 A nárcisztikus személyiségzavar pszichodinamikai megközelítése

Otto F. Kernberg (1967) mutatta be először a nárcisztikus személyiségstruktúra klinikai jellemzőit. Kicsivel később Heinz Kohut is leírta a nárcisztikus személyiségzavar pszichoanalitikus kezelésére vonatkozó meglátásait. Kernberg modellje eltér Kohutétól, aminek az lehet az oka, hogy különböző betegpopulációval dolgoztak. Kohut értelmiségiekből álló betegei viszonylag magasan funkcionáltak. Főleg ürességérzésről, kapcsolatokban megjelenő problémákról, csökkent önértékelésről és megbántottságról panaszkodtak. Kernberg

azonban elméletét osztályos és járóbetegekkel folytatott munkájára alapozta (Gabbard, 2016).

Kernberg (1970) részletesen bemutatja a nárcisztikus személyiség tulajdonságait és működésmódját. Publikációjából csak azokat a gondolatokat emelem ki, amelyek dolgozatomban még nem kerültek ismertetésre. Kernberg betegei többnyire hideg és rejtett, de intenzíven agresszív szülőkkel – főleg anyával – rendelkeztek. Ezek az anyák a felszínen jól működtek, viszont bizonyos fokú érzéketlenséggel, közömbösséggel és rosszindulatú agresszióval voltak jellemezhetőek. A nárcisztikusok úgy vélik, hogy fizikai attraktivitásukkal vagy különleges tehetségükkel – egy ideális szelffel – kompenzálhatják a nem szerethetőség érzését. A nárcisztikus személyiségstruktúra középpontjában az önértékelés zavara áll, éppen ezért szükségük van mások csodálatára és szeretetére. Kernberg úgy gondolta, hogy a patologikus grandiózus szelf az ideális szelf, az ideális tárgy és a valódi szelf összeolvadásából tevődik össze. A nárcisztikus személy azonosítja magát a saját idealizált szelfjével, miközben tagadja függőségét a külső tárgyaktól. Ezzel párhuzamosan elutasítja saját szelfjének elfogadhatatlan részeit is, másokra vetítve azokat.

Érzelmi életük rendkívül felszínes. Nem csak mások mély érzéseit nem képesek megérteni, de saját érzelmeik is differenciálatlanságot mutatnak (például fellángoló érzelmek gyors szétfoszlása). Alapvető jellemzőjük, hogy hiányzik belőlük a valódi szomorúság, a gyász, képtelenek megélni a depresszív reakciókat, ugyanis a depresszió átélésének képessége kapcsolatban áll a jó tárgy elvesztése miatt érzett gyász érzésével is. Ha például elhagyják őket, akkor nem a szomorúság mint a szeretett személy elvesztése során adekvát érzés jelenik meg, hanem a harag és a bosszúvágy. Ezek a betegek unalmat és belső ürességet élnek át, amely az egojuk visszamaradt fejlődésével köthető össze.

A nárcisztikus személyiségzavarosok szelf-koncepciójában szélsőséges ellentmondásokat találhatunk. Megfigyelhető náluk azon személyek idealizálása, akiktől nárcisztikus ellátást várnak, mindenki mást lebecsülnek és megvetnek. Jellemző tulajdonságuk, hogy nem képesek függeni a másiktól. Számukra a függő kapcsolat csupán gyűlöletet és irigységet jelent. Gyakran csak látszólag élnek függő párkapcsolatban, valójában a csodált személy önmaguk kiterjesztéseként szolgál. Ha ez a személy elutasítja őket, akkor azonnali félelmet és gyűlöletet tapasztalnak, amire a „szeretett" személy leértékelésével reagálnak. A nárcisztikus személy csak használja a párját, nincs valódi érzelmi bevonódás a kapcsolatba. Ezekre a betegekre jellemző, hogy idealizálják a terapeutát, aki szintén önmaguk kiterjesztése. A pszichoterápia végeztével nem engedik

meg maguknak a gyászreakciót, legkisebb frusztráció esetén is képesek eldobni a terapeutával kialakított kapcsolatot.

A nárcisztikus személyek éles határvonalat húznak a híres, gazdag és nagyszerű emberek és a megvetésre méltó, középszerű emberek között. Félnek attól, hogy ők is ide tartoznak, hogy átlagosak és értéktelenek. Kernberg analitikus tapasztalata alapján egy beteg éveken át tartó terápia után elkezdett vágyni arra, hogy átlagos legyen, anélkül, hogy fontosnak és nagyszerűnek kellene éreznie magát.

Kernberg szerint az agresszió alkati vagy környezeti okokra vezethető vissza. Ennek az egyik megnyilvánulási formája a krónikus irigység, ami miatt folyamatosan másokhoz hasonlítja magát, amely a kisebbrendűség érzéséhez vezeti el a beteget (Kernberg, 1974). Ezzel úgy küzd meg, hogy másokat leértékel, viszont ez a belső tárgykapcsolati világ kiürülésével társul, és belső ürességérzés jelenik meg (Kernberg, 1998). Kernberg meghatározása szerint primitív elhárításokat alkalmaznak, mint például a hasítást, a tagadást, a projektív identifikációt, az idealizációt és az omnipotenciát.

Hogy megértsük Heinz Kohut, analitikus szerző elméleti megközelítését a nárcisztikus személyiségzavarral kapcsolatban, fontos érintenünk a szelfpszichológia területét. Kohut úgy vélte, hogy a külső kapcsolatok, illetve a szelftárgyak támogatják az önértékelés és a szelfkohézió fenntartását, továbbá megerősítő és empatikus visszacsatolásokat biztosítanak. A fejlődés folyamata lehetővé teszi a minél érettebb és ideálisabb szelftárgyhasználatot (Kohut, 1984). A nárcisztikus igények (a tárgyszeretettel párhuzamosan) egész életünk folyamán kielégítésre várnak, vagyis érzelmi túlélésünkhöz nélkülözhetetlenek a szelftárgyak (Gabbard, 2016).

Koragyermekkorban az anya-csecsemő kötelék tökéletessége egyre inkább elveszik, viszont három stratégiát említhetünk meg annak birtoklására. „Az egyik a grandiózus szelf, amely a tökéletességet önmagában birtokolja, a másik az idealizált szülőkép, ahol azt a szülőnek tulajdonítja" (Gabbard, 2017, 47. o.), majd Kohut a szelftárgyigényhez rendelte az ikerséget, amely az összeolvadási vágyból ered, majd utánzássá alakul (először játékkal). A szülőnek képesnek kell lennie ezekre a stratégiákra empatikusan válaszolni, hogy a grandiózus szelfből egészséges ambíciók, az idealizált szülőképből pedig értékek és ideálok internalizálódjanak (Kohut, 1971). A pszichopatológia oka a szelfhiba, amely a „gyermekkori szelf-szelftárgy kapcsolati zavarán alapul" (Kohut, 1984).

Kohut (1971) NPD-ben szenvedő betegeivel pszichoanalízist folytatott. A betegek nem kielégítő kapcsolatokról és nehezen megfogható, depresszív érzésekről számoltak be. Kifejezetten érzékenyek voltak ismerőseik mellőzéseire, esetleges visszautasításaira. Kohut előtt körvonalazódott önértékelésük törékenysége. A szerző tapasztalatai, illetve a terápiában megjelenő áttételi érzései betekintést nyújtanak a nárcisztikus struktúra működésébe. Először kétféle áttételről számolt be, amely reflektál a fent említett stratégiákra. A tükörátételben a nárcisztikus személy jóváhagyó és elfogadó válaszokat vár analitikusától, éppúgy, mint ahogyan a kisbaba tükrözőválaszt vár exhibicionizmusára az édesanyjától. Kohut ezt grandiózus-exhibicionista szelfnek nevezte el. Az empatizáló anyától érkező megerősítő válaszok által élheti át a baba, hogy ő értékes. Ennek hiányában sérül az önbecsülése. Harcolni kezd azért, hogy tökéletes legyen, így szerezve meg az édesanya elismerésért. A grandiózus-exhibicionista szelf „teljesít" és „felmutat", ami a terapeuta-beteg kapcsolatban is tetten érhető. Az idealizáló áttételben a terapeuta idealizálása történik, ami arra vezethető vissza, hogy a gyermeknek szüksége van arra, hogy idealizálja a mindenható anyát, akinek jelenléte megnyugtat és meggyógyít. Ezen szükségletek kielégítetlensége elégtelen szelf működéshez vezet. Kohut meghatározása szerint a nárcisztikus működés esetén a fejlődési folyamat egy adott pontján történő elakadásról van szó, ahol nagy az esélye a szelf széttöredezésének (Gabbard, 2016).

1.2 A társfüggőség fogalmának fejlődése és tünettana

A következő fejezetben áttekintem a társfüggőség, vagy másnéven a kodependencia fogalmának fejlődését. A társfüggőség koncepciója a 12 lépéses mozgalomból ered, amely az Anonim Alkoholisták (AA) szervezetéből fejlődött ki. A 12 lépés az alkoholizmus, mint betegség megértését és kezelését célozza meg. Az 1950-es évek elején az AA elvein osztozó Al-Anon csoportok az alkoholizmusban szenvedők családtagjain és barátain szerettek volna segíteni. Az 1980-as évek elején megalakultak az első Kodependens Anonim Függők csoportja (Codependents Anonymous, CoDA). Ezekben az önsegítő csoportokban a közös tapasztalok megosztásán van a hangsúly (Rossiter, 2004). A kodependencia kifejezést először olyan viselkedésformák leírására alkalmazták, amelyek az alkoholfüggők partnerére – főleg nőkre – voltak jellemzők. Így a kodependencia fogalma az angol „co-dependency", illetve a „co-chemical dependency" kifejezésből ered (Whitfield, 1984), magyarul „társ a függőségben"

(Knapek és Kuritárné, 2014). A későbbiekben belátták, hogy a társfüggő partnere az alkoholfüggőségen kívül másfajta függőségben is szenvedhet (például: munkamánia, szexfüggőség, ételfüggőség vagy szerencsejáték-függőség; Wegscheider-Cruse, 1985), tehát a kodependencia mindössze fogalmi kialakulásában kapcsolódik az alkoholfüggőséghez. Az Al-Anon és a CoDa csoportok a fókuszt elsősorban a megengedő (enabling) viselkedésre helyezték, ugyanis a függő partnere látszólag segíteni próbál, mégis magatartásával a függőség fenntartásához járul hozzá. A megengedő fél először nem veszi figyelembe, tolerálja, elnézi vagy kompenzálja a függő viselkedését, majd fokozatosan magára vállalja a függő felelősségét. Például az alkoholizmusban szenvedő egyén túlságosan másnapos ahhoz, hogy munkába menjen, ezért a társfüggő beteget jelent a partner munkahelyén. Az efféle megengedő viselkedés a függőség megerősítéséhez járul hozzá (Harkness és Cotrell, 1997). A kodependencia bizonyára több, mint megengedő viselkedés.

Egyes szerzők a társfüggőséget személyiségzavar szintű szerveződésnek határozzák meg (Cermak, 1986), míg mások a viselkedéses addikciók közé sorolják (Hoenigmann-Lion és Whitehead, 2007; Prest és Protinsky, 1993). Cermak (1986) amellett érvel, hogy a társfüggőség a személyiség diszfunkcionális szerveződése, amely az interperszonális kapcsolatban jut kifejeződésre. Ez a működésmód a következőkben nyilvánul meg: saját szükségletek háttérbe szorítása; intimitást és szeparációt érintő problémák; olyan párkapcsolat létesítése, amelyben a partner függő, személyiségzavarban vagy impulzuskontroll-zavarban szenved, vagy ő maga is társfüggő. Cermak úgy tapasztalta, hogy a társfüggőséggel jellemezhető személyeknek alacsony az önbecsülésük, szorongók, rendkívül éberek, kényszeresek, kapcsolataikban elmosódnak a határok, előfordulhatnak dühkitörések, és nem utolsó sorban megjelenhetnek a stresszel összefüggésbe hozható egészségügyi problémák vagy akár depresszió is. A személyiségmodell képviselőiként Spann és Fischer (1990) is úgy vélte, hogy a társfüggőség pszichoszociális állapot, amely a másokkal való diszfunkcionális kapcsolattartásban nyilvánul meg. A mintázatot jellemzi az énen kívüli extrém összpontosítás és az érzések őszinte kifejezésének hiánya. Ez a megközelítés hangsúlyozza mind az intrapszichés, mind az interperszonális vonatkozásokat. Cermak, valamint Spann és Fischer definíciója nagy népszerűségnek örvend, ugyanakkor az 1980-as évektől más szerzők is definiálták a kodependenciát, így szerteágazó megfogalmazásokra bukkanhatunk a szakirodalom olvasása közben. Egyetértés van abban, hogy a társfüggő externalizálja saját hiányosságait és a másikat hibáztatja a megpróbáltatásaiért. Úgy

érzi, fogságba esett a saját párkapcsolatában (Rossiter, 2004). Beattie (1987) gyarapította a szakirodalmat azon meglátásával, miszerint vannak erősen társfüggő egyének, és vannak olyanok is, akik kevésbé azok, tehát a megfigyelt jelenséget egy dimenzión képzelte el.

Mint ahogy már említésre került, egyes szerzők a társfüggőséget a viselkedéses addikciók közé sorolják, hiszen a negatív hatások ellenére is fennmarad a kóros viselkedésforma. A kodependens nem képes mérsékelni vagy átadni a kontrollt, továbbá nem képes felhagyni a túlzott mértékű gondoskodással és a függőséget jóváhagyó viselkedéssel. A partnerre való túlzott összpontosítás akár a másokkal való kapcsolat elhanyagolásához is vezethet (Crozier és Hillock, 2013). Identitását nagyban meghatározza a gondozó szerepköre (O'Brien és Gaborit, 1992). Kontrollszükséglete jelentős mértéket ölt, viszont saját viselkedésének a kontrollálása még is nehézséget jelent (Knapek és Kuritárné, 2014).

Több szerző is először az alkoholista családi környezetet nevezte meg a társfüggőség melegágyaként (Cermak, 1986; Wegscheider-Cruse, 1985), majd a diszfunkcionális családi működésre helyeződött a hangsúlyt (Beattie, 1987), melynek kapcsán fontos megemlítenünk a parentifikáció jelenségét. A gyermeket életkorának nem megfelelő mértékű felelősséggel ruházzák fel, mondhatjuk úgy, hogy felcserélődik a szülő-gyerek szerep. A gyermek feladatai közé tartozik a ház körüli teendők elvégzésén túl a szülők érzelmi igényeiknek a kielégítése is. A szülők vigasztalást és támogatást várnak, miközben nem képesek érzelmi biztonságot nyújtani gyermekük számára. Ez felnőttkorban hozzájárulhat a mások iránti túlzott felelősségvállaláshoz. A társfüggő egyén olyan párkapcsolatot keres, ahol végre érzelmi biztonságra lel, viszont meggyőződése, hogy a biztonság és az elismerés érdekében saját szükségleteit alá kell rendelnie a partner igényeinek (Knapek és Kuritárné, 2014; Wells és mtsai., 1999). Hasonlóképpen Pollack (1992) is nagy jelentőséget tulajdonított azoknak a koragyermekkori tapasztalatoknak, amelyek a diszfunkcionális interperszonális mintázatok elsajátításáért felelősek. Egyes kedvezőtlen gyermekkori élmények a következő tulajdonságok kialakulásához járulnak hozzá: alacsony önbecsülés, mások igényeire való túlzott odafigyelés, gondoskodás, alárendelődés, saját szükségletek háttérbe szorítása, elismerés hajszolása, problémák az érzelmek kifejezésében és azonosításában.

Wegscheider-Cruse (1985) felvetette annak a lehetőségét, hogy a társfüggőség a tanult viselkedésmintázatoknak köszönhetően generációkon át öröklődik. A kodependencia transzgenerációs modellje szerint a társfüggőség nem

a felnőttkori párkapcsolatok során alakul ki, hanem már a származási család predesztinálja azt. Ugyanakkor a kodependens viselkedés csak a felnőttkori párkapcsolatokban tud kifejeződésre jutni (Prest és Protinsky, 1993). A szenvedélybetegség és a társfüggőség tüneteikben különböznek, de kialakulásukat tekintve egymással átfedésben vannak. Mindkét fél diszfunkcionális családi mintát hoz magával, így viselkedésük egymást kiegészíti, amely a problémák fennmaradását támogatja.

Összefoglalva a legfontosabb alapvető tudnivalókat, a társfüggőség egyelőre nem rendelkezik diagnosztikai kritériumokkal, viszont a számos definíció közül néhány tünet kiemelkedik. A kodependens személy a kontroll-, és ezáltal a biztonságérzet fenntartásáért túlzott felelősséget vállal a partner érzéseiért, gondolataiért, viselkedéséért és döntéseiért. Kényszeresen gondoskodik a fontos másikról. Ennek a hátterében az állhat, hogy számára idegen, ha senkiért nem vállalhat felelősséget. Gyakran aggodalmaskodik. Ha valaki támogatni próbálja, akkor megjelenhet a bűntudat érzése is. Saját szükségleteit háttérbe szorítja, magát elhanyagolja, és alárendelődik a másik fél igényeinek. Eközben gyülemlik a harag, amit fél kimutatni, hiszen fél az elhagyatottságtól. Éppen ezért számára nem tolerálható a hibázás, törekszik a tökéletességre. Jellemzi a bizonytalan/elkerülő kötődési stílus a párkapcsolataikban. Egyszerre megjelenhet az intimitás iránti vágy és az elutasítástól vagy a megbántottságtól való félelem is. Nem bízik saját magában és másokban. Alacsony az önértékelése, ami megjelenhet az önhibáztatásban vagy az elismerés figyelmen kívül hagyásában. Kifejeződhet a határok gyengesége, az önsorsrontó magatartás, vagy a manipulatív viselkedés. Jelentkezhet ürességérzet, tagadás és elfojtás. Nehezen fogalmazza meg gondolatait és nehezen mond nemet. Saját szexuális vágyairól nem számol be, szex közben is a gondviselő szerepébe helyezi magát (Kelemen, 1994; Kozma, 2009; Knapek és Kuritárné, 2014).

A megfigyelések és az elméletek fejlődésével párhuzamosan számos kutatást is végeztek. Empirikus bizonyítékokat találtak arra vonatkozóan, hogy a társfüggőség kapcsolatban áll az alacsonyabb rezilienciával (Knapek és mtsai., 2015), a depresszióval (Carson és Baker, 1994; Fischer és mtsai., 1991), a szorongással (Fischer és mtsai., 1991), a szomatizációval (Gotham és Sher, 1996), az interperszonális érzékenységgel (Gotham és Sher, 1996), az alacsony önértékeléssel (Fischer és mtsai., 1991), a kényszerességgel (Gotham és Sher, 1996; Prest és Storm, 1988) és a kábítószer-használattal (Teichman és Basha, 1996). Pozitív kapcsolatot találtak a társfüggőség és a borderline vonások, valamint valamivel gyengébb pozitív kapcsolatot a társfüggőség és a dependens szemé-

lyiségzavar között (Hoenigmann-Lion és Whitehead, 2007). A Temperamentum és Karakter Kérdőív (TCI) alapján a kodependensek jutalomfüggő és kitartó személyek (Mazzoleni és mtsai., 2009). Számos kutatás született arra vonatkozóan is, hogy vajon milyen családi háttérrel rendelkeznek a társfüggő egyének. Roehling és Gaumond (1996) kapcsolatot találtak a szülők alkoholfogyasztása és a társfüggőség között, ahol a fizikai és érzelmi bántalmazás volt a mediáló tényező. Összefoglalva a kutatók azt találták, hogy a társfüggőség kialakulására és fenntartására a következők hatnak: gyermekkori bántalmazás (Carson és Baker, 1994), anyai kényszeresség és a gondoskodás hiánya (Crothers és Warren, 1996), autoriter szülői stílus és az elfogadás hiánya (Fischer és Crawford, 1992), valamint a fizikai és verbális bántalmazás (Zuboff-Rosenzweig, 1996).

1.3 A társfüggőség és a nárcizmus közötti összefüggések

Cermak (1991c) szerint a kodependencia a nárcizmus komplementere. Úgy fogalmazott, hogy a társfüggőséggel jellemezhető személy az idealizált és énközpontú partner csodálójaként funkcionál. Párkapcsolaton belül a két fél hajlamos arra, hogy a nárcisztikus grandiózus szelfjére összpontosítsa a figyelmet. A társfüggő feladata az, hogy csodálja és imádja a nyílt nárcisztikus exhibicionista megnyilvánulásait. Ez a társfüggőnek is nyereséges, hiszen az idealizált másik növeli az önértékelését. Úgy gondolhatja, hogy „rendben vagyok, ha egy ilyen fantasztikus emberrel vagyok." A két személyiségszerveződésben közös az alacsony önértékelés és a belső biztonság hiánya (Wells, 2006), emiatt kifejezetten érzékenyek a bántalmakra és az elutasításra. Interperszonális kapcsolataikban fokozott figyelmet szentelnek arra, vajon hogyan reagálnak rájuk mások. A két személyiségstruktúra között az a különbség, hogy a nyílt nárcisztikus jól felépített grandiózus hamis szelffel rendelkezik, amely alkalmasnak bizonyul a fájdalmas érzések elleni védekezésre, amíg a társfüggő személy fogékony a negatív érzelmek tudatos átélésére. Ilyen például a kisebbrendűség és a bizonytalanság érzése (Cermak, 1991a, b, c).

Mint a fentiekben már említettük, több szerző is (Beattie, 1987; Cermak, 1986; Wells és mtsai., 1998, 1999) a következőkkel jellemezte a társfüggőséget: behálózottság egy olyan kapcsolatba, ahol jellemző a túlzott figyelem, a megfelelni akarás, a törődés és a kontroll, amely a belső biztonság érzését és az önértékelés növelését célozza meg. Wells és munkatársai (1998) mindezt kiegészítik azzal, hogy a társfüggők fejletlenebb identitással rendelkeznek, és ne-

hézséget jelent számukra a határok megszabása a saját felelősségük tekintetében. Empirikus eredményeik alapján elmondható, hogy a társfüggőség erős kapcsolatban áll az önsorsrontó magatartással, gyengébb korrelációt mutat a borderline személyiség tulajdonságokkal, és gyenge negatív kapcsolatban áll a nyílt nárcisztikus jellemzőkkel. Folytatták a kutatást, és azt találták, hogy a társfüggőség pozitív kapcsolatban áll a parentifikációval, a szégyennel, és az alacsony önértékeléssel (Wells és mtsai., 1999).

Néhány évvel később Wells kutatói kérdése arra irányult, vajon milyen összefüggés van a társfüggőség, a nyílt nárcizmus, a rejtett nárcizmus és az önpusztító magatartás között (Wells és mtsai., 2006). A vizsgálat egyetemi hallgatók bevonásával történt. A kérdésfelvetést többnyire klinikusok tapasztalatai ihlették (Glickauf-Hughes, 1997; Glickauf-Hughes és Wells, 1997), akik úgy vélték, hogy az önsorsrontó viselkedésre hajlamos egyének vonzódnak a grandiózus viselkedést tanúsító nyílt nárcisztikus személyekhez, hiszen a mögöttes dinamikák kiegészítik egymást. Ez azt jelenti, hogy az önsorsrontó személy feláldozza saját szükségleteit, és túlzottan gondját viseli a másiknak, ami kifejezetten jól illeszkedik a nyílt nárcisztikusok működésmódjához. Míg a nyílt nárcisztikus öntelt és énközpontú magatartással, valamint empátiahiánnyal jellemezhető, addig a rejtett nárcisztikus szégyenlős, és alsóbbrendűnek érzi magát. Nála is megjelennek a grandiózus fantáziák, de azok csak hosszabb ismerkedés után derülnek ki. Kapcsolataikról az az illúzió áll fenn, hogy biztonságos és védelmező, miközben háttérbe szorítják a megértés és a feltétel nélküli tisztelet szükségletét. Következtetésképpen az önsorsrontással jellemezhető rejtett nárcisztikus vonzódhat a magabiztos nyílt nárcisztikushoz (Berliner, 1958; Glickauf-Hughes és Wells, 1995). Ketten együtt képesek fenntartani egy olyan patológiás egyensúlyt, amiből mindkét félnek haszna származik. Wells és munkatársai (2006) pozitív korrelációt találtak a társfüggőség és a rejtett nárcizmus között, valamint gyengébb negatív korrelációt a társfüggőség és a nyílt nárcizmus között. A pozitív kapcsolatra magyarázatként szolgál, hogy mindkét személyiségstruktúra osztozik a szégyenérzetben.

Stranieri és munkatársai (2021) kodependensnek vagy „conarcism"-nak nevezi azt a személyt, aki érzelmi függőségben áll egy nárcisztikus személlyel. A kutatók úgy vélik, hogy a nárcisztikus személy toxikus kapcsolatot hoz létre, ahol a partnert érzelmi függőségbe taszítja három lépésben:

1. *szerelmi bombázás:* udvarlási szakasz, ahol a nárcisztikus személy nagy léptekkel halad előre, például néhány nap ismerkedés után megkéri a másik kezét.

2. *elszigeteltség, gázvilágítás és trianguláció:* előmozdítja a partner fokozatos elszigetelődését a barátoktól és családtagoktól, ami a párkapcsolat fenntartásának a feltétele. Eközben leértékeli partnerét, elfogadhatatlan viselkedésével féltékennyé teszi (trianguláció), majd azt állítja, hogy partnere csupán kitalálja ezeket („gaslighting").

3. *elhagyatottság:* a partner elveszíti az önbecsülését, érdektelenné válik a nárcisztikus fél számára, aki minél hamarabb el is hagyja őt.

A három lépés lefolyása függ a nárcizmus típusától és súlyosságától. A szerzők leggyakoribb esetnek vélik azt, amikor a nárcisztikus személy férfi, amíg a kodependens személy nő.

Farmer (1999) fejlődéspszichológiai aspektusból írja le, miként nyilvánulhat meg a nárcizmus a társfüggő egyéneknél. Amellett érvel, hogy a társfüggők viselkedése gyakran a nárcisztikus feljogosultság finom formájának a kifejeződése. A társfüggőséggel jellemezhető személy a partnert inkább a saját énjének a kiterjesztéseként éli meg, mintsem önálló egyénként. Igényli, hogy a másik eleget tegyen valószerűtlen követelményeinek. Farmer fő tézise szerint a társfüggő egyén elvárja a fontos másiktól, hogy megfeleljen azoknak a fejlődési szükségleteknek, amelyek gyermekkorban nem kerültek kielégítésre. Például a szimbiotikus fázisban a csecsemő első pszichológiai feladata az anyához való kötődés (Mahler, 1975). Az ebben az időszakban megjelenő súlyosabb zavarok akár az antiszociális személyiség kialakulásához is elvezethetnek. Az enyhébb zavarok nem állítják le teljesen a pszichológiai fejlődést, de sebezhetővé teszik az egyént a megoldatlan konfliktusok újbóli felbukkanásával szemben. Farmer (1999) alátámasztja, hogy a megszakított szimbiotikus fázis maradványa több társfüggő személynél is érzékelhető, ugyanis klinikai munkája során azt tapasztalta, hogy a társfüggő egyének különösen érzékenyek a kapcsolatok felbomlására. Fontos kapcsolat kialakulhat a szerelmi partnerrel, a házastárssal, a szülővel, a gyerekkel, baráttal vagy a terapeutával. Ha a kodependens személy úgy érzi, hogy veszélyeztetett a jelentős másikkal való kapcsolata, akkor erős kétségbeesést vagy pánikot élhet át. Összefoglalva a klinikai gyakorlatból szerzett ismeretek arra utalnak, hogy a szimbiotikus fázis megzavarása társfüggőségi feljogosultsághoz vezethet.

Az előző fejezetekben bemutatásra került a nárcizmus dimenziója és típusai, a társfüggőség, és ezen faktorok összefüggései. A következőkben a Young-féle korai maladaptív sémák kerülnek kifejtésre, ugyanis ezek mentén szeretném vizsgálni az említett személyiségstruktúrákat.

1.4 A korai maladaptív sémák

A sémák olyan kognitív struktúrák, amelyek megkönnyítik az információfeldolgozást. Ezek a mintázatok befolyásolják az emlékezés folyamatát (milyen információ jut eszünkbe, és mi az, ami gátlás alatt van), a gondolkodást (hogyan értelmezzük a helyzetet), az érzelmeket (érzések megélése vagy elkerülése), a motivációkat (szükségletek kielégítése vagy gátlása), és a cselekedetek szabályozását (Freeman és Martin, 2004). A séma tehát egy olyan szervező elv, amely szerepet játszik az egyén élményeinek az értelmezésében. A sémák többnyire kora gyermekkorban alakulnak ki, de folyamatosan formálódnak. Egyes helyzetekben az aktiválódásuk torzítja a valóságot, így a tapasztalat értelmezése hibás lesz. Ennek oka a kognitív konzisztenciában keresendő, hiszen az egyénnek szüksége van arra, hogy saját magát és a külvilágot is egységesnek lássa. Belátható, hogy a sémák nem mindig töltenek be adaptív funkciót (Young és mtsai., 2017). A fogalmat Beck (1967) is beemelte a kognitív terápiába, és amellett érvelt, hogy a pszichopatológiai kórképek kialakulásában és fennmaradásában nagy szerepet játszanak a diszfunkcionális sémák. Young (1990, 1999) integrálta Beck kognitív viselkedésterápia elméletét Bowlby (1969, 1973, 1980) kötődéselméletével, majd létrehozta a korai maladaptív séma fogalmát. Young úgy gondolta, hogy az ártalmas gyermekkori élmények hatására olyan sémák alakulnak ki, amelyek kulcsfontosságú tényezők az enyhébb személyiség problémák, a személyiségzavarok, vagy a krónikus pszichiátriai betegségek kialakulásában. A továbbiakban a „séma" és a „korai maladaptív séma" fogalmakat egymás szinonimájaként fogom használni.

Young (1990, 1999) meghatározása alapján a korai maladaptív sémák olyan pervazív mintázatok, amelyek irányított beavatkozás, illetve pszichoterápiás segítség nélkül az egész élet folyamán fennmaradnak. A sémák koragyermekkorban vagy serdülőkorban alakulnak ki, olyan kedvezőtlen helyzetekhez való alkalmazkodás során, amikor az egyén érzelmi szükségletei háttérbe szorulnak és nem kerülnek kielégítésre. Ezek a kognitív mintázatok emlékekből, érzelmekből, vélekedésekből, és testi érzésekből tevődnek össze. Torzítja az egyén észlelését saját magáról és másokról, valamint befolyásolja azokat az elképzeléseket is, hogy vajon mások miként gondolkodhatnak róla. A maladaptív sémák erősen diszfunkcionálisak, de szerencsére finomíthatóak. A viselkedés nem része a Young-féle séma definíciónak. Elmélete szerint a viselkedés a korai maladaptív sémára adott válaszreakcióként jön létre. A sémák önfenntartóak, mivel kognitív szűrő funkcióval rendelkeznek. A szűrő a kiala-

kult sémának megfelelő tapasztalatokat kihangsúlyozza és érvényesíti, amíg az ellentmondó információkat kiszűri és figyelmen kívül hagyja. Mindez maga után vonja azokat a maladaptív viselkedésformákat, amelyekkel az egyén elkerülheti a sémáknak ellentmondó helyzeteket, vagy éppen érvényesíti azokat. Az egyén önsorsrontó viselkedése akár az egész élet folyamán ismétlődhet. A séma aktiválódásakor a felnőtt egy olyan élethelyzetben találhatja magát, amely egy gyermekkori vagy egy serdülőkori destruktív életeseménnyel analóg. Ekkor erős negatív érzések is színre léphetnek, mint amilyen a harag, a félelem, a szégyen vagy a gyász. A fentiekben már említésre került, hogy az ember törekszik a konzisztenciára, és hogy ez áll a sémák fennmaradásának a hátterében. A sémák ismerős körülményeket teremtenek, így az ember úgy érezheti, hogy minden a helyén van, még ha az erős szenvedéssel is jár. Azok a helyzetek válnak vonzóvá, amelyek a sémát aktiválják, mi több, a személy olyan szituációkat alakít ki maga körül, amely gyermekkorában vagy serdülőkorában ártalmasak voltak számára. Tehát ezek a kognitív mintázatok képesek tükrözni a gyermekkori valóságot, amelyet megtapasztalt az egyén. A maladaptív sémák diszfunkcionálisak, mivel torzítanak, miközben befolyásolják a felnőtt gondolatait, érzelmeit és a másokhoz való viszonyát. A sémákat súlyosságuk szerint egy dimenzión lehet elképzelni: minél súlyosabb egy séma, annál több helyzetben aktiválódik, valamint annál erősebb és tartósabb negatív érzelmek jelennek meg. A korai maladaptív sémákat az érzelmi szükségletek kielégítettsége, a korai élmények, az érzelmi temperamentum és a környezet kölcsönhatása határozza meg (Young és mtsai., 2017; Unoka, 2011). Ezeket a tényezőket a következő fejezetben részletesebben ismertetem.

1.4.1 A korai maladaptív sémák kialakulása

A korai maladaptív sémák kialakulásában szerepet játszanak azok a kora gyermekkori élmények, amelyek során a gondozó ismételten nem elégíti ki gyermeke alapvető érzelmi szükségleteit. Ezek a szükségletek általános emberi jellemzők, viszont erősségük egyénenként különböző. Young öt általános érzelmi szükségletet határoz meg:

1) biztonságos kötődés (biztonság, stabilitás, gondoskodás és elfogadás)
2) önállóság, saját készségek és képességek megtapasztalása, én-azonosság érzése
3) igények és érzelmek kifejezésének szabadsága
4) játék és spontaneitás
5) reális keretek és önkontroll elsajátítás.

A maladaptív sémák kialakulásában szerepet játszanak a korai destruktív élmények is. A legerősebb sémák rendszerint a nukleáris családban fejlődnek ki. A káros korai élmények közé sorolható:

1) az érzelmi szükségletek gyakori kielégítetlensége (a stabilitás, a megértés, az odafigyelés vagy a szeretet hiánya)
2) traumatizáció vagy viktimizáció (gyermekkori bántalmazás, megszégyenítés)
3) ha a gyermek túl sokat kap valamiből (túlzott engedékenység, túlvédés)
4) a jelentős személyekkel szembeni szelektív internalizáció vagy identifikáció (például az abúzáló szülő szerepének internalizálása, majd agresszív érzések és viselkedések megjelenése; Young és mtsai., 2017).

Az 1980-as évek végén felismerték, hogy a csecsemők temperamentumbeli tulajdonságokkal rendelkeznek, amelyek tartósak az egész élet során. A temperamentum determinálja, hogy mely életkörülményekre lesz érzékenyebb a gyermek, de a környezet is hatást gyakorol a temperamentumra. A gyermek temperamentuma befolyásolja az édesanya reakcióit is, vagyis kölcsönösen szabályozzák egymást (Kagan és mtsai., 1988). A sématerápiával foglalkozó szakemberek kifejtik álláspontjukat, miszerint az érzelmi temperamentum befolyásolja, hogy a gyermek mely szülői cselekedetekkel azonosul, és mi az, amit internalizál (Unoka, 2011).

Összefoglalva Young úgy véli, hogy az válik egészséges személlyé, akinek érzelmi szükségleteit megfelelően kielégítették. Mindez egy kötődési helyzetben valósulhat meg. A szülők feladata az, hogy felismerjék, elismerjék és kielégítsék a gyermek igényeit, majd pedig mintát nyújtsanak arra, hogyan lehet késleltetni a kielégítést, valamint hogyan kell mások szükségleteivel bánni. A sématerápia során nagy hangsúlyt helyeznek a terápiás kapcsolatra, melynek során a terapeuta a fent leírtakhoz hasonló funkciókat tölt be (Unoka, 2011). A következő fejezetben ismertetem az öt nagy sématartományt és a tizennyolc sémát, amelyek az imént felsoroltak zavara következtében alakulhatnak ki.

1.4.2 Sématartományok és korai maladaptív sémák

Young 18 korai maladaptív sémát határozott meg, amelyek 5 nagyobb sématartományba szerveződnek. A dolgozatom szempontjából fontosabb sématartományokat részletesebben is bemutatom.

I. Elszakítottság és elutasítás

Azoknál a személyeknél, akiknél erősek az első sématartományba tartozó sémák, úgy vélik, hogy a biztonság, a törődés, a szeretet és a valakihez való tartozás szükségletét senki nem tudja kielégíteni. Jellemzően önsorsrontó viselkedést produkálnak, például a párkapcsolatok terén, de teljesen el is kerülhetik azokat.

1. Elhagyatottság – instabilitás: Érzés vagy vélekedés, miszerint a fontos másik nem lesz mindig elérhető, ugyanis érzelmileg kiszámíthatatlan (például dühkitörései vannak), vagy csak időközönként bukkan fel, vagy egy jobb személy miatt el fogja hagyni, vagy meghal. Az egyén meg van róla győződve, hogy életének fontos személye nem lesz mindig ott, és a kapcsolat nem lesz tartós.

2. Bizalmatlanság – abúzus: Egy személy azon hiedelme, hogy mások szándékosan és igazságtalanul meg fogják sérteni, ki fogják használni, abúzálják, megalázzák, megcsalják vagy manipulálják. Úgy hiszi, hogy a bántás szándékos.

3. Érzelmi depriváció – érzelemmegvonás: Az a meggyőződés, hogy a gondoskodás, az empátia és a védelem iránti vágy sosem teljesülhet be. Azok a személyek, akiknél aktív a séma, a figyelem, a meleg érzelmek, és a törődés hiányától szenvednek. Nem tapasztalnak odafigyelést és megértést, interperszonális kapcsolataikra kevésbé jellemző az érzelmek kölcsönös megosztása. Elmarad a társas kapcsolatokból nyerhető védelem érzése és a tanácsok.

4. Csökkentértékűség – szégyen: Ezzel a sémával az értéktelenség és az alsóbbrendűség érzése jár együtt. A személy úgy hiszi, hogy nem érdemes a szeretetre. Olyan érzése van, mintha valami baj lenne vele, és megjelenik a szégyenérzet is. Rendkívül érzékeny a személyét érintő kritikákra vagy az elutasításra. Viselkedésére jellemző a félénkség és a bizonytalanság.

5. Társas izoláció – elidegenedettség: Az egyén azon meggyőződése, hogy másoktól különbözik, és nehézséget jelent számára a világba való beilleszkedés. Jellemző a valahová tartozás érzésének hiánya.

II. Károsodott autonómia és teljesítőképesség

A szülők feladata, hogy támogassák gyermekük korának megfelelő kompetens viselkedését, amelynek köszönhetően képes lesz célokat kitűzni, és elérésük érdekében készségeket elsajátítani. Mindez fontos az identitás kialakításának szempontjából.

6. Dependencia – inkompetencia: Úgy érzik, hogy nem képesek különböző helyzetek sikeres megoldására mások segítsége nélkül.

7. Sérülékenység – veszélyeztetettség: Azon vélekedés, miszerint a tragédia bármikor bekövetkezhet, és az egyén nem lesz képes vele megküzdeni.

8. Összeolvadtság – éretlenség: A jelentős másikkal való eggyé válás érzése, amely az identitás rovására megy.

9. Kudarcra-ítéltség: Az egyén meggyőződése, hogy inkompetens, eredménytelen és tehetségtelen, ezért kudarcot fog vallani.

III. Károsodott határok

A károsodott határok sématartomány a fejletlen belső korlátokról árulkodik, amelyek nehezítik a másokkal való kielégítő kapcsolatok fenntartását és az önuralom gyakorlását. A szerző megjegyzi, hogy a feljogosítottság lehet az érzelmi depriváció–érzelemmegvonás túlkompenzálása is.

10. Feljogosítottság – grandiozitás: Az egyén azon hite, hogy felsőbbrendű, különleges, és hogy kivételes jogokkal rendelkezik.

11. Elégtelen önkontroll – önfegyelem: Nehézségek az érzelemszabályozásban és a késztetések irányításában.

IV. Kóros másokra irányultság

Azok a személyek, akiknél aktívak a kóros másokra irányultság sémái, jellemzően mások szükségleteire fókuszálnak, miközben saját vágyaik háttérbe szorulnak. Nem figyelnek saját érzéseikre és igényeikre. Mindez azt a cél a szolgálhatja, hogy az egyén megbecsülésben részesüljön, elkerülje a büntetést, vagy hogy fenntartsa az érzelmi köteléket.

12. Behódolás séma: Az elnyomás érzéséből fakadóan átadja a kontrollt. A harag elkerülése érdekében gyakori az alárendelődés, ilyen lehet például a saját vágyak vagy érzések elnyomása. Ez az elnyomás nem tudatos, ezért megjelenhet olyan vélekedés, miszerint a saját igények nem fontosak a partner számára. Megnyilvánulhat a túlzott együttműködés is, amelyet a kapcsolatba való bezártság érzése kísérhet. A séma aktiváltsága többek között azért is veszélyes, mert a harag felgyülemléséhez vezet, amely passzív-agresszív viselkedésben, kontrollálhatatlan dühkitörésben, acting-outban, szerhasználatban vagy akár pszichoszomatikus tünetekben jut kifejeződésre.

13. Önfeláldozás séma: Az egyén úgy érzi, hogy saját akaratából igyekszik mások szükségleteinek eleget tenni, azonban önmaga háttérbe szorul. Ezt a viselkedésformát az motiválja, hogy fenntartsa önbecsülését, elkerülje a bűntudatot, és hogy másoknak ne okozzon csalódást vagy fájdalmat. Az önfeláldozás séma sokszor a mások érzéseivel szembeni nagyfokú érzékenységből ered. Itt is háttérbe szorulnak a saját szükségletek, és ezzel párhuzamosan gyülemlik a frusztráció, illetve az egyén megharagszik arra, akiről gondoskodik. A séma átfedésben van a társfüggőség 12 lépcsős megközelítésével.

14. Elismerés-hajszolás: A személy önbecsülése mások elismerésétől függ, valamint megjelenik a fokozott érzékenység az elutasítással szemben. Számos eszköz létezik a figyelem és az elismerés megszerzésére, ilyen például a szociális státusz, az anyagi javak, és az elért eredmények hangsúlyozása. Az önértékelés fenntartása a cél, nem pedig a hatalom megszerzése.

V. Aggályosság és gátlás

Aktív sémák esetén a teljesítmény értékesebbnek bizonyul, mint az önfeledtség, a nyugodt időtöltés, a kreativitás vagy az emberi kapcsolatok. Másik jellegzetes ismérve a spontán érzések elfojtása.

15. Negativizmus – pesszimizmus: Sajátossága a negatív perspektíva, az aggodalmaskodás és a rossz dolgokra való várakozás.

16. Érzelmi gátoltság: Mások negatív véleményének elkerülése érdekében az egyén gátolja a spontán érzelmeit és a viselkedését.

17. Szigorú (rugalmatlan) mércék – túlzott kritikusság: Magas mércéknek való megfelelési törekvés a kedvezőtlen értékelés elkerülése végett.

18. Büntető készenlét: Az az állásfoglalás, miszerint a hibákat nem szabad elnézni. Aktív séma esetén a személy intoleráns és türelmetlen másokkal, gyakran érez haragot (Young 1990, 1999; Young és mtsai., 2017).

1.4.3 Biológiai háttér

Ahhoz, hogy könnyebben megértsük, hogy mi okozza a korai maladaptív sémák tartós fennmaradását, érintenünk kell az emlékek kialakulásának biológiai hátterét. Az amygdala központi szerepet játszik a (jelen esetben hangsúlyosabb) gyermekkori traumatikus élmények elraktározásában, illetve később az emocionális emlékek előhívásában (LeDoux, 1996). Mondhatjuk, hogy az amygdala a tudattalan emlékek gyűjtőhelye, miközben a tudatos em-

lékekért a hippocampus és a neocortex a felelős. Ez a két rendszer párhuzamosan, illetve egymást kiegészítve működnek. Az amygdala részt vesz a félelem kondícionálásában, amely adaptív, ugyanis segíti a veszélyre való felkészülést, amelyet számos testi érzés is követ. Az amygdala működése nem tudatos, így lehetséges az, hogy az érzelmeket kognitív feldolgozás nélkül is megtapasztaljuk. Veszély esetén gyorsabban aktiválódik, mint a kérgi területek. Az itt elraktározott emlékek maradandóak, viszont lehetséges a kérgi kontroll: az emlékek által előhívott érzések szabályozhatóak. Az amygdala mint az agyunk ősibb területe nem tesz finom különbségeket, ennek következtében az eredeti traumára emlékeztető ingerek is képesek kiváltani a félelmi reakciókat (Zajonc, 1984). Mindennek a tudatában könnyen belátható, hogy a gyermekkori élményre emlékeztető inger hogyan képes erős válaszokat kiváltani, illetve aktiválni a korai maladaptív sémákat. Az érzések és a testi érzetek az egész élet során megmaradnak. A sématerápia során a pszichoterapeuta feladata az, hogy az érzelmeket és a testi érzéseket összekapcsolja a gyermekkori emlékekkel, és a kliens képes legyen megnevezni azokat. A sémák felett szerzett tudatos kontroll lehetővé teszi a szenvedést okozó állapotok enyhülését (Young és mtsai., 2017; Unoka, 2011).

1.4.4 A sémák működése

A sémák megszilárdulásáért több folyamat is felelős, ilyenek a kognitív torzítások, az érzelmek hárítása és az önsorsrontó viselkedés. Kognitív torzítások esetén a szituáció téves értelmezése játszódik le, melynek során a sémákat erősítő információk jóváhagyásra kerülnek, amíg a sémáknak ellentmondó információk jelentéktelennek tűnnek. Az érzelmi hárítás veszélye abban rejlik, hogy a séma nem képes a tudatosság szintjére emelkedni, így a vele való munka is lehetetlenné válik. Az önsorsrontó viselkedés alatt olyan magatartást értünk, amely lehetővé teszi, hogy a személy ismételten olyan helyzeteket és partnereket válasszon, amely a negatív mintázatot fenntartja. Ezzel szemben a gyógyító élethelyzeteket vagy párkapcsolatokat elkerüli. A gyógyulás a séma aktivációjának gyengülését jelenti, vagyis egyre kevesebb helyzet képes kiváltani a maladaptív sémában kódolt viselkedésformákat, valamint egyre elviselhetőbb érzésekkel és gyengébb élményekkel járnak. A probléma gyakran az, hogy a sémának nincs alternatívája, működése kiszámítható. Mondhatjuk úgy is, hogy a séma elhagyása akár a világ felborulását is jelentheti, ugyanis veszélyeztetetté válik a belső koherencia és a kontroll érzése. A sématerápia célja az adaptív viselkedésminták elsajátítása, például hogy a problémákkal küzdő sze-

mély több szeretetteljes és egészséges kapcsolattal vegye körbe magát. A pszichoterapeuták tudják, hogy egy adott séma soha nem tud meggyógyulni teljesen (ami a biológiai háttérrel, illetve az emlékek elraktározásával is magyarázható), de kiemelt fontosságot tulajdonítanak a folyamatos gyakorlásnak a jobb életminőség elérése érdekében (Young és mtsai., 2017).

1.4.5 A korai maladaptív sémák előfordulása különféle kórképekben

Young és munkatársai (Young, 1999) kidolgozták a személyiségzavarral rendelkező páciensek kezelésére a sématerápiát. Ez a terápiás folyamat alkalmas bizonyos zavarok krónikus karakterológiai vonatkozásainak kezelésére. Az 1990-es évek után számos kutatás született a korai maladaptív sémák és az egyes diagnosztikai kategóriák közötti kapcsolatok feltárására (Unoka, 2011). A Young Séma Kérdőív összpontszáma erős pozitív kapcsolatban állt a DSM-III-R személyiségpatológiát mérő kérdőívvel (Personality Diagnostic Questionnaire – Revised; Hyler & Rieder, 1987). Az Elégtelen önkontroll–önfegyelem és a Csökkentértékűség séma erősen korrelált a személyiségzavarok tüneteivel. A Bizalmatlanság–abúzus kapcsolatban állt a paranoid személyiségzavarral, a Dependencia séma a dependens személyiségzavarral, az Elégtelen önkontroll–önfegyelem pedig a borderline személyiségzavarral (Schmidt, 1995). Egy hazai kutatás során (Knapek és mtsai., 2015) megvizsgálták a maladaptív sémák és a kodependencia közötti kapcsolatokat. Azt találták, hogy a társfüggőségre nem jellemző a feljogosítottság, a társfüggők inkább önfeláldozóak és háttérbe szorítják saját szükségleteiket.

Zeigler-Hill és munkatársai (2011) 442 hallgató bevonásával vizsgálták a vulnerábilis nárcizmus és a grandiózus nárcizmus összefüggéseit a korai maladaptív sémákkal. A normális nárcizmus mérésére az NPI-t (Narcissistic Personality Inventory; Raskin és Hall, 1979), a patológiás nárcizmus mérésére a PNI-t (The Pathological Narcissism Inventory; Pincus és mtsai., 2009), a korai maladaptív sémák mérésére pedig a Young-féle kérdőívet (Young, 1990) alkalmazták. A PNI alkalmas volt a vulnerábilis és grandiózus nárcizmus differenciálására. Feltételezték, hogy a normális nárcizmus kevesebb sémával fog korrelálni, mint a nárcizmus patológiás formái. Eredményeik alapján a grandiózus típus pozitívan korrelált a Bizalmatlanság–abúzus, a Feljogosítottság–grandiozitás, az Önfeláldozás és a Szigorú mércék – túlzott kritikusság sémákkal, valamint negatívan korrelált az Elégtelen önkontroll–önfegyelem séma-

val. A vulnerábilis nárcizmus pozitív kapcsolatban állt a Bizalmatlanság–abúzus, az Elhagyatottság–instabilitás, a Feljogosítottság–grandiozitás és a Behódolás sémával, továbbá negatívan korrelált a Dependencia–inkompetencia sémával. A két típusban közös volt Bizalmatlanság–abúzus és a Feljogosítottság–grandiozitás sémákkal való pozitív korreláció. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a grandiózus nárcizmushoz könyörtelen mércék társulnak, vagyis a magas pontszámot elérők nagy célokat tűznek ki maguk elé, miközben nyomás alatt érzik magukat. Előfordulhat perfekcionizmus és a saját teljesítményükkel kapcsolatos kritikusság. Az Önfeláldozás sémát a szerzők egy eszközként értelmezték, melynek segítségével a grandiózus nárcisztikusok képesek érzékeltetni felsőbbrendűségüket és státuszukat, miközben másokat segítségben és iránymutatásban részesítenek azok alsóbbrendűségének igazolásaként. Az Elégtelen önkontroll–önfegyelem sémával való negatív korreláció arra utal, hogy a grandiózus nárcisztikusok képesek a célok eléréséhez szükséges frusztráció tűréshez. Kutatásunk szempontjából azonban lényegesebb, hogy a vulnerábilis nárcizmus pozitívan korrelál a Behódolás sémával és negatívan a Dependencia–inkompetencia sémával, tehát ezek a személyek úgy vélik, hogy mások szükségletei fontosabbak sajátjaiknál, viszont tiltakoznak a másoktól való függőségi viszony ellen. A szerzők úgy gondolják, hogy az Elhagyatottság–instabilitás sémával való kapcsolat részben megmagyarázza az interperszonális érzékenységet. A kutatás megerősítette, hogy a normális nárcizmus és a patológiás nárcizmus korai maladaptív sémákkal való kapcsolata eltérő mintázatokat mutat. Mindazonáltal fontos kiemelni, hogy mind a normális, mind a patológiás nárcizmus összefüggésbe hozható a Feljogosítottság–grandiozitás sémával, amely a nárcizmus alapvető alkotórészeként értelmezhető (Zeigler-Hill és mtsai., 2011).

1.5 Célkitűzések

Korábbi tanulmányokban bizonyosságot nyert, hogy a társfüggőség negatív kapcsolatban áll a grandiózus nárcizmussal (Wells és mtsai., 1998; Wells és mtsai., 2006), illetve, hogy a társfüggőség a grandiózus nárcizmus komplementer párja (Cermak, 1991; Stranieri és mtsai., 2021). A nárcizmus szégyenlősebb típusa, a vulnerábilis nárcizmus és a társfüggőség kapcsolata eddig kevésbé feltárt, noha feltételezhetőek bizonyos átfedések (Wells és mtsai., 2006). Mindkét diszfunkcionális működés kielégítetlen érzelmi szükségletek következménye lehet, ezért a kapcsolat mélyebb megértése érdekében a korai

maladaptív sémákat használtuk fel. Összefoglalva számos kutatás foglalkozik a nárcizmusra jellemző korai maladaptív sémákkal (Zeigler-Hill és mtsai., 2011; Torres, 2002), továbbá a társfüggőségre vonatkozó szakirodalom is kiterjedt, de nem találtam olyan tanulmányt, amely kognitív megközelítésben, kifejezetten a vulnerábilis nárcizmus és a társfüggőség kapcsolatát tárgyalná. Mindezek tükrében hiánypótló lehet a témával foglalkozó empirikus kutatás.

Fő célkitűzésünk tehát az volt, hogy a társfüggők és a vulnerábilis nárcisztikusok működésmódjában közös érzelmi és kognitív mintázatokat tárjunk fel. Pontosabban, választ szerettünk volna kapni arra a kérdésre, hogy együttjárás esetén mely korai maladaptív sémák játszanak szerepet.

Napjainkban elfogadottá és egyre inkább alkalmazottá vált a DMS-5 dimenzionális felfogású személyiségpszichológiai diagnosztikai rendszere. Ezt a szemléletet dolgozatomban is alkalmaztam. A második fő célkitűzésünk az volt, hogy ellenőrizzük, vajon a társfüggőség és a vulnerábilis nárcizmus szubklinikai mérése során elkülönül-e a normális, a szubklinikai és a problémás csoport. Ebből kiindulva olyan hipotéziseket fogalmaztunk meg, amelyek feltételezik, hogy a normális csoport kevesebb aktív korai maladaptív sémával rendelkezik, mint a szubklinikai vagy a problémás csoport.

Témaválasztásomat egyfelől az indokolja, hogy a felnőttkori párkapcsolatok minősége attól függ, hogy milyen maladaptív sémákat vagyunk képesek tudatosítani, majd pedig megváltoztatni. Mindezek a gyermekkori tehetetlenségen túlmutatnak és a fejlődés lehetőségét kínálják. Ebből kifolyólag a későbbi mentálhigiénés és a pszichoterápiás beavatkozások szempontjából is indokolt a jelenség feltárása. Másfelől legfőbb törekvésem a tudományos kutatómunkával szerzett ismeretek klinikai ellátásban történő hasznosítása. Empirikus kutatásunk tudásanyaga a szubklinikai – és hosszútávon a klinikai – populációba tartozó személyek intim kapcsolatainak minőségbeli javulását célozza meg. Ezen felül eredményeink ismertetése hozzájárulhat a prevencióhoz, például a pszichoedukáción keresztül. Fontos megjegyezni, hogy a kutatás témáját a klinikai és a szubklinikai nárcizmus prevalenciája is indokolja.

1.6 Hipotézisek

1. hipotézis: *Feltételezem, hogy pozitív kapcsolat van a vulnerábilis nárcizmus és a társfüggőség között.*

2. hipotézis: *Az Elszakítottság és elutasítás, valamint a Kóros másokra irányultság sématartomány egyes sémái szignifikáns kapcsolatban állnak a vulnerábilis nárcizmussal és a társfüggőséggel és eltérő mértékben magyarázzák azokat.*

3. hipotézis: *A társfüggőséget és a vulnerábilis nárcizmust mérő kérdőívek kapcsolódnak a korai maladaptív sémák csomópontjainak hálózatos szerkezetéhez.*
4. hipotézis: *A társfüggőség, továbbá a vulnerábilis nárcizmus csoportjai között (egészséges, szubklinikai, problémás) eltérés lelhető fel a sématartományok aktivitásában. Várakozásaim szerint a társfüggők és a vulnerábilis nárcisztikusok (problémás csoport) szignifikánsan magasabb összpontszámot érnek el a sématartományok vizsgálatakor, mint az egészséges vagy a szubklinikai csoport.*
5. hipotézis: *A társfüggők és a vulnerábilis nárcisztikusok kérdőíven egyaránt magas pontszámot adók együttes vizsgálata alapján új csoportokat hoztunk létre. Az egészséges, a szubklinikai, és a problémás csoport között különbség lelhető fel a sématartományok aktivitásában. Ennek alapján várakozásaink szerint a problémás csoport szignifikánsan magasabb összpontszámot fog mutatni, mint az egészséges vagy a szubklinikai csoport.*

2 Módszer

2.1 Vizsgálati személyek

Kérdőíves kutatásunkban összesen 167 felnőtt személy vett részt, 41 férfi (25%) és 126 nő (75%; lásd: 1. ábra). Egy alany sem került kizárásra. A kitöltők átlagos életkora 33,44 év (SD=11,62), a legfiatalabb résztvevő 19, a legidősebb pedig 69 éves volt (lásd: 2. ábra).

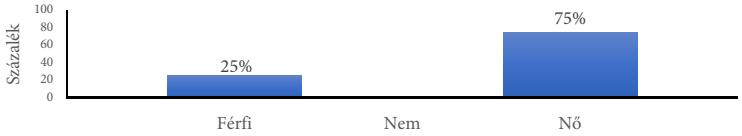

1. ábra: A férfiak és a nők eloszlása százalékban kifejezve

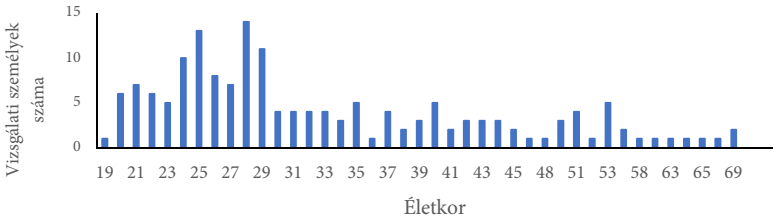

2. ábra: Az életkor eloszlása

Az iskolai végzettség a következőképpen alakult: főiskolai vagy egyetemi diplomával 98 fő (59%), szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel 61 fő (37%), szakmunkásképzővel 7 fő (4%) és befejezett általános iskolával 1 fő (1%) rendelkezett. A kitöltők közül 98 fő (59%) munkavállaló, 45 fő (26%) tanuló, 11 fő (7%) vállalkozó, 5 fő (3%) nyugdíjas, 5 fő (3%) háztartásbeli, 3 fő (2%) pedig álláskereső volt. Legtöbben házasságban (32%), vagy párkapcsolatban éltek (29%), vagy egyedülállóak voltak (28%), kisebb százalékuk élettársi kapcsolatban élt (11%).

2.2 Mérőeszközök

2.2.1 Maladaptív Rejtett Nárcizmus Skála (MCNS)

A 23 tételt tartalmazó Maladaptív Rejtett Nárcizmus Skála (Maladaptive Covert Narcissism Scale; Cheek és mtsai., 2013) a 10 tételes Hiperszenzitív Nárcizmus Skála (Hypersensitive Narcissism Scale, HSNS; Hendin és Cheek, 1997) bővített változata. A megnövekedett tételszámnak köszönhetően javult a kérdőív belső megbízhatósága. Az MCNS egy önbeszámolós papír-ceruza alapú teszt, amely a vulnerábilis nárcizmus mérésére szolgál (lásd: 1. melléklet). A vizsgálati személy egy ötfokú Likert-skálán értékeli, hogy az adott állítás mennyire igaz rá vagy sem (1 – egyáltalán nem igaz, 5 – teljes mértékben igaz; például: „Nem szeretek csoportban lenni, ha csak nem tudom, hogy a jelenlévők közül legalább egy ember igazán becsül engem"). A kérdőív fordított itemeket nem tartalmaz, kiértékelése az egyes tételekhez tartozó pontszámok összeadásával történik. A magasabb pontszám a vulnerábilis nárcizmus magasabb mértékét jelzi. Az MCNS magyar adaptációja folyamatban van a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Pszichológiai Intézetének köszönhetően. A magyarra fordított kérdőív megbízhatósági mutatóit már ellenőrizték, és megfelelőnek értékelték (Cronbach-α=0,875; Bandi és Nagy, 2014).

2.2.2 Kodependencia Kérdőív (CDQ)

Az önbevalláson alapuló Kodependencia Kérdőív a társfüggőség azonosítására szolgáló mérőeszköz. Roehling és Gaumond (1996) fejlesztette ki az eredeti változatot (Codependent Questionnaire – CdQ), amely Cermak (1986) definíciója, illetve teoretikus megfontolások alapján négy alskálát tartalma-

zott: Kontroll, Felelősségvállalás, Intimitás és Behálózottság alskála. A kérdőív magyar adaptációja (Nagy és mtsai., 2014) az eredeti 36 tétel helyett már csak 24 tételt tartalmaz (lásd: 2. melléklet). A statisztikai elemzések nem támasztották alá az eredetileg feltételezett struktúrát, viszont a Cronbach-α érték a teszt megbízhatóságát igazolta, így az egy faktort tartalmazó kérdőív összpontszáma jól alkalmazható a társfüggőség mérésére. A magasabb pontszám a társfüggőség magasabb mértékét jelenti. A vizsgálati személy ötfokú Likert-skálán jelzi, hogy az adott állítás milyen mértékben írja le az érzéseit (1 – soha nem érzem így, 5 – mindig így érzem, például: „Úgy érzem, hogy erőfeszítésem és odafigyelésem nélkül minden darabokra hullik" vagy „Még a jó barátokkal kapcsolatban is attól tartok, hogy egy napon vissza fognak utasítani"). A kérdőív fordított tételeket nem tartalmaz.

2.2.3 Young-féle Séma Kérdőív rövid változata (YSQ-S3)

A Young-féle Séma Kérdőív (Young Schema Questionnaire; Young, 1990) a korai maladaptív sémák mérésének eszköze. Eredeti változata 244 tételt tartalmaz. Jelen kutatásban a rövidített, 95 tételes magyar változatot használtuk fel (lásd: 3. melléklet). Az önbevalláson alapuló kérdőív a magyar validálás során kiegészült egy 19. sémával (Társas elutasítottság séma). A kérdőív skáláinak belső megbízhatósága magas (Cronbach-α=0,86-0,95), faktorstruktúrája egységes a külföldi eredményekkel (Unoka és mtsai., 2004). A 19 séma 5 magasabb szintű sématartományba sorolható. Vizsgálatomban az Elszakítottság és elutasítás (30 tétel, például: „Azt veszem észre, hogy a hozzám közel állókhoz betegesen ragaszkodom, mert attól félek, hogy el fognak hagyni."), valamint a Kóros másokra irányultság (15 tétel, például: „Sok dicséretre és bókra van szükségem, hogy értékesnek érezzem magam.") sématartomány tételeit használtuk fel. A YSQ-S3 fordított itemeket nem tartalmaz. A válaszadás egy 6-fokú Likert skálán zajlik (1 – Egyáltalán nem jellemző rám, 6 – Tökéletesen jellemző rám). Az értékelés az egyes sémákhoz tartozó tételek pontszámainak összeadásával történik. A magasabb pontszám aktívabb és intenzívebb maladaptív sémát jelez.

2.3 Eljárás

Az adatok kérdőíves keresztmetszeti adatfelvételből származnak. Kényelmi mintavételt alkalmaztunk online toborzással. A kérdőívcsomagot a Google Forms segítségével, valamint a témavezetőm jóváhagyásával állítottam össze.

A vizsgálati személyek válaszadását a beleegyező nyilatkozat elfogadása előzte meg. A kitöltők 18 év felettiek voltak. A vizsgálatban való részvétel önkéntes és anonim volt, jutalomban senki sem részesült. A kérdőívek kitöltése nagyjából 20 percet vett igénybe, de bármikor szüneteltethető vagy megszakítható volt. Az adatfelvétel 2023. október és 2024. február között zajlott.

2.4 Statisztikai elemzések terve

Az adatok rendezését, továbbá a CDQ, az MCNS, és a sémák összpontszámának a kiszámítását Excelben végeztem el. A statisztikai elemzésekhez a jamovi programcsomag 2.3.21-es verzióját és a JASP 0.17.1.0 verzióját használtam fel. A vizsgálatban mért változók jellemzésére leíró statisztikát alkalmaztam, a skálák belső megbízhatóságának leírásához Cronbach-α mutatókat számoltam, valamint megvizsgáltam az adatok normális eloszlását.

Az első hipotézis tesztelésére Pearson-féle korrelációt számítottam a jamovi program felhasználásával. Ez a statisztikai próba alkalmas arra, hogy a normális eloszlással rendelkező CDQ és MCNS skálák kapcsolatát megvizsgáljam. A változók az összpontszámaik mentén kerültek elemzésre.

A második hipotézist többszörös lineáris regresszióval teszteltem, szintén a jamovi program felhasználásával. Magyarázatot kaptam arra, hogy a társfüggőség (CDQ), majd pedig – külön modellben vizsgálva – a vulnerábilis nárcizmus (MCNS) mint kimeneti változók milyen összefüggésben vannak a két sématartomány (Elszakítottság és elutasítás, Kóros másokra irányultság) korai maladaptív sémáival. Az elemzés stepwise módszerrel történt, a prediktorok közé csak a szignifikánsan korreláló sémák kerültek be. A változók értékét jelen esetben is az összpontszámok képezték.

A harmadik hipotézis tesztelése során kapcsolatháló-elemzést (network analysis) végeztem a JASP program alkalmazásával. A hálózati modell létrehozásakor parciális korreláció módszert választottam. A hálózatok olyan modellek, amelyek csúcsokból és élekből tevődnek össze. A csúcsok a mért változókat (CDQ, MCNS, korai maladaptív sémák), az élek pedig a közöttük lévő kapcsolatok erősségét jelenítik meg. Vastagabb él esetén nagyobb a parciális korrelációs koefficiens. Amennyiben a csúcsokat nem kötik össze élek, akkor a változók függetlenek egymástól. A modell egyik fontos mutatója a hálózat sűrűsége, amely a lehetséges élek és a megvalósuló élek arányát mutatja meg. Ez az érték 0 és 1 között mozog. Abban az esetben, ha minden változó kapcsolatban van az összes többi változóval, akkor a mutató 0 lesz. A központisági

mutatókat a közöttiség (betweenness; a csúcs közvetítő szerepének mértéke), a közelség (closeness; a csúcsok közötti átlagos távolság) és a fokszám (degree; egy meghatározott csúcs a hálózat többi csúcsával alkotott kapcsolatainak száma) képezi (Epskamp és mtsai., 2018; Fonseca-Pedrero, 2018). A központisági mutatók alapján meghatározható a változók hálózatban elfoglalt helye. Jelen kutatásban képet kaphatunk arról, hogy egy-egy korai maladaptív séma milyen összeköttetésben van a társfüggőséggel és a vulnerábilis nárcizmussal.

A harmadik hipotézis eredményei alapján megfogalmaztunk egy negyedik és egy ötödik hipotézist is, amelyeknek a tesztelésére egyszempontos variancia-analízist (One-Way ANOVA) futtattam jamovi programban. A társfüggőséget és a vulnerábilis nárcizmust külön-külön vizsgáltam. Függő változóként a két vizsgált sématartomány szerepelt, míg a csoportosító változóként a CDQ és az MCNS csoportjai szerepeltek (egészséges, szubklinikai, és problémás csoport). Az Eredmények című fejezetben bővebben is kifejtem a csoportok létrehozásának a menetét. Nem minden esetben teljesült a homogenitás és a normalitás teszt, ezért ellenőriztem az egyszempontos variancia-analízis nem parametrikus változatának eredményeit is.

3 Eredmények

3.1 Leíró statisztika

Az adatelemzés első lépéseként megvizsgáltam a CDQ és az MCNS kérdőívek válaszainak eloszlását. A ferdeség és a csúcsosság értéke a CDQ (Skewness= -0,144, Kurtosis=-0,455) és az MCNS (Skewness=-0,174, Kurtosis=-0,642) esetében is normális eloszlást mutatott. A Shapiro-Wilk teszt is a normalitás teljesülését jelezte mind a CDQ (W=0,991, p=0,337), mind az MCNS (W=0,986, p=0,096) esetében. A CDQ kérdőíven elért átlagos összpontszám 67,425 (SD=14,009, Min=27, Max=101), az MCNS kérdőíven elért átlag pedig 62,539 (SD=15,415, Min=25, Max=96). A vizsgálat nem-klinikai mintán történt, ezért a YSQ egyes sémáinál az eloszlások enyhén jobbra ferdék, illetve a normalitás sem teljesült. A sémák leíró statisztikai eredményeit a 2. táblázatban mutatom be.

A vizsgált változók belső megbízhatóságának becslésére Cronbach-α mutatókat számoltam. A 3. számú táblázatból kiolvasható, hogy a kapott értékek megfelelőnek mutatkoztak (Cronbach-α >0,7).

	N	Átlag	SD	Min	Max	Ferdeség	Csúcsosság	W	p
Érzelmi deprivváció – érzelemmegvonás	167	12,527	6,921	5	30	0,711	-0,594	0,899	<0,001**
Elhagyatottság – instabilitás	167	13,581	6,727	5	30	0,547	-0,775	0,931	<0,001**
Bizalmatlanság – abúzus	167	11,467	5,218	5	30	0,879	0,544	0,927	<0,001**
Társas izoláció – elidegenedettség	167	13,665	6,892	5	30	0,625	-0,509	0,931	<0,001**
Csökkentértékűség – szégyen	167	8,587	5,324	5	26	1,769	2,513	0,716	<0,001**
Társas elutasítottság-érzés	167	9,563	5,148	5	25	1,270	0,902	0,830	<0,001**
Behódolás	167	10,970	5,597	5	29	1,093	0,641	0,885	<0,001**
Önfeláldozás	167	17,180	5,945	5	30	0,127	-0,605	0,983	0,036*
Elismerés-hajszolás	167	12,898	6,815	5	30	0,865	0,039	0,907	<0,001**

Megjegyzés. A táblázatban a következő rövidítéseket használtam: N – elemszám, SD – szórás, Min – minimális pontszám, Max – maximális pontszám, W – Shapiro Wilk, *p<0,05, **p<0,001.

2. táblázat: A Young-féle Séma kérdőív vizsgált sémáinak leíró statisztikai eredményei

Kérdőív	Cronbach-α
CDQ	0,87
MCNS	0,88
YSQ két sématartománya	0,86

Megjegyzés. CDQ – Kodependencia Kérdőív, MCNS – Maladaptív Rejtett Nárcizmus Skála, a YSQ két sématartománya az Elszakítottság és elutasítás, valamint a Kóros másokra irányultság.

3. táblázat: A vizsgálatban használt mérőeszközök belső megbízhatósága

3.2 Hipotézisek tesztelése

1. hipotézis: *Feltételezem, hogy pozitív kapcsolat van a vulnerábilis nárcizmus és a társfüggőség között.*

Hipotézisem tesztelésére korrelációs eljárást alkalmaztam a Jamovi statisztikai programban. A fentiekből látható, hogy a CDQ-nál és az MCNS-nél a normalitás teljesült, ezért Pearson korrelációt futtattam. A próba alapján szignifikáns pozitív kapcsolat van a két változó között (r=0,753, p<0,001, 95%CI = 0,679 – 0,812). Azok a személyek, akik magasabb összpontszámot értek el a CDQ-kérdőíven, magasabb összpontszámot értek el az MCNS kérdőíven is (lásd: 3. ábra).

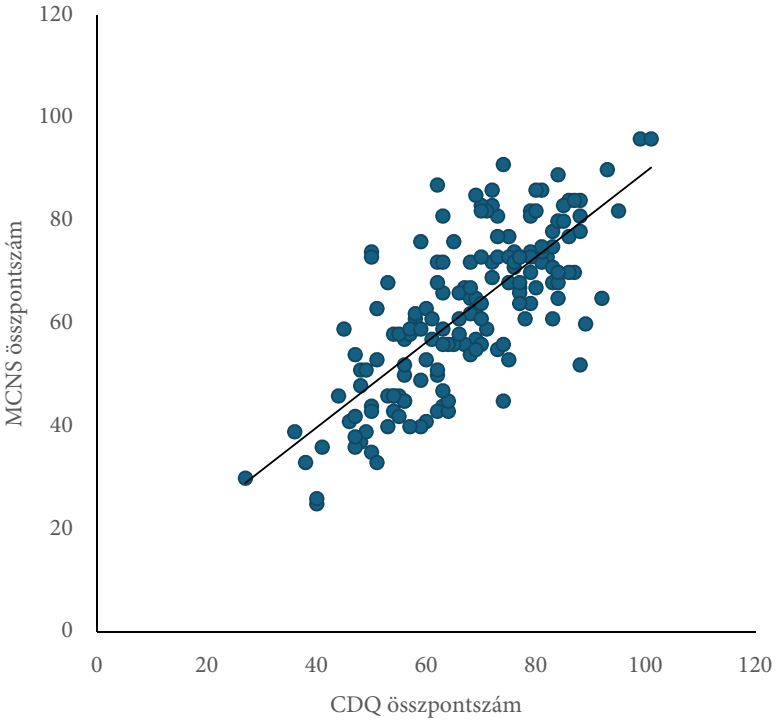

3. ábra: A CDQ (Kodependencia Kérdőív) és az MCNS (Maladaptív Rejtett Nárcizmus Skála) kérdőív összpontszámai erős pozitív kapcsolatban állnak egymással

2. hipotézis: *Az Elszakítottság és elutasítás, valamint a Kóros másokra irányultság sématartomány egyes sémái szignifikáns kapcsolatban állnak a vulnerábilis nárcizmussal és a társfüggőséggel, és eltérő mértékben magyarázzák azokat.*

A második hipotézis tesztelésére többszörös lineáris regresszió elemzést alkalmaztam. Ennek a modellnek az egyik alapfeltétele, hogy a prediktorok egymástól lineárisan függetlenek legyenek (Kovács, 2008), ezért megvizsgáltam a multikollinearitást. Eredményeim azt mutatták, hogy a vizsgált változók nagy mértékben függetlenek egymástól (VIF<4), így nincs negatív hatással a statisztikai elemzésre. A vulnerábilis nárcizmust és a társfüggőséget is külön-külön modellben teszteltem. A CDQ és az MCNS függő változóként szerepeltek, amíg a korai maladaptív sémákat független változókként kezeltem. Az általam alkalmazott stepwise (lépésenkénti) módszer a független változók közötti kapcsolatokat is figyelembe veszi, így csak a szignifikáns prediktorok kerültek be a modellbe.

Az eredmények alapján a kodependenciát négy maladaptív séma magyarázza 62,3%-ban ($F_{9,157}$=31,442, aR^2=0,623, p<0,001). A lineáris regresszió-modellbe az Elismeréshajszolás (ß=0,407, p<0,001), az Elhagyatottság – instabilitás (ß=0,239, p<0,001), a Bizalmatlanság – abúzus (ß=0,192, p=0,002) és az Önfeláldozás (ß=0,164, p=0,002) sémák kerültek be.

A vulnerábilis nárcizmust négy maladaptív séma magyarázza 61,4%-ban ($F_{9,157}$=30,310, aR^2=0,614; p<0,001). A modellbe az Elhagyatottság – instabilitás (ß=0,356, p<0,001), Bizalmatlanság – abúzus (ß=0,230, p<0,001), Társas izoláció – elidegenedettség (ß=0,248, p<0,001) és az Elismeréshajszolás (ß=0,184, p=0,005) sémák kerültek be (lásd: 4. melléklet).

3. hipotézis: *A társfüggőséget és a vulnerábilis nárcizmust mérő kérdőívek kapcsolódni fognak a korai maladaptív sémák csomópontjainak hálózatos szerkezetéhez.*

A 3. hipotézis vizsgálatára kapcsolatháló-elemzést (network analysis) végeztem. A 4. ábrán látható csomópontok szemléltetik a vizsgálatban mért változókat. A csomópontok közötti kék vonal reprezentálja a pozitív parciális korrelációt, amíg a piros vonal a negatív kapcsolatot. A vonal vastagsága, és a rajta található értékek a korreláció erősségét ismertetik. A hálózat összesen 22 kapcsolatot tartalmaz a lehetséges 55-ből (ritkaság = 0,600). A közöttiség mutatók alapján a Társas izoláció – elidegenedettség (2,054), a Társas elutasítottság-érzés (1,309), az Elismeréshajszolás (0,564), és a Behódolás (0,316) sémák össze-

kötő kapocsként szolgálnak a hálózat komponensei között. A közelség értékeit szemügyre véve látható, hogy a Társas elutasítottság-érzés (1,489), a Társas izoláció – elidegenedettség (1,427), az Elhagyatottság – instabilitás (0,379) és a Csökkentértékűség – szégyen (0,337) sémák emelkednek ki legjobban, vagyis közelebbi kapcsolatban állnak a hálózat többi elemével. A központisági mutatók eredményeit a 4. táblázat részletesen is bemutatja. Legnagyobb várható hatással az MCNS rendelkezik (1,235), amely pozitívan korrelál a CDQ-val (r=0,393), az Elhagyatottság – instabilitással (r=0,295), a Társas izoláció – elidegenedettséggel (r=0,201) és a Bizalmatlanság – abúzussal (r=0,211). A második legnagyobb hatása a Csökkentértékűség-szégyen skálának van (1,047). A séma pozitív kapcsolatban áll a Társas elutasítottság-érzés (r=0,388), a Behódolás (r=0,262), a Társas izoláció – elidegenedettség (r=0,197) és az Elismeréshajszolás (r=0,192) maladaptív sémákkal.

Változó	Hálózat			
	Közöttiség	Közelség	Erősség	Várható hatás
CDQ	-0.18059	-0.07311	-0.36192	0.50916
MCNS	0.06772	0.12793	0.27447	1.23566
Érzelmi depriváció – érzelemmegvonás	-0.92553	-1.77518	-1.97119	-1.32798
Elhagyatottság – instabilitás	-0.42890	0.37984	-0.06573	-0.82532
Bizalmatlanság – abúzus	-0.92553	-0.32604	-0.69335	-1.18755
Társas izoláció – elidegenedettség	2.05422	1.42766	1.53180	0.99842
Csökkentértékűség – szégyen	-0.92553	0.33749	0.10948	1.04730
Társas elutasítottság-érzés	1.30929	1.48950	1.36592	0.07504
Behódolás	0.31603	-0.50372	0.03774	0.96541
Önfeláldozás	-0.92553	-1.36803	-0.87902	-1.07473
Elismeréshajszolás	0.56435	0.28366	0.65179	-0.41541

Megjegyzés. CDQ – Kodependencia Kérdőív, MCNS – Maladaptív Rejtett Nárcizmus Skála; a további változók a Young-féle Séma Kérdőív egyes alskáláinak felelnek meg.

4. táblázat: Központisági mutatók egyes változóknál

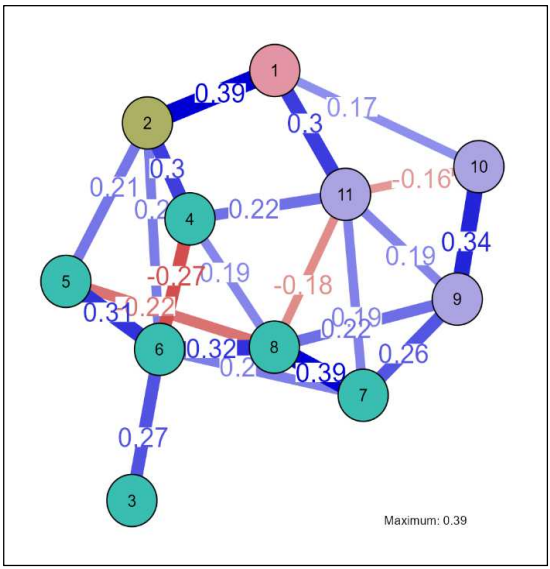

4. ábra: A társfüggőség, a vulnerábilis nárcizmus és korai maladaptív sémák hálózatos struktúrája

Társfüggőség	1. CDQ
Vulnerábilis nárcizmus	2. MCNS
Elszakítottság és elutasítás sématartomány	3. Érzelmi depriváció – érzelemmegvonás 4. Elhagyatottság – instabilitás 5. Bizalmatlanság – abúzus 6. Társas izoláció – elidegenedettség 7. Csökkentértékűség – szégyen 8. Társas elutasítottság-érzés
Kóros másokra-irányultság sématartomány	9. Behódolás 10. Önfeláldozás 11. Elismerés hajszolás

Megjegyzés. A társfüggőséget a rózsaszín, a vulnerábilis nárcizmust pedig az okkersárga csomópont jelöli. Az Elszakítottság és elutasítás sémáit a zöld színű, a Kóros másokra-irányultság sémáit pedig a lila színű csomópontok ábrázolják. Az éleken szereplő értékek a korreláció erősségét szemléltetik.

A harmadik hipotézis tesztelésének eredményei, illetve a hálózatos struktúra ábrája alapján láthatjuk, hogy erős a korreláció a CDQ és az MCNS között (r= 0,393), de mindkét kérdőívhez más-más sématartomány kapcsolódik jobban. Például a CDQ erős kapcsolatot jelez a Kóros másokra-irányultság sématartomány Elismeréshajszolás sémájával (r=0,300), míg az MCNS erősebb korrelációt mutat az Elszakítottság és elutasítás sématartomány Elhagyatottság – instabilitás sémájával (r=0,295).

Az eddigi eredmények alapján újabb hipotéziseket fogalmaztunk meg. Kíváncsiak voltunk arra, hogy ha mindkét kérdőívnél az összpontszámok alapján létrehozunk három-három (úgymint egészséges, szubklinikai és problémás) csoportot, akkor a csoportokat figyelembe véve lesz-e különbség az egyes sématartományokon belül, valamint a két sématartomány között. A YSQ értékelésénél a magasabb pontszám aktívabb és intenzívebb maladaptív sémát jelez (amely a személyiségzavarban szenvedőkre jellemző), ezért feltételezhetően különbség lesz a létrehozott csoportok között. Például azok a személyek, akik a társfüggők csoportjába kerültek, szignifikánsan magasabb pontszámot fognak elérni a sématartományok vizsgálatakor, mint azok, akik nem jellemezhetőek társfüggőséggel. Ugyanígy feltételezhető, hogy a vulnerábilis nárcisztikus személyek csoportja szignifikánsan magasabb pontszámot érnek el, mint a nem vulnerábilis nárcisztikusok csoportja, tehát aktívabb sémákkal rendelkeznek.

4. hipotézis: *A társfüggőség, továbbá a vulnerábilis nárcizmus csoportjai között (egészséges, szubklinikai, problémás) eltérés lelhető fel a sématartományok aktivitásában. Várakozásaim szerint a társfüggők és a vulnerábilis nárcisztikusok (problémás csoport) szignifikánsan magasabb összpontszámot érnek el a sématartományok vizsgálatakor, mint az egészséges vagy a szubklinikai csoport.*

Első lépésként a Jamovi-program segítségével létrehoztam az egészséges, a szubklinikai és a problémás csoportokat a CDQ és az MCNS összpontszámainak percentilisei alapján. A társfüggőséggel és vulnerábilis nárcizmussal nem jellemezhető személyek alkották az egészséges csoportokat, akiknek az összpontszáma 33,33 percentilis alatt volt (CDQ: 61,33 pont alatt, N=54; MCNS: 56 pont alatt, N=52). A társfüggőséggel és vulnerábilis nárcizmussal jellemezhető személyek alkották a problémás csoportokat, összpontszámaik 66,67 percentilis felett voltak (CDQ: 75 pont felett, N=53; MCNS: 71 pont fe-

lett, N=55). A két percentilis közé esők alkották a szubklinikai csoportokat (CDQ: N=60; MCNS: N=60).

A társfüggőséget vizsgálva az Elszakítottság és elutasítás sématartomány főhatása szignifikáns ($F_{2;\ 99,368}$=79,387, p<0,001). Különbség lelhető fel az egészséges (M=47,889, SD=11,806), a szubklinikai (M=70,050, SD=22,197) és a problémás (M=90,547, SD=23,300) csoportok között. Tukey-féle Post-Hoc teszt alapján a problémás csoport szignifikánsan magasabb pontszámot ért el, mint a szubklinikai (t_{164}=-5,475, p<0,001, $M_{különbség}$=-20,497), vagy az egészséges (t_{164}=-11,109, p<0,001, $M_{különbség}$=-42,658) csoport. A szubklinikai és az egészséges csoport között is eltérés mutatkozott (t_{164}=-5,949, p<0,001, $M_{különbség}$=-22,161).

A Kóros másokra-irányultság sématartomány főhatása szignifikáns ($F_{2;\ 105,284}$=49,323, p<0,001). Különbség mutatkozott az egészséges (M=30,759, SD=9,284), a szubklinikai (M=39,583, SD=9,902), és a problémás (M=53,189, SD=13,690) csoportok között. A problémás csoport magasabb összpontszámot ért el, mint a szubklinikai (t_{164}=-6,520, p<0,001, $M_{különbség}$=-13,605) és az egészséges (t_{164}=-10,479, p<0,001, $M_{különbség}$=-22,429) csoport. A szubklinikai és az egészséges csoport között is szignifikáns különbség mutatkozott (t_{164}=-4,249, p<0,001, $M_{különbség}$=-8,824). Az 5. számú táblázatból kiolvashatóak a leíró statisztika eredményei, az 5. ábra pedig a csoportonkénti eltéréseket ábrázolja. Fontos megjegyezni, hogy a két sématartomány között azért látható eltérés az ábrán, mert az Elszakítottság és elutasítás sématartomány hat sémát tartalmaz, míg a Kóros másokra irányultság csak három sémát, így ezzel összhangban az összpontszám is alacsonyabb.

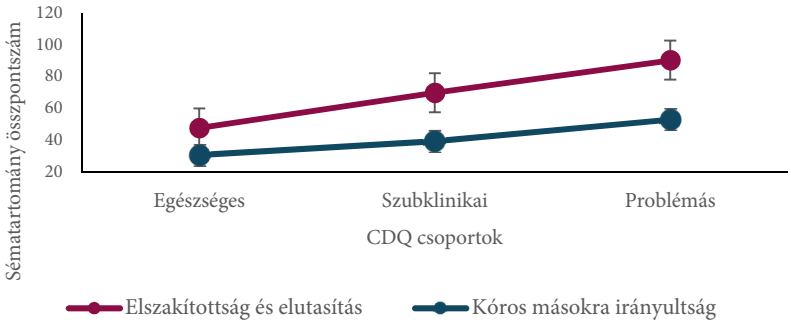

5. ábra: Az Elszakítottság és elutasítás és a Kóros másokra irányultság sématartományon elért átlagos összpontszám a társfüggőség csoportjai szerint

	Társfüggőség	N	Átlag	SD	SE
Elszakítottság és elutasítás sématartomány	Egészséges	54	47.889	11.806	1.607
	Szubklinikai	60	70.050	22.197	2.866
	Problémás	53	90.547	23.300	3.200
Kóros másokra-irányultság sématartomány	Egészséges	54	30.759	9.284	1.263
	Szubklinikai	60	39.583	9.902	1.278
	Problémás	53	53.189	13.690	1.881

Megjegyzés. A táblázatban használt rövidítések: N – elemszám, SD – szórás, SE – standard hiba.

5. táblázat: A leíró statisztika eredményei, amely szerint a társfüggőség esetén az egyes sématartományok átlagos összpontszámai csoportonként eltérnek

Az Elszakítottság és elutasítás sématartománynál a normalitás marginális (W=0,984, p=0,058), a homogenitás nem teljesült ($F_{2;\ 164}$=7,509, p<0,001). A Kóros másokra irányultság sématartomány esetén sem a normalitás (W= 0,980, p=0,016), sem a homogenitás nem teljesült ($F_{2;\ 164}$=3,392, p=0,036). Ellenőriztem az egyszempontos varianciaanalízis nem parametrikus változatának (Kruskal-Wallis) eredményeit is. Az Elszakítottság és elutasítás sématartomány eredménye hasonló a fent ismertetett F-teszt eredményéhez (χ^2= 76,536, p<0,001). A Kóros másokra irányultság sématartomány esetén némi eltérés tapasztalható, de ugyanúgy szignifikáns a különbség a csoportok között (χ^2=70,392, p<0,001).

A vulnerábilis nárcizmust az előzőekhez hasonló módon vizsgáltuk meg. Az Elszakítottság és elutasítás sématartomány főhatása szignifikáns ($F_{2;\ 105,965}$=70,720, p<0,001). Különbség lelhető fel az egészséges (M=47,481, SD= 14,079), a szubklinikai (M=69,200, SD=20,300) és a problémás (M=90,309, SD=23,549) csoportok között. Tukey-féle Post-Hoc teszt alapján a problémás csoport szignifikánsan magasabb pontszámot ért el, mint a szubklinikai (t_{164}= -5,708, p<0,001, $M_{különbség}$=-21,109), vagy az egészséges (t_{164}=-11,177, p<0,001, $M_{különbség}$=-42,828) csoport. A szubklinikai és az egészséges csoport között is szignifikáns a különbség (t_{164}=-5,786, p<0,001, $M_{különbség}$=-21,719).

A Kóros másokra-irányultság sématartomány főhatása is szignifikánsnak bizonyult ($F_{2;\ 107{,}499}$=32,631, p<0,001). Szignifikáns a különbség az egészséges (M=31,750, SD=9,947), a szubklinikai (M=40,217, SD=11,677) és a problémás (M=50,745, SD=14,244) csoportok között. A problémás csoport magasabb összpontszámot ért el, mint a szubklinikai (t_{164}=-4,658, p<0,001, $M_{különbség}$=-10,529) és az egészséges (t_{164}=-8,110, p<0,001, $M_{különbség}$=-18,995) csoport. A szubklinikai és az egészséges csoport között is szignifikáns különbség mutatkozott (t_{164}=-3,690, p<0,001, $M_{különbség}$=-8,467). A 6. számú táblázat bemutatja a leíró statisztika eredményeit, a 6. ábra pedig szemlélteti azokat.

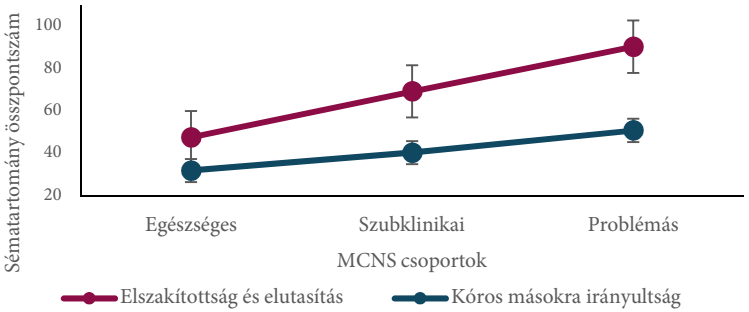

6. ábra: Az Elszakítottság és elutasítás és a Kóros másokra-irányultság sématartományok átlagos összpontszámai a vulnerábilis nárcizmus csoportjai szerint

	Vulnerábilis nárcizmus	N	Átlag	SD	SE
Elszakítottság és elutasítás sématartomány	Egészséges	52	47.481	14.079	1.952
	Szubklinikai	60	69.200	20.300	2.621
	Problémás	55	90.309	23.549	3.175
Kóros másokra-irányultság sématartomány	Egészséges	52	31.750	9.947	1.379
	Szubklinikai	60	40.217	11.677	1.507
	Problémás	55	50.745	14.244	1.921

Megjegyzés. A táblázatban használt rövidítések: N – elemszám, SD – szórás, SE – standard hiba.

6. táblázat: A leíró statisztika eredményei, amely szerint a vulnerábilis nárcizmus esetén a sématartományok átlagos összpontszámai csoportonként eltérnek

A CDQ elemzéséhez hasonlóan az Elszakítottság és elutasítás sématartomány esetében sem teljesült a normalitás (W=0,975, p=0,004), és a homogenitás ($F_{2; 164}$=6,422, p=0,002). A Kóros másokra-irányultság sématartomány esetén nem normális az eloszlás (W=0,976, p=0,006), viszont a homogenitás teljesült ($F_{2; 164}$=2,080, p=0,128). A kapott értékek következtében ellenőriztem az egyszempontos varianciaanalízis nem parametrikus változatát is, és valamivel magasabb értékeket kaptam, de minden esetben szignifikáns a vizsgált változók közötti különbség (Elszakítottság és elutasítás: χ^2=78,001, p<0,001; Kóros másokra-irányultság: χ^2=50,900, p<0,001).

Ezt követően kíváncsiak voltunk arra, hogy a két változó (CDQ és MCNS) együttes vizsgálata mutat-e különbséget. Ezúttal is létrehoztunk három csoportot: azok a személyek, akik mindkét kérdőíven magas pontszámot értek el, a problémás csoportba kerültek (N=32). Akikre sem a társfüggőség, sem a vulnerábilis nárcizmus nem jellemző, azok az egészséges csoportba kerültek (N=38). Akik mindkét kérdőíven a középérték körül mozogtak, azok a szubklinikai csoportba tartoztak (N=31).

5. hipotézis: *A társfüggők és a vulnerábilis nárcisztikusok kérdőíven egyaránt magas pontszámot adók együttes vizsgálata alapján új csoportokat hoztunk létre. Az egészséges, a szubklinikai, és a problémás csoport között különbség lelhető fel a sématartományok aktivitásában. Ennek alapján várakozásaink szerint a problémás csoport szignifikánsan magasabb összpontszámot fog mutatni, mint az egészséges vagy a szubklinikai csoport.*

A hipotézis tesztelésére egyszempontos varianciaanalízist futtattam. Az Elszakítottság és elutasítás sématartomány főhatása szignifikáns ($F_{4; 76,974}$=52,531, p<0,001). Szignifikáns különbség lelhető fel az egészséges (M=44,079, SD=11,214), a szubklinikai (M=66,613, SD=18,397), és a problémás (M=97,219, SD=21,895) csoportok között. A Tukey-féle Post-Hoc teszt értékei alapján elmondható, hogy a problémás csoport szignifikánsan magasabb pontszámot ért el, mint a szubklinikai (t_{162}=-6,739, p<0,001, $M_{különbség}$=-30,606), vagy az egészséges (t_{162}=-12,289, p<0,001, $M_{különbség}$=-53,140) csoport. A szubklinikai és az egészséges csoport között is szignifikáns a különbség (t_{162}=-5,166, p<0,001, $M_{különbség}$=-22,534).

A Kóros másokra-irányultság sématartomány főhatása szignifikáns ($F_{4; 76,368}$=31,560, p<0,001). Különbség mutatkozott az egészséges (M=29,158, SD=8,049), a szubklinikai (M=36,839, SD=11,136), és a problémás (M=56,594, SD=

13,905) csoportok között. A problémás csoport magasabb pontszámot ért el, mint a szubklinikai (t_{162}=-7,322, p<0,001, $M_{különbség}$=-19,755), vagy az egészséges (t_{162}=-10,680, p<0,001, $M_{különbség}$=-27,436) csoport. A szubklinikai és az egészséges csoport között is különbség lelhető fel (t_{162}=-2,964, p=0,028, $M_{különbség}$=-7,681). A 7. táblázatból kiolvasható a leíró statisztika eredményei, a 7. ábra pedig szemlélteti azokat.

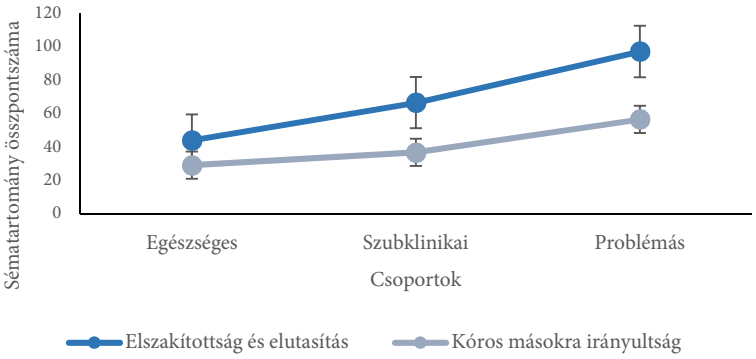

7. ábra: Az Elszakítottság és elutasítás és a Kóros másokra irányultság sématartomány átlagos összpontszáma a két változó együttes vizsgálata során

	Csoport	N	Átlag	SD	SE
Elszakítottság és elutasítás sématartomány	Egészséges	38	44.079	11.214	1.819
	Szubklinikai	31	66.613	18.397	3.304
	Problémás	32	97.219	21.895	3.871
Kóros másokra-irányultság sématartomány	Egészséges	38	29.158	8.049	1.306
	Szubklinikai	31	36.839	11.136	2.000
	Problémás	32	56.594	13.905	2.458

Megjegyzés. A táblázatban használt rövidítések: N – elemszám, SD – szórás, SE – standard hiba.

7. táblázat: A leíró statisztika eredményei, mely szerint a társfüggőség és a vulnerábilis nárcizmus együttes vizsgálata esetén az egyes sématartományok átlagos összpontszámai csoportonként eltérnek

Az Elszakítottság és elutasítás esetén nem teljesült a homogenitás ($F_{4;162}$=5,752, p<0,001), a Kóros másokra irányultságnál pedig a normalitás (W=0,983, p= 0,034), ezért megnéztük a statisztikai teszt nem parametrikus változatát is. Az eredmények ebben az esetben is szignifikáns eltérést mutatnak az egészséges, a szubklinikai, és a problémás csoport között (Elszakítottság és elutasítás: χ^2=95,123, p<0,001; Kóros másokra irányultság: χ^2=77,277, p<0,001).

4 Diszkusszió

Kutatásunkban a vulnerábilis nárcizmust és a társfüggőséget vizsgáltuk a korai maladaptív sémák mentén. Kíváncsiak voltunk arra, hogy a két faktor között van-e átfedés, továbbá együttjárás esetén mely korai maladaptív sémák aktívabbak. Választ vártunk arra a kérdésre is, vajon a társfüggőség és a vulnerábilis nárcizmus szubklinikai mérése során elkülönül-e a normális, a szubklinikai és a problémás csoport. Eredményeink megfeleltek a várakozásainknak, a statisztikai elemzések során többnyire mind az öt hipotézis beigazolódott.

Első hipotézisünkben pozitív kapcsolatot feltételeztük a vulnerábilis nárcizmus és a társfüggőség között. Eredményeink alapján a Kodependencia Kérdőíven elért magasabb érték valóban együtt jár a Maladaptív Rejtett Nárcizmus Skálán szerzett magasabb összpontszámmal. Wells és munkatársai (2006) pozitív korrelációt találtak a társfüggőség és a rejtett nárcizmus között. Úgy gondolják, hogy mindkét személyiségstruktúra a szégyen érzésében osztozik. Az irodalom áttekintése közben világossá vált, hogy a két változó közös vonása az önértékelés zavara (Pincus és Lukowitsky, 2010; Nagy és Bandi, 2021; Fischer és mtsai., 1991). Ezek a személyek rendkívül érzékenyek mások reakcióira és az elutasításra. Folyamatosan azt vizsgálják, miként kellene viselkedniük az elfogadás érdekében. A korrelációval kapcsolatos további észrevétel, hogy a két kérdőív egyes tételei tartalmilag átfedésben vannak. Például az MCNS a következőképpen kérdez rá az elutasítással kapcsolatos félelmekre: *„Mindenáron próbálom elkerülni az elutasítást,"* amíg a CDQ így fogalmaz: *„Még a jó barátokkal kapcsolatban is attól tartok, hogy egy napon vissza fognak utasítani."* Továbbá az MCNS tételei között a következő szerepel: *„Hajlamos vagyok olyan kapcsolatokba bonyolódni, ahol felváltva imádom és nézem le a másik személyt,"* míg a CDQ-nál ezt olvashatjuk: *„Hajlamos vagyok arra, hogy vagy nagyon kedveljek valakit, vagy nagyon utáljak."* Pszichoanalitikus megközelítésből Farmer

(1999) úgy véli, hogy a társfüggők magatartása gyakran a nárcisztikus feljogosultság finom formájának a kifejeződése, és ezáltal van kapcsolat a két személyiségkonstrukció között. Noha empirikus kutatásunkkal nem tudjuk ellenőrizni ezen állítást, a későbbi klinikai munka szempontjából mindenképpen hasznos tudásnak bizonyul.

Rendelkezésünkre áll tehát néhány korábbi eredmény, illetve elmélet, amely a vulnerábilis nárcizmus és a társfüggőség kapcsolatát magyarázza, mi azonban arra vállalkoztunk, hogy a két változó működésmódjában közös érzelmi és kognitív mintázatokat tárjunk fel.

Második hipotézisünk, miszerint az Elszakítottság és elutasítás, valamint a Kóros másokra-irányultság sématartomány egyes sémái szignifikáns kapcsolatban állnak a vulnerábilis nárcizmussal és a társfüggőséggel és eltérő mértékben magyarázzák azokat, igazolást nyert. A két függő változót külön-külön vizsgáltuk lineáris regresszió modellben, amely a kapcsolatok feltárására alkalmas módszer.

A kutatásban szereplő kilenc séma közül négy séma magyarázza szignifikánsan a kodependenciát. Az Elszakítottság és elutasítás sématartományból kikerülő Elhagyatottság – instabilitás és Bizalmatlanság – abúzus, valamint a Kóros másokra-irányultság tartományból az Önfeláldozás és az Elismerés-hajszolás. Utóbbi sématartományból egyedül a Behódolás séma nem került be a prediktorok közé, amely alátámasztja azt, hogy a kodependens személynek éppen a kontroll átadása jelent nehézséget. A kontroll eszközt jelent ahhoz, hogy biztonságban érezhesse magát.

A vulnerábilis nárcizmust szintén négy korai maladaptív séma magyarázza, amelyek közül három átfedésben van társfüggőségre jellemző sémákkal. A legerősebb összefüggést az Elhagyatottság-instabilitás, a Bizalmatlanság-abúzus, a Társas izoláció-elidegenedettség, és az Elismerés-hajszolás séma mutatta. A Kóros másokra irányultság faktorból csupán egy séma magyarázza szignifikánsan a nárcizmus sérülékenyebb típusát. Az Elszakítottság és elutasítás sématartomány prediktorai között – a társfüggőséggel ellentétben – megjelenik a Társas izoláció-elidegenedettség is.

Young és munkatársai (2017) nem tesznek különbséget a grandiózus és a vulnerábilis nárcizmus között, amikor a nárcisztikus személyiségzavar gyermekkori gyökereiről számolnak be. Mindazonáltal a személyiségzavarra érvényes meglátások jelen esetben is hasznosak bizonyulhatnak a fenti összefüggések megértése céljából. Young páciensei többnyire magányos gyermekkori

élményekről számoltak be. Úgy érezték, hogy kortársaik elutasítják őket, és hogy nem tartoznak sehova, mert mások, mint a többiek. Ezek az élmények erősíthetik a Társas izoláció – elidegenedettség sémát, amely jelen kutatásban együtt jár a vulnerábilis nárcizmus jellemzőivel.

A sématerapeuták megfigyelései szerint több nárcisztikus személyiségzavarost is a szülők saját sémáinak túlkompenzálásra, illetve saját szükségleteiknek a kielégítésére használtak. Például az anya vagy az apa a házastárs szerepét osztotta ki gyermekére, akinek érzelmi támaszt kellett, hogy nyújtson (ez a szülő érzelmi depriváció sémájának a kompenzálása). Mindeközben a gyermek hiányt szenvedett az alapvető gondoskodásból, és az őszinte, önzetlen szeretetéből, érzelmei nem kerültek megértésre. Csak akkor részesült figyelemben, amikor megfelelt a vele szemben támasztott elvásároknak (Young, 2017). Az, hogy a gyermek a felnőtt szerepében támogatást nyújt az egyik szülőnek, emlékeztethet bennünket a társfüggőség kialakulásának előzményeire. A jelenséget parentifikációnak nevezzük. Ennek ismeretében könnyen belátható, miért mutatkozik a kodependencia és a vulnerábilis nárcizmus esetében is erős aktiváció a Bizalmatlanság – abúzus sémánál. A séma szerint az egyént mások önző céljai érdekében ki fogják használni, vagy manipulálni fogják.

Young (2017) tapasztalatai szerint a nárcisztikusoknál gyakori, hogy gyermekkorukban csak akkor érezhették magukat értékesnek, ha teljesítettek, illetve eleget tettek a szülők elvárásainak. Így érthető, hogy a gyermek igyekszik mindent megtenni az elismerésért és a megbecsülésért, egyébként ritkán élhet át intim, meleg, és szeretetteljes légkört. Mindennek a következménye az lesz, hogy az elismeréshez köti az önértékelését és az önbecsülését. Elutasítás esetén értéktelennek érzi magát. Mondhatjuk úgy, hogy önértékelése mások elfogadásának a függvénye, ezzel összhangban túlérzékeny az elutasítással szemben. Eredményeink is azt igazolják, hogy a vulnerábilis nárcizmusnál és a társfüggőségnél is meghatározó gyermekkori élmény a feltételekhez kötött elfogadás, amely hozzájárul az Elismerés-hajszolás séma megszilárdulásához és gyakori működéséhez.

Mindkét vizsgált változó erős korrelációt mutat az Elhagyatottság – instabilitás sémával, amely a fontos másikhoz fűződő kapcsolati instabilitásról árulkodik. Az egyén azt gondolja, hogy kapcsolata nem lesz tartós, és az érzelmileg kiszámíthatatlan partnere el fogja hagyni. Véleményem szerint az effajta meggyőződés akár támogathatja is az Elismerés-hajszolás séma fennmaradását, ugyanis az elhagyatottság elkerülése érdekében az egyén folyamatosan teljesíteni próbál.

A második hipotézis eredményei részben egybehangzóak a korábbi empirikus kutatási eredményekkel. Zeigler-Hill és munkatársai (2011) azt találták, hogy a vulnerábilis nárcizmus pozitív kapcsolatban áll a Bizalmatlanság – abúzus, az Elhagyatottság – instabilitás, a Feljogosítottság – grandiozitás és a Behódolás sémával, míg negatív kapcsolatban áll a Dependencia – inkompetencia sémával. Jelen kutatás csak az Elszakítottság és elutasítás, valamint a Kóros másokra-irányultság sématartománnyal foglalkozik, így csak ezeken belül tudunk összehasonlításokat végezni. Az előző kutatás eredményeivel összhangban a mi elemzéseink alapján is a Bizalmatlanság – abúzus és az Elhagyatottság – instabilitás sémák jósolják meg szignifikánsan a vulnerábilis nárcizmust. Zeigler-Hill és munkatársai az Elhagyatottság-instabilitás sémával magyarázzák az interperszonális érzékenységet – amely egyik fontos jellemzője a társfüggőségnek is – és a fokozott reaktivitást. Itt érdemes lehet megemlíteni Worth (1996) kutatását. Azt találta, hogy a társfüggőséget bejósolja az interperszonális érzékenység, amely az emberi kapcsolatokban kisebbrendűségi érzéseket jelent. Ez magyarázhatja a társfüggők párkapcsolati működését, vagyis az alárendelődést és a sértődékenységet.

Az Önfeláldozás séma átfedésben van a társfüggőség fogalmával (Young, 2017). Várakozásainknak megfelelően a kodependenciával jellemezhető személyek magasabb összpontszámot értek el ezen az alskálán. Jellemző rájuk, hogy a fontos másik szükségleteit önként a saját igényeik elé helyezik. Viselkedésüket az motiválja, hogy másokat megvédjenek a kellemetlen érzésektől és a fájdalomtól, továbbá így elkerülhetik a bűntudat érzését is. Nem ritka az a gondolat, miszerint csak önfeláldozással járulhatnak hozzá kapcsolataik fenntartásához. Jellemző a mások fájdalma iránt érzett nagyfokú empátia, továbbá együtt járhat a másokért vállalt túlzott felelősségérzettel is. Pontosan emiatt hozható átfedésbe a társfüggőséggel. Előfordulhat, hogy haragszanak arra, akinek szükségleteit előtérbe helyezték a sajátjuk rovására. Az Önfeláldozás sémával rendelkező egyéneknél gyakran előfordulhatnak pszichoszomatikus tünetek, ugyanis szomatikus betegség esetén végre ők is részesülhetnek törődésben és figyelemben. A séma és a társfüggőség közötti kapcsolat összhangban van szakirodalomban összefoglaltakkal. Cermak (1986) a kodependenseknél elsősorban a saját szükségletek háttérbe szorítását hangsúlyozta, továbbá beszámolt alacsony önbecsülésről, dühkitörésekről, és stresszel kapcsolatos egészségügyi problémákról. Spann és Fischer (1990) is az énen kívüli szélsőséges mértékű összpontosítást emelték ki. A kodependensek nem képesek felhagyni a túlzott mértékű gondoskodással, miközben önmagukat el-

hanyagolják (Crozier és Hillock, 2013). Az, hogy a vulnerábilis nárcizmus nincs kapcsolatban az Önfeláldozással, nem meglepő, ugyanis Torres (2002) sem fedezett fel összefüggést közöttük.

Chodkiewicz és Kasprzak (2018) alkoholisták gyermekeit kérték fel a Young-féle Séma Kérdőív kitöltésére. Az alanyok magas pontszámot értek el az Elismerés-hajszolás, az Önfeláldozás, az Elhagyatottság – instabilitás és a Bizalmatlanság – abúzus sémán, ami teljes mértékben összecseng a mi eredményeinkkel. Chodkiewicz és Kasprzak – kutatásunkkal ellentétben – valamennyi sématartomány bevonásával három további aktív sémáról számolt be, ezek a Negativitás – pesszimizmus, a Könyörtelen mércék és az Elégtelen önkontroll sémák. Fontos kiemelni azonban, hogy a kodependencia nem csak az alkoholista szülők mellett alakulhat ki: a diszfunkcionális családi működés a lényegesebb tényező.

Összeségében elmondható, hogy a társfüggőség és vulnerábilis nárcizmus között az Önfeláldozás séma és a Társas izoláció – elidegenedettség séma tekintetében van eltérés. Az Elismerés-hajszolás, az Elhagyatottság – instabilitás és a Bizalmatlanság – abúzus sémán osztozik a két személyiségkonstrukció. Ennek alapján részletesebb betekintést nyertünk, hogy mely koragyermekkori élmények, illetve mely kielégítetlen érzelmi szükségletek mentén lehet átfedés a vizsgált változók között.

Harmadik hipotézisünkkel szerettük volna feltárni, milyen hálózatos struktúrát alkotnak a sémák a vulnerábilis nárcizmussal és a társfüggőséggel egyetemben, illetve milyen kapcsolatok rajzolódnak ki a vizsgált változók között. A 4. ábrán látható, hogy az 1. és a 2. csomópont, a társfüggőség és a vulnerábilis nárcizmus kapcsolódik szorosan össze. Ez az első hipotézisünk eredményére utal. A további erősebb kapcsolatok pedig a második hipotézisünkre reflektálnak (például 1. csomópont kapcsolata a 10. és 11. csomóponttal, vagy a 2. csomópont kapcsolata a 4., 5., és 6. csomóponttal). Feltűnő, hogy a társfüggőség oldalára a Kóros másokra-irányultság sématartomány sémái, amíg a vulnerábilis nárcizmus oldalára inkább az Elszakítottság és elutasítás sématartomány sémái szerveződnek. Ha a társfüggőség oldalát vesszük górcső alá, akkor látható, hogy azokhoz a sémákhoz kapcsolódik (Önfeláldozás és Elismerés-hajszolás), amelyek egyfajta maladaptív megküzdési módokként értelmezhetőek. A társfüggő ezzel igyekszik kompenzálni, illetve növelni az önértékelését. Az ábrán látható, hogy a 2. csomópont a 11. csomóponton keresztül kapcsolódik a 4.-hez. Tehát az Elismerés-hajszolás egyfajta maladaptív

megküzdés, amellyel kompenzálják az Elhagyatottság – instabilitás érzését. Úgy tűnik, hogy a CDQ az MCNS-en keresztül kapcsolódik a Bizalmatlanság – abúzus sémához, ezért feltételezem, hogy a társfüggőknél abban az esetben aktív ez a séma, ha együtt jár a vulnerábilis nárcizmussal. A vulnerábilis nárcizmus oldalán inkább az Elszakítottság – elutasítás sématartomány sémai szerveződnek, amelyet a közelség értékei is alátámasztanak. Ezen értékek alapján látható, hogy a Társas elutasítottság érzés, a Társas izoláció – elidegenedettség, az Elhagyatottság – instabilitás, és a Csökkentértékűség – szégyen sémák emelkednek ki legjobban. Vankó (2012) részletezi, hogy az Elszakítottság – elutasítás sématartomány többek között a nárcisztikus személyiségzavarnál jelenik meg. Felnőttként vagy önsorsrontó viselkedést tanúsítanak a párkapcsolataikban, vagy teljesen elkerülik azokat. Úgy tűnik tehát, illetve saját eredményeink is azt igazolják, hogy a vulnerábilis nárcisztikusok inkább hárító megküzdési stratégiát alkalmaznak.

Negyedik hipotézisünk szerint a társfüggőség, továbbá a vulnerábilis nárcizmus csoportjai között (egészséges, szubklinikai, problémás) eltérés lelhető fel a sématartományok aktivitásában. Várakozásaink szerint a problémás csoportok szignifikánsan magasabb összpontszámot érnek el a sématartományok vizsgálatakor, mint az egészséges vagy a szubklinikai csoportok. A csoportokat a kérdőíven elért összpontszámok percentilisei alapján hoztuk létre. ***Az ötödik hipotézis*** abban tért el, hogy a társfüggőséget és a vulnerábilis nárcizmust együttesen vizsgáltuk, és ennek alapján hoztuk létre a már megszokott csoportokat. Ebben az esetben is feltételeztük, hogy az egészséges, a szubklinikai és a problémás csoport között különbség lelhető fel a sématartományok aktivitásában.

A statisztikai próbák szignifikáns eredményei alapján egyértelműen különbséget tehetünk mind a három csoport között a korai maladaptív sémák aktivációja mentén. Az adatgyűjtés nem klinikai mintán történt, mindazonáltal az átlagnépességből származó adatok percentilisei alapján létrehozott csoportokban olyan jelentős különbségeket kaptunk, amelyek szerint nem csak az egészséges és a problémás csoport különbözik, de a szubklinikai csoport is jelentős mértékben eltér a többi csoporttól. Mindez azt mutatja meg, hogy a gyengébb mértékben társfüggő egyén sémái markánsan különböznek az erősen társfüggő egyén sémáitól. Ugyanez elmondható a vulnerábilis nárcizmusról is, valamint a két változó együttes vizsgálatáról is.

A séma kérdőív eredetileg klinikai mintára lett kidolgozva, főleg személyiségzavarosok és az első tengelyen diagnosztizált zavarban szenvedő betegek részére. A társfüggőség egyelőre nem található meg a diagnosztikai rendszerben, mégis a csoportok közötti eltérés arra enged következtetni, hogy a társfüggőség olyan létező patológiás személyiségszerkezet, amelyre érvényes a dimenzionalitás elve. Ez megegyezik Beattie (1987) vélekedésével, miszerint vannak erősen társfüggő egyének, és vannak, akik kevésbé azok. A problémás csoportnál jelentősen több séma aktív, amely személyiségproblémákra utal, és leginkább az interperszonális kapcsolatokban jut kifejeződésre. A szubklinikai csoport is szignifikánsan elkülönül a többi csoporttól, ami azt jelenti, hogy a társfüggőség esetén megjelennek mind adaptív, mind maladaptív tulajdonságok. A pozitív tulajdonságok még elegendőnek bizonyulnak ahhoz, hogy az egyén kompenzálni tudja a túlkontrolláló és védő attitűdöt. Az egészséges csoportban jelentősen kevesebb séma aktív, ami arra enged következtetni, hogy a korai szükségletek betöltése sikeres volt. Knapek és munkatársai (2015) alátámasztják eredményeinket, hiszen szignifikánsan több maladaptív sémáról számoltak be a társfüggő és a borderline személyeknél, mint az egészségeseknél. A kodependenseknél egyedül a Feljogosítottság séma nem tért el a problémás és az egészséges csoport között.

A szakirodalom különbséget tesz a nárcisztikus személyiségzavar (APA, 2013), a szubklinikai nárcizmus (Nagy és Bandi, 2021; Miller és Campbell, 2010) és az egészséges nárcizmus között (Solan, 2015; Oldham és Morris, 2012; Campbell, 2001), habár nehéz éles határvonalat húzni. A személyiségzavarok dimenzionális megközelítése szerint az egyes vonások túlzott mértékű felerősödése hozzájárul a személyiségzavarok kialakulásához. Ebből kifolyólag a személyiségdimenzióknak kell hogy legyen egészséges és szubklinikai formája is (Bandi, 2014). Eredményeink alátámasztják ezt a viszonylag új felfogást. Ennek értelmében az egészséges csoporttól elkülöníthetjük a vulnerábilis nárcizmus szubklinikai formáját, amely már okozhat jelentősebb mértékű szenvedést az egyén kapcsolataiban, így a pszichoterápiás kezelés is javallott. További érdekes eredmény, hogy nem klinikai mintán is erősen elkülönül a szubklinikai csoport a problémás csoporttól, ezért a továbbiakban kíváncsi lennék arra, hogy klinikai minta bevonásával hogyan egészülne ki a dimenzió és milyen távolságra helyezkednének el egyes változók egymástól.

A társfüggőség és a vulnerábilis nárcizmus együttes vizsgálata során szintén jól elkülönült a három csoport, ami arra enged következtetni, hogy együttjárás esetén is eltérő mértékben fejeződnek ki a tünetek.

Összefoglalva: szignifikáns kapcsolatot találtunk a társfüggőség és a vulnerábilis nárcizmus között. Az összefüggést a korai maladaptív sémák mentén igyekeztük megmagyarázni. Három séma bizonyult közös szignifikáns prediktornak, ezek a Elismerés-hajszolás, az Elhagyatottság – instabilitás és a Bizalmatlanság – abúzus sémák. A hálózatelemzés szemléltette a változók egymás közötti viszonyát. Dolgozatomban alátámasztást nyert, hogy megkülönböztethetjük a társfüggők és a vulnerábilis nárcisztikusok egészséges, szubklinikai és problémás csoportját az érzelmi szükségletek kielégítettsége mentén.

4.1 Kutatási limitációk és kitekintés

Kutatásom korlátjaként említeném, hogy a minta 75%-a nő volt. Nem vizsgáltuk ugyan a nemek közötti különbséget, mégis több okból kifolyólag hasznos volna a férfiak és nők kiegyenlített aránya. Egyfelől csak így bizonyulna reprezentatívnak a minta, másfelől rendelkezünk több olyan szakirodalommal is, amely amellett érvel, hogy nincs nemek közötti eltérés (Ansara, 1995; Cullen és Carr, 2001). Ennek ellenőrzése céljából érdemes lenne még több férfi résztvevőt összegyűjteni.

A kitöltők toborzásában segítségünkre volt a pécsi „KERT" Addiktológiai Gondozó. A 167 kitöltő közül nagyjából 5 személy volt az, aki önsegítő csoportba jár, és a „KERT" által értesült a vizsgálatban való részvétel lehetőségéről. A jövőben érdemes lenne azoknak a számát növelni, akiknek partnere valamilyen függőségben szenved, ő maga pedig önsegítő csoportba jár. Ezzel a mintának egy új csoportját különíthetnénk el, és értékes új eredményekkel gyarapíthatnánk a szakirodalmat.

Az összetettebb kép érdekében a jövőben érdemes lehet a további sématartományokat (Károsodott autonómia és teljesítőképesség, Károsodott határok és Aggályosság és gátlás sématartomány) és a kötődési stílusokat is bevonnunk a vizsgálatba. Ezenfelül érdekes az a kérdés, hogy amennyiben az egészséget és a patológiát egy dimenzión képzeljük el, vajon az átlagnépességből származó problémás csoport a dimenzió melyik végpontjához közelít. Ennek a kérdésnek a megválaszolásához megfontolandó lenne klinikai mintát bevonni és folytatni a kutatást.

A koragyermekkorban kielégítetlen érzelmi szükségletek komoly problémákat eredményeznek, ezért a célzott beavatkozás érdekében fontosnak tartom jelen vizsgálat folytatását és az eredmények gyakorlatban történő felhasználását.

Irodalomjegyzék

American Psychiatric Association. (2013). *Desk reference to the diagnostic criteria from DSM-5-TR.* Washington, D. C.: APA

Ansara, W. (1995). *The Relationship Between Codependency, Alcoholism, and the Family of Origin*. Masters Thesis, Eastern Illinois University.
https://thekeep.eiu.edu/theses/2313

Bandi, Sz. & Nagy, L. (2014). Az NPI és a HSNS-MCNS tesztek pszichometriai eredményei, korábbi empirikus adatok. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Személyiség-és Egészségpszichológia Tanszék.

Bandi, Sz., & Nagy, L. (2014). Nárcizmus: Struktúra és kötődés. *Szakdolgozat, Pécsi Tudományegyetem.*

Beattie, M. (1987). *Co-dependent no more: How to stop controlling others and start caring for yourself.* New York: Harper & Row.

Beck, A. T. (1967). *Depression: Causes and treatment.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Berliner, B. (1958). The role of object relations in moral masochism. *Psychoanalytic Quarterly, 28,* 38–56.
https://doi.org/10.1080/21674086.1958.11926077

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. I. Attachment.* New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. II. Separation.* New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. III. Loss, sadness, and depression.* New York: Basic Books.

Brown, R. P., & Zeigler-Hill, V. (2004). Narcissism and the non-equivalence of self-esteem measures: a matter of dominance? *Journal of Research in Personality*, *38* (6), 585–592.
https://doi.org/10.1016/j.jrp.2003.11.002

Campbell, W. K. (2001). Is narcissism really so bad? *Psychological Inquiry*, *12* (4), 214–216.
https://www.jstor.org/stable/1449475

Carson, A. T., & Baker, R. C. (1994). Psychological correlates of codependency in women. *International journal of the addictions*, *29* (3), 395–407.

https://doi.org/10.3109/10826089409047388

Cermak, T. L. (1986). Diagnostic criteria for codependency. *Journal of psychoactive drugs, 18*(1), 15–20.

https://doi.org/10.1080/02791072.1986.10524475

Cermak, T. L. (1991a). *Evaluating and treating adult children of alcoholics: Vol. 2: Treatment.* Minneapolis, MN: Johnson Institute.

https://doi.org/10.15288/jsa.1993.54.120

Cermak, T. L. (1991b). Diagnostic criteria for co-dependency. *Journal of Psychoactive Drugs, 18,* 15–20.

https://doi.org/10.1080/02791072.1986.10524475

Cermak, T. L. (1991c). Co-addiction as a disease. *Psychiatric Annals, 21*(5), 266–272.

https://doi.org/10.3928/0048-5713-19910501-05

Cheek, J. M., Hendin, H. M., & Wink, P. M. (2013). An expanded version of the Hypersensitive Narcissism Scale: The Maladaptive Covert Narcissism Scale. Charlotte, NC.: Association for Research in Personality (előadás).

Chodkiewicz, J., & Kasprzak, Z. (2018). Early maladaptive schemas and typical and atypical symptoms of depression among adult children of alcoholics. *Alcohol Drug Addict, 31*(2), 107–124.

DOI: https://doi.org/10.5114/ain.2018.78021

Crothers, M., & Warren, L. W. (1996). Parental antecedents of adult codependency. *Journal of clinical psychology*, *52*(2), 231–239.

doi.org/10.1002/(SICI)1097-4679(199603)52:2<231::AID-JCLP14>3.0.CO;2-L

Crozier, M. K., & Hillock, C. (2013). Codependence with hypersexual and gambling disorder. *Journal of behavioral addictions, 2*(1), 10–16.

https://doi.org/10.1556/jba.1.2012.013

Cullen, J. & Carr, A. (1999). Codependency: An empirical study from a systematic perspective. *Contemporary Family Therapy, 21*(4), 505–526.

https://doi.org/10.1023/A:1021627205565

Durvasula, R. S. (2019). *"Don't You Know Who I Am?": How to Stay Sane in an Era of Narcissism, Entitlement, and Incivility*. New York: Post Hill Press.

Epskamp, S., Maris, G., Waldorp, L. J., & Borsboom, D. (2018). Network psychometrics. In Irwing, P., Booth, T. & Hughes, D. J. (Eds.), *The Wiley hand-*

book of psychometric testing: A multidisciplinary reference on survey, scale and test development (pp. 953–986). Wiley Blackwell.
https://doi.org/10.1002/9781118489772.ch30

Farmer, S. A. (1999). Entitlement in codependency: Developmental and therapeutic considerations. *Journal of addictive diseases*, *18*(3), 55–68.
https://doi.org/10.1300/J069v18n03_06

Farwell, L., & Wohlwend-Lloyd, R. (1998). Narcissistic processes: Optimistic expectations, favorable self-evaluations, and self-enhancing attributions. *Journal of personality*, *66*(1), 65–83.
https://doi.org/10.1111/1467-6494.00003

Fischer, J. L., & Crawford, D. W. (1992). Codependency and parenting styles. *Journal of Adolescent Research*, *7*(3), 352-363.
https://doi.org/10.1177/074355489273005

Fischer, J. L., Spann, L., & Crawford, D. W. (1991). Measuring codependency. *Alcoholism Treatment Quarterly, 8,* 87–99.
https://doi.org/10.1300/J020V08N01_06

Fonseca-Pedrero, E. (2018). Network analysis in psychology. *Papeles del Psicólogo, 39*(1), 1–12.
https://doi.org/10.23923/pap.psicol2018.2852

Fossati, A., Beauchaine, T. P., Grazioli, F., Carretta, I., Cortinovis, F., & Maffei, C. (2005). A latent structure analysis of Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, narcissistic personality disorder criteria. *Comprehensive Psychiatry*, *46*(5), 361–367.
https://doi.org/10.1016/j.comppsych.2004.11.006

Freeman, A., & Martin, D. M. (2004). A Psychosocial Approach for Conceptualizing Schematic Development. In Freeman, A., Mahoney, M. J., Devito, P., & Martin, D. (Eds.) *Cognition and Psychotherapy* (pp. 221–256). Springer Publishing Company, Inc.

Gabbard, G. O. (2016). A B csoportba tartozó személyiségzavarok II. In Gabbard, G. O. (Ed.), *A pszichodinamikus pszichiátria tankönyve* (pp. 467–499). Oriold és Társai Kiadó és Szolgáltató Kft.

Glickauf-Hughes, C. & Wells, M. (1995). *Treatment of the masochistic personality: An interactional-object relations approach to psychotherapy.* Northvale, New Jersey: Jason Aronson Inc.

Glickauf-Hughes, C. & Wells, M. (1997). *Object-relations psychotherapy. An individualized and interactive approach to diagnosis and treatment.* Northvale, New Jersey: Jason Aronson Inc.

Glickauf-Hughes, C. (1997). Etiology of the masochistic and narcissistic personality. *American Journal of Psychoanalysis, 57*(2), 141–148.

Gotham, H. J., & Sher, K. J. (1996). Do codependent traits involve more than basic dimensions of personality and psychopathology? *Journal of studies on alcohol*, *57*(1), 34–39.

https://doi.org/10.15288/jsa.1996.57.34

Haaken, J. (1993). From Al-Anon to ACOA: Codependence and the reconstruction of caregiving. *Signs: Journal of women in culture and society*, *18*(2), 321–345.

Harkness, D., & Cotrell, G. (1997). The social construction of co-dependency in the treatment of substance abuse. *Journal of Substance Abuse Treatment*, *14*(5), 473–479.

https://doi.org/10.1016/S0740-5472(97)00121-9

Hendin, H. M., & Cheek, J. M. (1997). Assessing Hypersensitive Narcissism: A Reexamination of Murray's Narcissism Scale. *Journal of Research in Personality, 31,* 588–599.

https://doi.org/10.1006/jrpe.1997.2204

Hoenigmann-Lion, N. M., & Whitehead, G. I. (2007). The relationship between codependency and borderline and dependent personality traits. *Alcoholism Treatment Quarterly, 24*(4), 55–77.

https://psycnet.apa.org/doi/https://doi.org/10.1300/ J020v24n04_05

Horowitz, M. (2009). Clinical phenomenology of narcissistic pathology. *Psychiatric Annals*, *39*(3).

https://doi.org/10.3928/00485713-20090301-06

Hyler, S. E., & Rieder, R. O. (1987). *Personality diagnostic questionnaire-revised (PDQ-R).* New York: New York State Psychiatric Institute.

Kagan, J., Reznick, J. S., & Snidman, N. (1988). Biological bases of childhood shyness. *Science*, *240*(4849), 167–171.

DOI: 10.1126/science.3353713

Kelemen, G. (1994). Az addikciók széles spektruma. *Alkohológiai füzetek*, *27*, 34–36.

Kernberg, O. (1967). Borderline personality organization. *Journal of the American psychoanalytic Association*, *15* (3), 641–685.
https://doi.org/10.1177/000306516701500309

Kernberg, O. F. (1970). Factors in the psychoanalytic treatment of narcissistic personalities. *Journal of the american psychoanalytic association*, *18* (1), 51–85.
https://doi.org/10.1177/000306517001800103

Kernberg, O. F. (1974). Contrasting viewpoints regarding the nature and psychoanalytic treatment of narcissistic personalities: A preliminary communication. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, *22* (2), 255–267.
https://doi.org/10.1177/000306517402200202

Kernberg, O. F. (1998). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical background and diagnostic classification. In Ronningstam, E. F. (Ed.), *Disorders of narcissism: Diagnostic, clinical, and empirical implications* (pp. 29–51). American Psychiatric Association.

Kernberg, O. F. (1998). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical background and diagnostic classification. In Ronningstam, E. F. (Ed.), *Disorders of narcissism: Diagnostic, clinical, and empirical implications* (pp. 29–51). American Psychiatric Association.

Kernberg, O. F. (2009). Narcissistic personality disorders: Part 1. *Psychiatric Annals*, *39* (3).
https://doi.org/10.3928/00485713-20090301-04

Knapek, É., & Kuritárné, Sz. I. (2014). A kodependencia fogalma, tünetei és a kialakulásában szerepet játszó tényezők. *Psychiatria Hungarica, 29* (1), 56–64.

Knapek, É., Balázs, K., & Kuritárné, Sz. I. (2015). Reziliencia és korai maladaptív sémák kodependens, borderline és egészséges személyek körében. *Alkalmazott pszichológia*, *15* (1), 111–127.
DOI: 10.17627/ALKPSZICH.2015.1.111

Kohut H. 1971. *The Analysis of the Self*. New York: International Universities Press, Inc.

Kohut H. 1977. *The Restoration of the Self*. New York: International Universities Press, Inc.
https://doi.org/10.1177/000306517902700

Kohut, H. (1984). *How does analysis cure?* Chikago and London: The University of Chicago Press.

Kovács, P. (2008). A multikollinearitás vizsgálata lineáris regressziós modellekben. *Statisztikai szemle*, *86*(1), 38–67.

Kozma N. (2009). Kodependencia a szenvedélybeteg párkapcsolatban. *Psychiatria Hungarica, 24*(6), 388–413.

LeDoux, J. (1996). *The emotional brain.* New York: Simon & Schuster.

Mahler, M. S. (1975). Symbiose und Individuation. *Psyche*, *29*(7), 609–625.

Malkin, C. (2016*). Rethinking Narcissism: The Secret to Recognizing and Coping with Narcissists.* Harper Perennial.

Mazzoleni, M. H. B., Gorenstein, C., Fuentes, D., & Tavares, H. (2009). Wives of pathological gamblers: personality traits, depressive symptoms and social adjustment. *Brazilian Journal of Psychiatry*, *31*, 332–337.

https://doi.org/10.1590/S1516-44462009005000009

Miller, J. D., & Campbell, W. K. (2010). The case for using research on trait narcissism as a building block for understanding narcissistic personality disorder. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, *1*(3), 180–191.

https://doi.org/10.1037/a0018229

Morf, C. C., & Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic self-regulatory processing model. *Psychological inquiry*, *12*(4), 177–196.

https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1204_1

Nagy, A., Knapek, É., Balázs, K., & Kuritárné, Sz. I. (2014). A magyar nyelvű Kodependencia Kérdőív pszichometriai vizsgálata. *Psychiatria Hungarica, 29*(4), 426–440.

Nagy, L. & Bandi, Sz. (2021). Patológiás nárcizmus. In Bereczkei, T., Czibor, A., & Birkás, B. (Eds.), *A lélek sötét oldala* (pp. 243–270). Typotex Kiadó.

O'Brien, P. E., & Gaborit, M. (1992). Codependency: A disorder separate from chemical dependency. *Journal of Clinical Psychology, 48*(1), 129–136.

https://doi.org/10.1002/1097-4679(199201)48:1<129::AID-JCLP2270480118>3.0.CO;2-C

Oldham, J., & Morris, L. B. (2012). *The new personality self-portrait: Why you think, work, love and act the way you do.* New York: Bantam Books.

Pincus, A. L., & Lukowitsky, M. R. (2010). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder. *Annual review of clinical psychology*, *6*, 421–446.

https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.121208.131215

Pincus, A. L., Ansell, E. B., Pimentel, C. A., Cain, N. M., Wright, A. G. C., & Levy, K. N. (2009). Initial construction and validation of the Pathological Personality Inventory. *Psychological Assessment, 21,* 365–379.

Pollack, D. L. (1992). *A study of developmental precursors to codependency and cross-generational correlations of psychological functioning in mothers and adult daughters*. San Diego: California School of Professional Psychology.

Prest, L. A., & Protinsky, H. (1993). Family systems theory: A unifying framework for codependence. *American Journal of Family Therapy*, *21*(4), 352–360.

https://doi.org/10.1080/01926189308251005

Prest, L. A., & Storm, C. (1988). The codependent relationships of compulsive eaters and drinkers: Drawing parallels. *American Journal of Family Therapy*, *16*(4), 339–350.

https://doi.org/10.1080/01926188808250739

Raskin, R., & Hall, C. S. (1979). A narcissistic personality inventory. *Psychological Reports, 45,* 590.

https://doi.org/10.2466/pr0.1979.45.2.590

Roehling, P. V., & Gaumond, E. (1996). Relaibility and Validity of the Codependent Questionnaire. *Alcoholism Treatment Quarterly*, *14*(1), 85–95.

https://doi.org/10.1300/J020V14N01_08

Roehling, P. V., & Gaumond, E. (1996). Relaibility and Validity of the Codependent Questionnaire. *Alcoholism Treatment Quarterly*, *14*(1), 85–95.

https://doi.org/10.1300/J020V14N01_08

Ronningstam, E., & Maltsberger, J. T. (2005). Narcissistic personality disorder. *Personality disorders*, 277–327.

Ronningstam, E. (2009). Narcissistic personality disorder: Facing DSM-V. *Psychiatric annals*, *39*(3).

https://doi.org/10.3928/00485713-20090301-09

Rossiter, S. K. (2004). *Narcissism and codependency.* The Wright Institute.

Russ, E., Shedler, J., Bradley, R., & Westen, D. (2008). Refining the construct of narcissistic personality disorder: Diagnostic criteria and subtypes. *American Journal of Psychiatry*, *165*(11), 1473–1481. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2008.07030376

Schmidt, N. B., Joiner, T. E., & Telch, M. J. (1995). The Schema Questionnaire: Investigation of psychometric properties and the hierarchical structure of a measure of maladaptive schemata. *Cognitive Therapy and Research, 19*(3), 295–321.

Solan, R. (2015). *The enigma of childhood: the profound impact of the first years of life on adults as couples and parents*. United Kingdom: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429481628

Spann, L., & Fischer, J. L. (1990). Identifying co-dependency. *The Counselor*, *8*(27), 27–31.

Stranieri, G., De Stefano, L., & Greco, A. G. (2021). Pathological Narcissism. *Psychiatria Danubina*, *33*(9), 35–40.

Teichman, M., & Basha, U. (1996). Codependency and family cohesion and adaptability: Changes during treatment in a therapeutic community. *Substance use & misuse*, *31*(5), 599–615. https://doi.org/10.3109/10826089609045829

Torres, C. (2002). *Early Maladaptive Schemas and Cognitive Distortions in Psychopathy and Narcissism.* Unpublished Doctoral Dissertation, Australian National University, Canberra.

Unoka, Zs. (2011). Sématerápia. *Magyar Pszichológiai Szemle, 66*(1), 31–45. https://doi.org/10.1556/mpszle.66.2011.1.3

Unoka, Zs., Rózsa, S., Fábián, Á., Mervó, B., & Simon, L. (2004). A Young-féle Séma Kérdőív: A korai maladaptív sémák jelenlétét mérő eszköz pszichometriai jellemzőinek vizsgálata. *Psychiatria Hungarica, 19*(3), 244–256.

Vankó, T. (2012). *Kötődés és korai maladaptív sémák vizsgálata egyes pszichés zavarokban*. Doktori disszertáció, Pécsi Tudományegyetem.

Wallace, H. M., Ready, C. B., & Weitenhagen, E. (2009). Narcissism and task persistence. *Self and Identity*, *8*(1), 78–93. https://doi.org/10.1080/15298860802194346

Wegscheider-Cruse, S. (1985). *Choice-Making for Co-Dependents, Adult Children and Spirituality Seekers.* Deerfield Park, Florida: Health Communications.

Wells, M. C., Hill, M. B., Brack, G., Brack, C. J., & Firestone, E. E. (2006). Co-dependency's relationship to defining characteristics in college students. *Journal of College Student Psychotherapy*, *20*(4), 71–84.
doi:10.1300/J035v20n04_07

Wells, M., Glickauf-Hughes, C., & Brass, K. (1998). The relationship of codependency to enduring personality characteristics. *Journal of College Student Psychotherapy*, *12*(3), 25–38.
https://doi.org/10.1300/J035v12n03_03

Wells, M., Glickauf-Hughes, C., & Jones, R. (1999). Codependency: A grass roots construct's relationship to shame-proneness, low self-esteem, and childhood parentification. *American Journal of Family Therapy*, *27*(1), 63–71.
https://doi.org/10.1080/019261899262104

Whitfeld, C. L. (1984). Co-alcoholism: Recognizing a treatable illness. *Family & Community Health: The Journal of Health Promotion & Maintenance, 7*(2), 16–27.
https://doi.org/10.1097/00003727- 198407020-00004

Wink, P., & Donahue, K. (1997). The relation between two types of narcissism and boredom. *Journal of Research in Personality, 31*(1), 136–140.
https://doi.org/10.1006/jrpe.1997.2176

Worth, M. J. (1996). *Codependency and psychopathology*. Doktori disszertáció, University of Alberta.

Young, J. E. (1990). *Cognitive therapy for personality disorders.* Sarasota: Professional Resources Press.

Young, J. E. (1999). *Cognitive therapy for personality disorders: A schema-focused approach.* Sarasota: Professional Resources Press.

Young, J. E., Klosko, J. S., Weishaar, M. E (2017). *Sématerápia.* Budapest: Magyar Viselkedéstudományi és Kognitív Terápiás Egyesület.

Zajonc, R. B. (1984). On the primacy of affect. *American Psychologist, 39*(2), 117–123.
https://doi.org/10.1037/0003-066X.39.2.117

Zeigler-Hill, V., Green, B. A., Arnau, R. C., Sisemore, T. B., & Myers, E. M. (2011). Trouble ahead, trouble behind: Narcissism and early maladaptive schemas. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 42*(1), 96–103.

https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2010.07.004

Zuboff-Rosenzweig, L. (1996). The degree of similarity concerning abuse within the family backgrounds of Al-Anon members and controls. *Alcoholism Treatment Quarterly*, *14*(4), 81–102.

https://doi.org/10.1300/J020V14N04_06

A kötet szerzői

Benedek Zsuzsánna
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Klinikai és Egészségpszichológia, MA 1. évfolyam
zsuzsanna.benedek@yahoo.com

Jeso Eszter
Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Nemzetközi tanulmányok, MA 1. évfolyam
jesoeszter@gmail.com

Lőrinc Ingrid
Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Történelem és Néprajzi Doktori Iskola, 1. évfolyam
lorincingrid@gmail.com

Lukács Bálint
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Nemzetközi tanulmányok, MA 2. évfolyam
lukacs.balint9@outlook.com

Papp Edina
Pécsi Tudományegyetem
Pszichológia, MA 2. évfolyam
pappedina09@gmail.com

Szopos Edina-Cecília
Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola,
PhD 2. évfolyam
szoposedina@yahoo.com